

GEÇİCİ KAPAK

*Kapak tasarımı
devam ediyor.*

BİDGE Yayınları

**Kamu maliyesi ve makroekonomik dinamikler: gelir dağılımı,
vergi politikaları ve ekonomik dalgalanmalar**

Editör: İCLAL ÜNÜVAR

ISBN: 978-625-8995-52-7

1. Baskı

Sayfa Düzeni: Gözde YÜCEL

Yayınlama Tarihi: 2026-03-25

BİDGE Yayınları

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının ve editörün yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Sertifika No: 71374

Yayın hakları © BİDGE Yayınları

www.bidgeyayinlari.com.tr - bidgeyayinlari@gmail.com

Krc Bilişim Ticaret ve Organizasyon Ltd. Şti.

Güzeltepe Mahallesi Abidin Daver Sokak Sefer Apartmanı No: 7/9 Çankaya /
Ankara

ÖNSÖZ

Küreselleşme süreciyle birlikte ekonomik yapılar giderek daha karmaşık bir hal almakta; ülkeler hem makroekonomik istikrarı sağlama hem de toplumsal refahı artırma hedefleri doğrultusunda çok boyutlu politika araçlarına başvurmaktadır. Bu bağlamda kamu maliyesi, yalnızca kaynak tahsisi ve gelir dağılımı açısından değil, aynı zamanda ekonomik dalgalanmaların yönetilmesi ve sürdürülebilir büyümenin sağlanması açısından da kritik bir rol üstlenmektedir.

Bu kitap, kamu maliyesi ve makroekonomik dinamikler arasındaki ilişkiyi farklı boyutlarıyla ele alarak hem teorik hem de uygulamaya dönük önemli katkılar sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmada yer alan bölümler, küresel ölçekte ekonomik dalgalanmaların belirleyicilerinden başlayarak, gelir dağılımı ve sosyal adalet tartışmalarına ve nihayetinde ülke özelinde mali saydamlık ve vergi politikalarına kadar uzanan bütüncül bir çerçeve sunmaktadır.

Kitabın ilk bölümünde, yüksek gelirli ülkeler örneğinde kamu büyüklüğünün ticaret ve üretim dalgalanmaları üzerindeki düzenleyici rolü ampirik bulgular ışığında incelenmektedir. Bu analiz, makroekonomik istikrarın sağlanmasında kamu politikalarının önemini ortaya koymaktadır. İkinci bölümde, gelir dağılımında adaletin sağlanması ve yoksullukla mücadele kapsamında uygulanabilecek politika önerileri ele alınarak, ekonomik büyümenin sosyal boyutu vurgulanmaktadır. Üçüncü bölümde ise Türkiye özelinde bütçe hakkı ve mali saydamlık perspektifinden vergi harcamalarının geri çağırılması konusu incelenmekte; kamu mali yönetiminde şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri çerçevesinde değerlendirmeler yapılmaktadır. Dördüncü bölümde, kamu maliyesinde hesap verebilirlik ilkesi merkeze

alınarak, mali disiplinin güçlendirilmesine yönelik kurumsal ve yapısal yaklaşımlar bütüncül bir çerçevede ele alınmaktadır.

Bu eser, akademisyenler, araştırmacılar, politika yapıcılar ve kamu maliyesi ile ilgilenen tüm okuyucular için kapsamlı bir kaynak niteliği taşımaktadır. Kitabın, literatüre katkı sağlamasının yanı sıra politika tartışmalarına da ışık tutması beklenmektedir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında emeği geçen tüm yazarlara katkılarından dolayı teşekkür eder, eserin okuyuculara faydalı olmasını temenni ediyorum.

EDİTÖR

Doç. Dr. İclal ÜNÜVAR

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

THE MODERATING ROLE OF GOVERNMENT SIZE IN THE TRADE VOLATILITY–OUTPUT VOLATILITY RELATIONSHIP: EVIDENCE FROM HIGH-INCOME COUNTRIES	1
---	---

YASİN KARADENİZ, HAKAN YILDIRIM

GELİR DAĞILIMINDA ADALETİN SAĞLANMASI VE YOKSULLUKLA MÜCADELEDE POLİTİKA ÖNERİLERİ ..	25
--	----

ŞEYMA ELMATAŞ

BÜTÇE HAKKI VE MALİ SAYDAMLIK PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE’DE VERGİ HARCAMALARININ GERİ ÇAĞRILMASI	66
---	----

GAZİ SONKUR

Cumhuriyetin İlk Döneminde Vergi ve Muhasebe Sisteminin Kurumsal Ve Yapısal Gelişimi (1923-1950)	92
---	----

ANIL GACAR

BÖLÜM 1

The Moderating Role of Government Size in the Trade Volatility–Output Volatility Relationship: Evidence from High-Income Countries

Yasin KARADENİZ¹

Hakan YILDIRIM²

INTRODUCTION

Since the 1980s, the acceleration of globalization has led to a significant expansion in international trade. According to World Bank data, the global trade-to-GDP ratio averaged 31 per cent during 1980–1999 but rose to 44 per cent in the 2000–2019 period, marking an increase of nearly 50 per cent. This deepening commercial integration has generated an extensive body of research examining the macroeconomic implications of openness, particularly with respect to economic growth, volatility and the role of government intervention. A considerable part of this literature suggests that more open economies are more exposed to external shocks and that, as a result, governments tend to intervene more actively to preserve macroeconomic stability (Rodrik, 1998; Kimakova, 2009; Epifani & Gancia, 2009; Shonchoy, 2016; Kim et al., 2018). Likewise, numerous studies demonstrate that larger governments can dampen output volatility through automatic stabilization mechanisms (Bejan, 2006; Di Giovanni & Levchenko, 2009; Abubaker, 2015). However, some research argues that excessive government size may increase volatility due to inefficiency and limited fiscal flexibility (Karras, 2006; Cavallo, 2008). In this regard, it becomes evident that the role of government is central to understanding

¹ Assistant Professor, Amasya University, Department of Public Finance, ORCID: 0000-0003-3087-3729

² Associate Professor, Mersin University, Department of Management Information Systems, ORCID: 0000-0002-3173-0247

how economies absorb, transmit, or amplify external shocks, as the size and capacity of the public sector can fundamentally shape the economy's response to rising global uncertainty. Therefore, determining when government size functions as a stabilizing force and when it becomes a source of rigidity is crucial for explaining cross-country differences in output volatility, particularly in increasingly shock-prone and globally integrated economies.

Yet, understanding the full macroeconomic implications of globalization requires moving beyond the level of openness and considering the volatility of trade flows. Although the effects of trade openness and government size on economic growth and output volatility have been widely investigated, the impact of trade volatility, as opposed to the level of trade itself, on output stability has received remarkably limited attention. Since the early 2000s, the frequency and intensity of global shocks—ranging from pandemics and geopolitical tensions to supply chain disruptions and escalating trade wars—have increased substantially, exposing the global economy's rising vulnerability to volatility (UNCTAD, 2021). These developments have driven trade volatility upward by approximately 67 per cent worldwide and by 96 per cent in high-income countries relative to previous periods. In contrast, this increase in volatility was more limited (approximately 40%) in middle- and low-income countries. Therefore, the study focuses on investigating this relationship in high-income countries.

In this context, the study focuses on three main research questions with the aim of better understanding how external shocks affect the economy under increasing global uncertainty: (i) Does trade volatility affect output volatility? (ii) Is the direction and magnitude of this relationship dependent on the size of government? (iii) Does the moderating role of government size emerge at a specific threshold level? Accordingly, the study focuses specifically on trade volatility rather than trade openness, examines the potential moderating role of government size, and investigates whether the relationship exhibits nonlinear characteristics, thereby providing a more comprehensive understanding of how external shocks are transmitted within the economy.

The contribution of the study to the literature can be evaluated from several perspectives. First, while the existing research largely focuses on the level of trade openness, this study shifts the focus to fluctuations in trade flows and provides new evidence on how external economic instability shapes macroeconomic fluctuations. Second, although the relationship between government size and output volatility has been examined before, to the best of our knowledge, whether the transmission of trade volatility to output volatility is conditioned by government size has not yet been investigated. By adopting an interaction-based approach, the study seeks to identify the conditions under which government size amplifies or dampens the effects of external instability. Third, by employing a dynamic panel threshold approach, the study examines whether the moderating role of government size exhibits nonlinear characteristics and whether there is a threshold in this effect. Taken together, these elements suggest that the study contributes new perspectives and deepens understanding of how trade-related shocks interact with domestic fiscal structures.

This analysis highlights policy-relevant insights, especially for high-income economies where trade volatility is substantially greater than in other country groups. Understanding how trade volatility translates into output volatility and the conditions under which this transmission is strengthened or weakened by government size will contribute to the development of more resilient fiscal frameworks. Considering that, in cases where the public sector exceeds a certain threshold level, the effects of trade-induced fluctuations on economic stability may emerge in different ways, the scale, efficiency, and composition of public expenditures may become even more important for policymakers. Therefore, this framework regarding the conditions under which government size plays a supportive or restrictive role in the economy may be useful for decision-making processes concerning the design of fiscal rules, the enhancement of shock-absorption mechanisms, and the strengthening of macroeconomic resilience in an environment of rising global uncertainty.

Using annual data for 52 high-income countries over the period 2004–2019, the empirical analysis relies on a two-step system GMM

estimator combined with a dynamic panel threshold model, enabling a consistent assessment of the dynamic link between trade volatility and output volatility as well as potential threshold behavior. Section 2 reviews the related literature across three dimensions: Trade Openness and Output Volatility, Government Size and Trade Openness, and Government Size and Output Volatility. The subsequent sections outline the empirical methodology and present the econometric findings. The final section discusses the results in light of existing studies and provides policy recommendations based on the empirical evidence.

LITERATURE REVIEW

In this section, the literature on the relationships between trade openness, government size, and output volatility is systematically reviewed under three subheadings, with the aim of situating the study within the existing body of research and clearly outlining the analytical framework.

The Nexus between Trade Openness and Output Volatility

From a theoretical perspective, the relationship between trade openness and growth volatility is often explained through the compensation hypothesis. According to this view, deeper integration into global markets increases economies' exposure to external shocks, thereby raising domestic volatility. At the same time, access to larger and more stable markets may strengthen risk diversification and enhance macroeconomic stability. Moreover, small economies, due to their structural vulnerabilities, tend to exhibit higher volatility, which in turn amplifies global uncertainty (Down, 2007; Ehrlich & Hearn, 2013; Mireku et al., 2017). This framework indicates that trade openness encompasses both stabilizing and destabilizing channels, thereby explaining why its overall effect remains theoretically ambiguous.

A substantial body of research links greater trade openness to higher rates of economic growth (Duernecker et al., 2022; Shan et al., 2024; Seti et al., 2025). At the same time, early cross-country evidence suggests that openness and integration may also influence the volatility of macroeconomic aggregates, including output growth (Kose et al., 2006).

However, there is no consensus regarding the effect of openness on output volatility. Some studies suggest that increasing openness leads to higher output volatility (Karras, 2006; di Giovanni & Levchenko, 2012; Abubaker, 2015; Kim et al., 2018). In particular, Di Giovanni and Levchenko (2009) examine the mechanisms linking trade openness to output volatility and find that sectors with greater exposure to international trade display higher volatility. In more open economies, greater within-sector specialization can therefore raise aggregate volatility, whereas the decline in the correlation between sectoral output and aggregate growth may dampen it. The combined effect of these three channels suggests that increased openness is, on balance, associated with higher volatility. Similarly, Bejan (2006) finds that trade openness generally increases output volatility, especially in developing countries, while the effect is weaker or even stabilizing in advanced economies. Conversely, Cavallo and Frankel (2008) argue that less open economies are more prone to sudden stops and currency crises and may therefore experience higher output volatility. These findings illustrate that the effect of openness on volatility is theoretically ambiguous and empirically heterogeneous.

More recent studies emphasize that the volatility effects of openness depend heavily on country-specific characteristics and external conditions. Several contributions show that the impact of openness on output volatility is conditioned by other macroeconomic or structural variables. Karim and Stoyanov (2020), for example, demonstrate that the volatility effects of openness depend on supply shocks originating in partner countries. Cavallo (2008) finds that although openness reduces volatility on average, the interaction between openness and terms-of-trade volatility raises output volatility. Haddad et al. (2013) provide evidence that openness can reduce volatility through export diversification. Ashraf et al. (2017) show that greater trade openness reduces banks' risk-taking behavior by providing diversification opportunities in lending activities, thereby lowering overall bank risk and stabilizing income volatility. In another study, Mireku et al. (2017) found that trade openness amplifies growth volatility in Ghana, whereas financial openness exerts a mitigating effect in the short run.

Overall, the theoretical and empirical literature shows that trade openness can both increase and decrease output volatility, with the direction and magnitude of the effect depending on economic structure, the nature of external shocks, and complementary factors such as financial development, diversification capacity and policy frameworks. Nevertheless, most existing studies focus on the *level* of trade, whereas the role of trade volatility in shaping output volatility has received relatively limited attention.

The Nexus between Government Size and Trade Openness

The relationship between trade openness and government size has been widely examined in the literature and is generally framed around two main theoretical approaches. The first, Under the compensation hypothesis, rising trade openness is associated with heightened exposure to external shocks and a corresponding increase in government spending aimed at stabilizing the economy (Cameron, 1978; Rodrik, 1998; Shelton, 2007; Epifani & Gancia, 2009; Ram, 2009; Lin et al., 2014). Bergh (2006) offers a more recent interpretation of this hypothesis, suggesting that economic openness may actually reduce the fiscal burden of social protection in high-tax, extensive welfare states, thereby generating more favorable outcomes than traditionally assumed.

The second approach, the efficiency hypothesis, takes the opposite stance by positing that increased trade integration enhances the mobility of tax bases, thereby constraining governments' ability to sustain large public sectors. According to this perspective, high tax rates may discourage investment; rising public debt can exert upward pressure on interest rates; and mobile capital tends to penalize fiscal regimes characterized by high public spending and heavy taxation (Garrett, 2001; Liberati, 2007; Leibrecht et al., 2011; Tekin et al., 2023).

These perspectives suggest that the link between trade openness and government size varies across settings and is influenced by institutional strength and wider macroeconomic conditions. While openness-related risks can increase the demand for government intervention, global competitive pressures may simultaneously push toward a leaner public sector. Moreover, the dual effects of globalization

and financial deepening—capable of both widening and narrowing the scope for fiscal policy (IMF, 2007)—provide an important framework for understanding why countries exhibit markedly different fiscal responses to openness. In line with this view, Rodrik (1998) show that trade openness reshapes countries’ exposure to risk and that both the level and composition of public expenditure are sensitive to external openness.

The empirical literature on the effect of government size on output volatility is quite limited, and the existing findings exhibit clear heterogeneity. Some studies suggest that an increase in government size reduces output volatility (Galí, 1994; Fatás & Mihov, 2001; Darby & Mélitz, 2008; Debrun et al., 2008; Mohanty & Zampolli, 2009; Stojanovikj, 2022; Afonso et al., 2025). However, Leibrecht and Scharler (2015) emphasize that government size can reduce volatility when credit constraints are tight, but that this effect is context-dependent. In contrast, some studies show that larger public sectors are associated with higher output volatility (Thornton, 2010; Carmignani et al., 2011; Iseringhausen & Vierke, 2019). In addition, some research finds that the relationship between government size and output volatility is quite weak or statistically insignificant (Viren, 2005; Koskela & Virén, 2003; Bajo-Rubio & Berke, 2022).

One of the main factors explaining these divergent findings is the nature and implementation of fiscal policy. Furceri (2007) shows that government expenditure volatility is one of the major determinants of macroeconomic instability and creates persistent negative effects on long-term growth, especially in developing countries. Similarly, Debrun et al. (2008) show that automatic stabilizers can reduce macroeconomic fluctuations, whereas fiscal policy volatility that is independent of the business cycle—particularly discretionary interventions—tends to increase both output and consumption volatility. Afonso et al. (2013) emphasize that the stabilizing capacity of the public sector depends not only on its scale but also on the efficiency and composition of public expenditures; inefficient or poorly targeted spending can deepen macroeconomic instability. When taken together, these studies strengthen the view that large but also volatile and inefficient public sectors may have potentially destabilizing effects.

On the other hand, the number of studies that clearly reveal nonlinear structures in the effect of government size on output volatility is very limited. Debrun et al. (2018) argue that the marginal stabilizing effect of government size decreases after a certain threshold level, while Mokoena and Tweneboah (2025) show that this effect weakens in consumption expenditures but strengthens in investment expenditures. Overall, the literature shows that the effect of government size on output volatility is shaped not only by the level of size but also by the quality of fiscal institutions, the composition of expenditures, and whether fiscal policy is systematic or discretionary.

Studies in the literature mostly focus the link between trade openness and output volatility. Additionally, they overlook the role of government size in this relationship. On the other hand, studies examining the effect of government size on output volatility handle the issue from a linear perspective. For these reasons, this study contributes the literature by investigating both the moderating role of government and the nonlinear link between government size and output volatility.

Data, Model and Empirical Strategy

The study employs annual data from 52 high-income countries for the period of 2004-2019. These countries are presented in annex 1. Table 1 presents information on the variables included in the estimated models. To ensure econometric reliability, the number of control variables is kept to a minimum, reflecting the size of the available dataset. Therefore, following the output volatility literature, inflation rate and financial development index are used as control variables (Fernández et al., 2016; Ibrahim & Alagidede, 2017; Wang et al., 2018; Ćorić, 2020; Xue, 2020).

Table 1. Variables and Definitions³

Variables	Descriptive	Source
trade_vol	The 5-year standard deviation of trade openness	WDI (2024)
output_vol	The 5-year standard deviation of per capita GDP Growth	
government	General Government Final Consumption Expenditure/GDP	UNCTAD (2024)
inflation	Average Consumer Prices (Changes, %)	IMF (2024a)
finindex	Financial Development Index	IMF (2024b)

The descriptive properties of the study variables and their correlation coefficients are documented in Table 2. The table shows that output_vol and trade_vol have mean values of 2.49 and 6.45, with standard deviations of 1.96 and 6.93, indicating considerable dispersion in both variables. The government variable has a mean of 18.53 and a standard deviation of 4.55, reflecting a more moderate distribution. The correlation matrix reports a positive correlation between trade_vol and output_vol (0.281) and a weak negative correlation between government and output_vol (−0.045). The correlation between finindex and output_vol is −0.311.

Table 2. Descriptive Statistics and Correlation Matrix

Variable	Obs.	Mean	Std. dev.	Min.	Max.
output_vol	832	2.490	1.956	0.217	12.417
trade_vol	832	6.447	6.935	0.267	52.202
government	832	18.535	4.554	6.650	39.390
inflation	832	3.253	7.931	-25.958	174.858
finindex	832	0.556	0.213	0.120	0.970
	output_vol	trade_vol	government	inflation	finindex

³ According to the standard Durbin-Wu-Hausman (DWH) tests, the main explanatory variables are exogenous, while the control variables—specifically inflation and the financial development index—exhibit endogeneity. This issue is accounted for in the estimation strategy.

output_vol	1				
trade_vol	0.281	1			
government	-0.045	-0.278	1		
inflation	0.049	0.145	-0.104	1	
findex	-0.311	-0.183	0.124	-0.194	1

The study employs a dynamic panel data approach to capture the dynamic nature of the dependent variable. First, the system generalized method of moments (GMM) estimator proposed by Arellano and Bover (1995) and Blundell and Bond (1998) is applied as the conventional dynamic panel regression method. This estimator is particularly suitable for the present analysis because it effectively addresses endogeneity, unobserved heterogeneity, and the persistence typically observed in macroeconomic volatility measures.

$$y_{i,t} = x_{i,t}b_1 + w_{i,t}b_2 + v_i + \epsilon_{i,t} \quad (1)$$

In equation (1), v_i represents the fixed effect of units; $x_{i,t}$ represents exogenous variables; $\epsilon_{i,t}$ and $w_{i,t}$ are error terms and endogenous variables respectively. Then, unit effects are eliminated by taking the difference of this equation.

The baseline regression equations are specified as follows:

$$\begin{aligned} output_vol_{i,t} = & \alpha_1 output_vol_{i,t-1} + \beta_1 trade_vol_{i,t} + \\ & \beta_2 government_{i,t} + \beta_3 trade_vol \times government_{i,t} + \phi_1 inflation_{i,t} + \\ & \phi_2 findex_{i,t} + \mu_i + \epsilon_{i,t} \end{aligned} \quad (2)$$

On the basis of these findings, the threshold regression framework proposed by Kremer et al. (2013) is subsequently used to investigate the threshold value. This approach detects threshold effects and also takes into account the dynamic process and endogeneity.

$$y_{i,t} = \mu_i + \beta'_1 z_{i,t} I(q_{i,t} \leq \lambda) + \beta'_2 z_{i,t} I(q_{i,t} > \lambda) + \epsilon_{i,t} \quad (3)$$

In equation (3), μ_i represents country-specific fixed effects, $q_{i,t}$ represents threshold variable and, $z_{i,t}$ and $\epsilon_{i,t}$ are endogenous variables and error terms respectively. The threshold model used in this study is as follows:

$$\begin{aligned}
output_vol_{i,t} = & \mu_i + \beta_1 output_vol_{i,t-1} + \\
& \beta_2 trade_vol_{i,t} I(government_{i,t} \leq \lambda) + \\
& trade_vol_3 x_{i,t} I(government_{i,t} > \lambda) + \phi_1 inflation_{i,t} + \\
& \phi_2 findex_{i,t} + \epsilon_{i,t}
\end{aligned} \tag{4}$$

Empirical Results

Table 3 presents the results of the GMM regression analysis. The lagged value of output volatility is statistically significant at the 1% level across all model specifications. However, the relationship between trade volatility and output volatility remains ambiguous. Government size is positively associated with output volatility in most models. Moreover, the relationship between government size and output volatility appears to be quadratic in form, exhibiting a U-shaped curve with a minimum threshold estimated at approximately 23%.

Table 3. Results of Two Step System-GMM

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
L.output_vol	0.907 (0.023)***	0.924 (0.019)***	0.863 (0.026)***	0.689 (0.060)***	0.729 (0.055)***
trade_vol	0.015 (0.007)**	0.005 (0.005)	-0.014 (0.012)	-0.328 (0.095)***	0.017 (0.061)
government		0.006 (0.002)***	0.006 (0.002)***	-0.260 (0.082)***	-0.828 (0.236)***
government_sq					0.018 (0.005)***
trade_volxgovernment			0.002 (0.001)**	0.023 (0.008)***	
inflation				0.126 (0.097)	0.081 (0.057)
findex				8.608 (2.675)***	15.924 (4.296)**
AR (2)	0.210	0.223	0.241	0.174	0.095
Hansen	0.492	0.346	0.212	0.173	0.322
Number of instruments	4	6	9	9	9
Prob > F	[0.0000]	[0.0000]	[0.0000]	[0.0000]	[0.0000]
Observation	780	780	780	780	780

Notes: Dependent variable: Output_vol. Robust standard errors in (), p values are in []. ***, ** and * represent significance at the 1%, 5% and 10% levels, respectively.

The interaction between trade volatility and government size is positively related to output volatility in all specifications. Finally, the

inflation rate does not have a statistically significant effect, whereas financial development is positively and significantly associated with output volatility. The quadratic relationship between output volatility and government size, along with the positive association of the interaction term, suggests that government size may exhibit a threshold effect that amplifies the impact of trade volatility.

Table 4. Results of Threshold Regression

	(1)	(2)
L.output_vol	0.414 (0.150)***	0.434 (0.157)***
trade_vol (government $\leq$ λ)	0.242 (0.134)*	0.203 (0.170)
trade_vol (government $>$ λ)	0.870 (0.206)***	0.998 (0.338)***
government	0.052 (0.540)	-0.277 (0.827)
inflation		-0.016 (0.044)
findex		-5.425 (10.068)
λ	19.48	19.48
95% confidence interval	19.34-19.56	19.34-19.56
Num. of ins.	14	14
Wald chi2 (6)	[0.0000]	[0.0000]
Observation	728	728

Notes: Dependent variable: Output_vol. WC-Robust standard errors in (), p values are in []. ***, ** and * represent significance at the 1%, 5% and 10% levels, respectively.

The results of the dynamic threshold regression, presented in Table 4, confirm the existence of a threshold effect. Specifically, when government size exceeds a certain threshold—estimated at 19.48%—the effect of trade volatility on output volatility becomes statistically significant. In this regime, an increase in trade openness volatility also increases growth volatility.

Robustness Check

In this section, to assess the robustness of the results, high-income countries classified as emerging are excluded. These countries exhibit greater heterogeneity in institutional quality and macroeconomic stability, which may introduce additional noise into the estimated relationships. Restricting the sample to advanced, institutionally mature economies helps reduce cross-country heterogeneity and allows the dynamics among trade volatility, output volatility, and government size to be estimated more consistently.

Table 5. Results of Two Step System-GMM (Developed Countries)

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
L.output_v	0.902	0.855	0.884	0.777	0.840
ol	(0.026)***	(0.033)***	(0.023)***	(0.082)***	(0.115)***
trade_vol	0.024	0.024	-0.033	-0.219	0.022
	(0.012)*	(0.014)*	(0.013)**	(0.077)***	(0.062)
governmen		0.008	0.001	-0.166	-0.510
t		(0.003)***	(0.003)	(0.088)*	(0.192)***
governmen					0.016
t_sq					(0.006)***
trade_volx			0.004	0.016	
governmen			(0.001)***	(0.006)**	
t					
inflation				0.437	0.597
				(0.220)**	(0.199)***
index				3.864	3.841
				(3.097)	(3.332)
AR (2)	0.378	0.398	0.429	0.113	0.121
Hansen	0.189	0.250	0.256	0.173	0.096
Num. Ins.	8	7	8	9	9
Prob > F	[0.0000]	[0.0000]	[0.0000]	[0.0000]	[0.0000]
Obs.	555	555	555	555	555

Notes: Dependent variable: Output_vol. Robust standard errors in (), p values are in []. ***, ** and * represent significance at the 1%, 5% and 10% levels, respectively.

The findings in Table 5 are broadly consistent with those of the main model (Table 3), particularly with respect to trade volatility, government size, and their interaction. However, differences emerge in the control variables. Specifically, while inflation becomes statistically significant, the effect of financial development loses significance.

Table 6. Results of the Threshold Regression (Developed Countries)

	(1)	(2)
L.output_vol	0.353 (0.084)***	0.383 (0.083)***
trade_vol (government $\leq \lambda$)	0.099 (0.075)	0.108 (0.064)*
trade_vol (government $> \lambda$)	0.623 (0.154)***	0.445 (0.176)**
government	0.475 (0.186)**	0.767 (0.308)**
inflation		-0.029 (0.082)
findex		12.621 (7.537)
λ	19.52	19.52
95% confidence interval	19.41-19.52	19.41-19.52
Number of instruments	27	27
Wald chi2 (6)	[0.0000]	[0.0000]
Observation	518	555

Notes: Dependent variable: Output_vol. Robust standard errors in (), p values are in []. ***, ** and * represent significance at the 1%, 5% and 10% levels, respectively.

The results presented in Table 6 are also consistent with those of the main model (Table 4). Moreover, the estimated threshold value is identical in both models, at 19.48%.

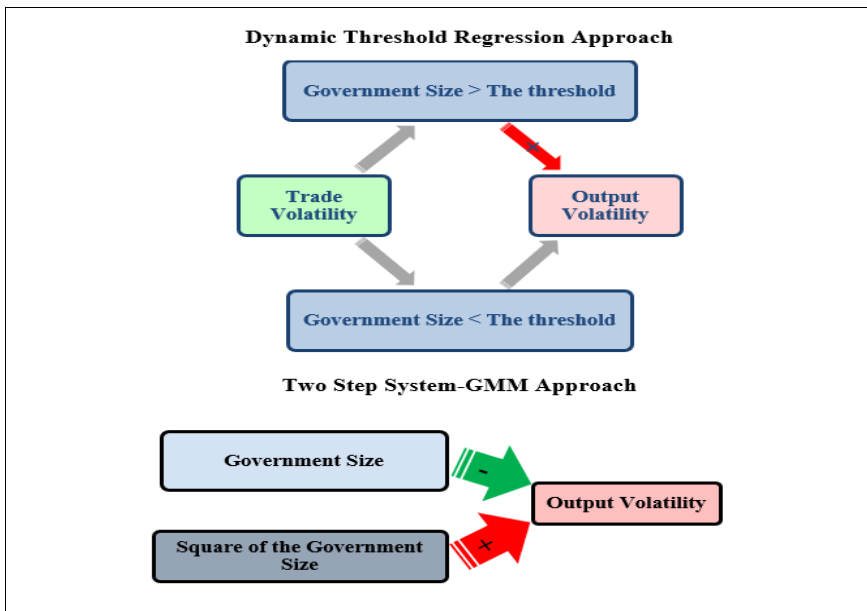
Table 7: Summary of Key Findings

	Full Sample	Only Developed Countries
The sign of interaction term	+	+
Threshold for government size (λ)	19.48	19.48
The effect of trade volatility below the threshold	Insignificant	Insignificant
The effect of trade volatility above the threshold	+	+
The effect of government size	Nonlinear	Nonlinear

Table 7 presents the summary findings of the analyses conducted in the study. According to the results shown in the table, the outcomes are consistent between the full sample and the subsample consisting only of

developed countries. In both samples, the interaction term is positive, and the estimated threshold for government size remains the same (19.48). Below this threshold, the effect of trade volatility on output volatility is statistically insignificant, whereas above the threshold it becomes positive and significant. Furthermore, the effect of government size exhibits a nonlinear pattern in both samples.

Figure 1. Summary of Findings from the Dynamic Threshold Regression Approach and the Two-Step System GMM Approach

Source: Prepared by the authors.

Figure 1 summarizes the main findings. Under the dynamic threshold regression, the effect of trade volatility on output volatility is insignificant below the threshold and becomes positive and significant above it. The two-step System-GMM results indicate that government size exerts a nonlinear (U-shaped) influence on output volatility.

CONCLUSION AND IMPLICATIONS

Understanding how these dynamics operate in high-income economies—where the frequency of external shocks and the volatility of trade have increased markedly—is crucial for the sustainability of macroeconomic stability. Accordingly, the study examines how trade volatility affects output volatility in these countries and investigates the moderating role of government size in this relationship. The findings show that trade volatility alone has not a statistically significant effect or has ambiguous effect on output volatility. However, its interaction with government size generates a strong impact on output volatility. Moreover, there is a specific threshold level of government size at which this effect emerges. These results indicate that the impact of external shocks is not uniform across countries but instead depends critically on domestic institutional characteristics, particularly the scale and scope of the public sector.

Previous studies in the literature reveal that the effect of trade openness on output volatility is mixed and, may depend on various factors (Lim, 2012; Duernecker et al., 2022; Shan et al. 2024 etc.). Using the volatility of trade openness, this study indicates that this effect depends strongly on government size. Additionally, previous studies show that the effect of government size on output volatility is ambiguous and, is handled from a linear perspective (Stojanovikj, 2022; Bajo-Rubio & Berke, 2022 etc.). This study indicates that the independent effect of government size on output volatility is a nonlinear form. Moreover, the findings of the study strongly indicate that government size affects relationship between trade volatility and output volatility.

Although further investigation is needed to understand why trade volatility affects output volatility more strongly in countries with larger governments, several potential mechanisms may shed light on this relationship. As Chari and Kehoe (2016) argue, an increase in government size may raise firms' expectations of government intervention. This may, in turn, encourage firms to take excessive risks and reduce their willingness to deal with financial distress independently. Consequently, in economies with larger governments, trade volatility may amplify output volatility

more strongly. Furthermore, Buti et al. (2003) argue that the effectiveness of automatic stabilizers tends to diminish in countries with large public sectors, especially in response to supply-side shocks. This helps explain why automatic stabilizers may operate less effectively in such economies and why trade volatility may be transmitted more strongly. It should be noted that these mechanisms represent interpretative explanations rather than causal claims, as the empirical strategy of the study identifies relational patterns rather than structural causality.

In addition, the effect of government size on output volatility is nonlinear. This implies that the stabilizing or destabilizing role of the public sector depends on its size. The presence of both quadratic and threshold effects shows that the influence of government size on volatility is not one-directional; rather, it changes direction once a critical level is exceeded. These findings reveal that the notion of “a larger government equals greater stability” does not hold universally, particularly in advanced economies frequently exposed to external shocks. On the other hand, most specifications reveal no statistically significant relationship between inflation and output volatility. This may be related to the credibility of monetary policy frameworks and well-anchored inflation expectations in high-income economies. In contrast, the effect of financial development on output volatility is positive and statistically significant in some model specifications. These findings partially support the “too much finance” hypothesis (Arcand et al., 2015; Struthmann, 2025), which suggests that beyond a certain threshold, further financial development may undermine macroeconomic stability. However, since the results are not consistent across all samples and model specifications, it becomes evident that the composition and institutional quality of financial systems matter. When we consider threshold and nonlinear effects of government size together, we may say that government size affects both directly and indirectly output volatility. Governments exceeding a certain size are likely to make the economy more fragile by distorting resource allocation, increasing inefficiency, and increasing inertia in the private sector. On the other hand, these results may raise the questions: are automatic stabilizers not designed effectively, or are they prone to lose effectiveness beyond a certain

government size? The study's findings encourage policymakers to effectively answer these two questions.

This study provides an important contribution by examining how trade volatility affects output volatility in high-income countries and by assessing the moderating role of government size; however, it also has several limitations. First, the measures of trade volatility and government size are based on country-level aggregate data, which may not fully capture sectoral or institutional heterogeneity. In addition, because the analysis focuses exclusively on high-income economies, the generalizability of the findings to developing countries with different institutional structures may be limited. These limitations point to meaningful avenues for future research.

Finally, future research could benefit from micro-level analyses that identify the specific mechanisms through which government size influences the transmission of trade volatility to output volatility. Sector-level data, comparisons across welfare-state models, and a more detailed exploration of the dynamic interactions among fiscal rules, trade integration, and macroeconomic volatility also represent promising directions for expanding this line of inquiry.

REFERENCES

- Abubaker, R. (2015). [The asymmetric impact of trade openness on output volatility](https://doi.org/10.1007/s00181-014-0899-2). *Empirical Economics*, 49(3), 881-887. <https://doi.org/10.1007/s00181-014-0899-2>
- Afonso, A., Alves, J., & Leal, F. S. (2025). Government scale as a stabilizer: Effects on output volatility and losses. CESifo Working Paper No. 11993. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5361675>
- Afonso, A., Romero-Barrutieta, A., & Monsalve, E. (2013, December 8). *Public sector efficiency: Evidence for Latin America* (ISEG Economics Working Paper No. 20/2013/DE/UECE). Lisbon: ISEG – Universidade de Lisboa. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=2365007>
- Arcand, J. L., Berkes, E., & Panizza, U. (2015). Too much finance? *Journal of Economic Growth*, 20(2), 105–148. <https://doi.org/10.1007/s10887-015-9115-2>

- Arellano, M., & Bover, O. (1995). Another look at the instrumental variable estimation of error-components models. *Journal of econometrics*, 68(1), 29-51. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(94\)01642-D](https://doi.org/10.1016/0304-4076(94)01642-D)
- Ashraf, B. N., Arshad, S., & Yan, L. (2017). Trade openness and bank risk-taking behavior: Evidence from emerging economies. *Journal of Risk and Financial Management*, 10(3), 15. <https://doi.org/10.3390/jrfm10030015>
- Bajo-Rubio, O., & Berke, B. (2023). Revisiting the effects of government size and labour market institutions on macroeconomic volatility: the case of the eurozone. *Economics and Business Letters*, 12(1), 91–96. <https://doi.org/10.17811/eb1.12.1.2023.91-96>
- Bejan, M. (2006). [Trade Openness and Output Volatility](#). *MPRA Paper* 2759, University Library of Munich, Germany.
- Bergh, A. (2006). *Explaining welfare state survival: The role of economic freedom and globalization* (Ratio Working Paper No. 101). The Ratio Institute.
- Blundell, R., & Bond, S. (1998). Initial conditions and moment restrictions in dynamic panel data models. *Journal of econometrics*, 87(1), 115-143. [https://doi.org/10.1016/S0304-4076\(98\)00009-8](https://doi.org/10.1016/S0304-4076(98)00009-8)
- Buti, M., Martinez-Mongay, C., Sekkat, K. & van den Noord, P. (2003). Macroeconomic policy and structural reform: a conflict between stabilization and flexibility? in *Monetary and Fiscal Policies in EMU: Interactions and Coordination*, ed. Marco BUTI, forthcoming, Cambridge University Press.
- Carmignani, F., Colombo, E. and Tirelli, P. (2011) Macroeconomic risk and the (de) stabilising role of government size, *European Journal of Political Economy*, 27(4), 781-790. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2011.04.002>
- Cavallo, E. A. (2008). Output volatility and openness to trade: A reassessment. *Economía: The Latin American and Caribbean Economic Association*, Fall, 105–152. <https://doi.org/10.1353/eco.0.0014>
- Cavallo, E. A., & Frankel, J. A. (2008). Does openness to trade make countries more vulnerable to sudden stops, or less? Using gravity to establish causality. *Journal of International Money and Finance*, 27(8), 1430–1452. <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2007.10.004>

Chari, V. V., & Kehoe, P. J. (2016). *A proposal to eliminate the distortions caused by bailouts* (Economic Policy Paper No. 16-1). Federal Reserve Bank of Minneapolis.

Ćorić, B. (2020). Inflation and Output Volatility: Evidence from International Historical Data, *CESifo Economic Studies*, 66(2): 157–180, <https://doi.org/10.1093/cesifo/ifaa002>

Darby, J., & Melitz, J. (2008). Social spending and automatic stabilizers in the OECD. *Economic Policy*, 23(56), 715–756. <https://www.jstor.org/stable/40071854>

Debrun, X., & Kapoor, R. (2010). *Fiscal policy and macroeconomic stability* (IMF Working Paper No. WP/10/09). International Monetary Fund.

Debrun, X., Pisani-Ferry, J., & Sapir, A. (2008). *Government size and output volatility: Should we forsake automatic stabilization?* (Economic Papers No. 316). Economic and Financial Affairs, European Commission.

Di Giovanni, J., & Levchenko, A. A. (2009). Trade openness and volatility. *The Review of Economics and Statistics*, 91(3), 558–585. <https://doi.org/10.1162/rest.91.3.558>

Di Giovanni, J., & Levchenko, A. A. (2012). Country size, international trade, and aggregate fluctuations in granular economies. *Journal of Political Economy*, 120(6), 1083–1132. <https://doi.org/10.1086/669161>

Down, I. (2007). Trade openness, country size and economic volatility: The compensation hypothesis revisited. *Business and Politics*, 9(2), 1–20. <https://doi.org/10.2202/1469-3569.1201>

Duernecker, G., Meyer, M., & Vega-Redondo, F. (2022). Trade openness and growth: A network-based approach. *Journal of Applied Econometrics*, 37(6), 1182–1203. <https://doi.org/10.1002/jae.2920>

Ehrlich, S. D., & Hearn, E. (2013). Does compensating the losers increase support for trade? An experimental test of the embedded liberalism thesis. *Foreign Policy Analysis*. <https://doi.org/10.1111/fpa.12001>

Epifani, P., & Gancia, G. (2009). Openness, government size and the terms of trade. *The Review of Economic Studies*, 76, 629–668. <https://doi.org/10.1111/j.1467-937X.2009.00546.x>

Fatás, A. & Mihov, I. (2001). Government size and automatic stabilizers: international and intranational evidence. *Journal of International Economics*, 55(1), 3-28. [https://doi.org/10.1016/S0022-1996\(01\)00093-9](https://doi.org/10.1016/S0022-1996(01)00093-9)

Fernández, A. I., González, F. and Suárez, N., (2016). Banking stability, competition, and economic volatility. *Journal of financial stability*, 22, 101-120.

Furceri, D. (2007). Is government expenditure volatility harmful for growth? A cross-country analysis. *Fiscal Studies*, 28(1), 103–120. <https://doi.org/10.1111/j.1475-5890.2007.00049.x>

Galí, J. (1994). Government size and macroeconomic stability. *European Economic Review*, 38(1), 117–132.

Haddad, M., Lim, J. J., Pancaro, C., & Saborowski, C. (2013). Trade openness reduces growth volatility when countries are well diversified. *The Canadian Journal of Economics / Revue Canadienne d'Economie*, 46(2), 765–790. <http://www.jstor.org/stable/42705898>

Hansen, B.E. (1999). Threshold effects in nondynamic panels: estimation, testing, and inference. *Journal of Econometrics*, 93, 345–368. [https://doi.org/10.1016/S0304-4076\(99\)00025-1](https://doi.org/10.1016/S0304-4076(99)00025-1)

Ibrahim, M., & Alagidede, P. (2017). Financial sector development, economic volatility and shocks in sub-Saharan Africa, *Physica A*, 484 (C), 66–81.

International Monetary Fund. (2007). *Globalization, financial markets, and fiscal policy*. International Monetary Fund.

International Monetary Fund. (2024a). *World Economic Outlook database: October 2024 edition*. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2024/October>

International Monetary Fund. (2024b). *IMF data portal*. Retrieved from <https://data.imf.org/?sk=f8032e80-b36c-43b1-ac26-493c5b1cd33b&slId=1480712464593>

Iseringhausen, M., & Vierke, H. (2019). What drives output volatility? The role of demographics and government size revisited. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 81(4), 849–867. <https://doi.org/10.1111/obes.12286>

Karim, R., & Stoyanov, A. (2020). Output volatility, composition of trade, and transmission of economic shocks across countries. *Review of International Economics*, 28(3), 626–655. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2941210>

- Karras, G. (2006). Trade Openness, economic size, and macroeconomic volatility: Theory and empirical evidence. *Journal of Economic Integration*, 21(2), 254–272. <https://www.jstor.org/stable/23000612>
- Kim, D. H., Suen, Y. B., Lin, S. C., & Hsieh, J. (2018). Government size, government debt and globalization. *Applied Economics*, 50(25), 2792–2803. <https://doi.org/10.1080/00036846.2017.1409418>
- Kimakova, A. (2009). Government size and openness revisited: The case of financial globalization. *Kyklos*, 62(3), 394–406. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6435.2009.00442.x>
- Kose, M. A., Prasad, E. S., & Terrones, M. E. (2006). How do trade and financial integration affect the relationship between growth and volatility? *Journal of International Economics*, 69(1), 176–202.
- Koskela, E., & Viren, M. (2003). *Government size and output volatility: New international evidence* (Discussion Paper No. 857). The Research Institute of the Finnish Economy.
- Kremer, S., Bick, A. & Nautz, D. (2013). Inflation and growth: new evidence from a dynamic panel threshold analysis. *Empirical Economics*, 44, 861–878. <https://doi.org/10.1007/s00181-012-0553-9>
- Leibrecht, M., & Scharler, J. (2015). Government size and business cycle volatility: How important are credit constraints? *Economica*, 82(326), 201–221. <https://doi.org/10.1111/ecca.12103>
- Mireku, K., Animah Agyei, E., & Domeher, D. (2017). Trade openness and economic growth volatility: An empirical investigation. *Cogent Economics & Finance*, 5(1). <https://doi.org/10.1080/23322039.2017.1385438>
- Mohanty, MS., & Zampolli, F. (2009). [Government size and macroeconomic stability](#). *BIS Quarterly Review*, Bank for International Settlements, December.
- Mokoena, K., & Tweneboah, G. (2025). Government size and output volatility in Sub-Saharan African Countries: do threshold levels exist? *Cogent Social Sciences*, 11(1). <https://doi.org/10.1080/23311886.2025.2482887>
- Rodrik, D. (1998). Why do more open economies have bigger governments? *Journal of Political Economy*, 106(5), 997–1032. <https://doi.org/10.1086/250038>

- Shan, T. A., Rather, S. A., & Dar, H. A. (2024). Revisiting openness–growth nexus: Panel data estimates for selected developing Asian countries. *Transnational Corporations Review*, 16(2), 1–6. <https://doi.org/10.1016/j.tncr.2024.200051>
- Shonchoy, A. S. (2016). Political institutions, governance, and consumption expenditure in developing countries: A panel data analysis. *Contemporary Economic Policy*, 34(4), 710–728. <https://doi.org/10.1111/coep.12162>
- Stojanovikj, M. (2022). Government size, inflation targeting and business cycle volatility. *Economic Analysis and Policy*, 74, 1–12. <https://doi.org/10.1016/j.eap.2022.01.009>
- Struthmann, P. (2025). Financial development and growth volatility revisited. *Finance Research Letters*, 78, 107175. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2025.107175>
- Thornton, J. (2010). Government size and the stability of output: evidence from emerging market economies. *Applied Economics Letters*, 17(8), 733–736. <https://doi.org/10.1080/13504850802464117>
- United Nations Conference on Trade and Development. (2021). *Trade and development report 2021: From recovery to resilience – The development dimension*. United Nations.
- United Nations Conference on Trade and Development. (2024). *UNCTADstat data center*. Retrieved from <https://unctadstat.unctad.org/EN/Index.html>
- Viren, M. (2005). *Government size and output volatility: Is there a relationship?* (Bank of Finland Discussion Paper No. 8/2005). <https://doi.org/10.2139/ssrn.782604>
- Wang, P., Wen, Y. & Zhiwei, X. (2018). Financial development and long-run volatility trends, *Review of Economic Dynamics*, 28: 221–251. <https://doi.org/10.1016/j.red.2017.08.005>
- World Bank. (2024). *World Development Indicators*. Retrieved from <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>
- Xue, W. J. (2020). Financial sector development and growth volatility: An international study. *International Review of Economics & Finance*, 70, 67–88. <https://doi.org/10.1016/j.iref.2020.06.025>

Appendix 1. Countries List

Antigua and Barbuda	Denmark	Japan	Romania
Australia	Estonia	South Korea	Russian Federation
Austria	Finland	Kuwait	Saudi Arabia
the Bahamas	France	Latvia	the Seychelles
Bahrain	Germany	Lithuania	Singapore
Barbados	Greece	Luxembourg	Slovakia
Belgium	Guyana	the Netherlands	Slovenia
Brunei Darussalam	Hong Kong	New Zealand	Spain
Bulgaria	Hungary	Norway	Sweden
Canada	Iceland	Oman	the United Arab Emirates
Chile	Ireland	Panama	the United Kingdom
Croatia	Israel	Poland	the United States
Czechia	Italy	Portugal	Uruguay

BÖLÜM 2

GELİR DAĞILIMINDA ADALETİN SAĞLANMASI VE YOKSULLUKLA MÜCADELEDE POLİTİKA ÖNERİLERİ

ŞEYMA ELMASTAŞ¹

Giriş

Yaşam kalitesi, bireylerin ve toplumların genel refah düzeyini ve yaşam standartlarını ifade eden çok boyutlu bir kavramdır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 1997), yaşam kalitesini, bireylerin yaşadıkları kültür ve değer yargılarının bütünü içinde durumlarını hedefleri, beklentileri, standartları ve ilgi alanlarıyla ilişkili olarak algılama biçimleri olarak tanımlar. Bu tanım, yaşam kalitesinin yalnızca ekonomik göstergelerle değil, aynı zamanda bireylerin öznel algıları ve sosyal çevreleriyle de şekillendiğini vurgular (Schalock, 2004).

Gelir dağılımı, bir toplumda mal ve hizmetlerin bireyler arasında nasıl paylaşıldığını gösteren önemli bir ekonomik göstergedir. Adaletli bir gelir dağılımı, toplumun genel refahını artırırken, eşitsiz bir dağılım sosyal huzursuzluklara ve ekonomik dengesizliklere yol açabilir (Atkinson, 2015). Gelir eşitsizliği, bireylerin yaşam kalitesini doğrudan etkileyen bir faktör olup, düşük

¹ Dr., seymaagirinn@hotmail.com, Orcid: 0009-0001-0772-4568.

gelirli bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmalarına neden olur (OECD, 2019).

Yoksulluk, bireylerin temel yaşam ihtiyaçlarını karşılayacak gelir ve kaynaklardan yoksun olma durumudur. Bu durum, sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve psikolojik boyutları da içerir. Birleşmiş Milletler (UNDP, 2020), yoksulluğu, temel insani ihtiyaçlardan şiddetli bir yoksunluk ile karakterize edilen bir durum olarak tanımlar. Bu tanım, yoksulluğun yalnızca gelir eksikliğiyle değil, aynı zamanda eğitim, sağlık, barınma ve sosyal hizmetlere erişim eksiklikleriyle de ilişkili olduğunu gösterir (Sen, 1999).

Gelir dağılımındaki adaletsizlik, yoksulluğun temel nedenlerinden biridir. Adaletsiz gelir dağılımı, toplumda zengin ile yoksul arasındaki uçurumu artırarak sosyal eşitsizlikleri derinleştirir (Stiglitz, 2012). Bu durum, bireylerin yaşam kalitesini olumsuz etkileyerek toplumsal huzursuzluklara ve ekonomik dengesizliklere yol aabilir (Wilkinson & Pickett, 2020). Gelir eşitsizliği, sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve politik sorunları da beraberinde getirir (Banerjee & Duflo, 2019).

Devletler, yoksullukla mücadele ve gelir dağılımında adaletin sağlanması amacıyla çeşitli politika araçlarına başvururlar. Sosyal yardımlar, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimin artırılması, istihdam politikaları ve vergi sistemindeki düzenlemeler bu araçlar arasında yer alır (Laabas, 2021). Sosyal yardımlar, doğrudan gelir transferleri yoluyla yoksul bireylerin yaşam standartlarını iyileştirmeyi amaçlar (Adhikari & Gentilini 2018). Eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimin artırılması, bireylerin yaşam kalitesini yükseltirken, uzun vadede ekonomik kalkınmaya da katkı sağlar (World Bank, 2018). İstihdam politikaları, işsizliğin azaltılması ve istihdamın artırılması yoluyla gelir eşitsizliğinin giderilmesine yardımcı olur (OECD, 2019). Vergi sistemindeki düzenlemeler ise gelir dağılımındaki adaletsizlikleri azaltmayı hedefler (Atkinson, 2015).

Sivil toplum kuruluşları (STK'lar), devletin uyguladığı politikaların desteklenmesi ve güçlendirilmesi açısından önemli bir rol oynar (Devereux & Sabates-Wheeler, 2004). STK'lar, toplumun farklı kesimlerinin ihtiyaçlarını belirleyerek, bu ihtiyaçlara yönelik projeler geliştirir ve uygularlar. Ayrıca, devletin politikalarını denetleyerek, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkesinin hayata geçirilmesine katkı sağlarlar. Bu durum, sosyal yardımların etkinliğini artırmakta ve yoksullukla mücadelede önemli bir tamamlayıcı mekanizma oluşturmaktadır (Gerring & Thacker, 2004).

Uluslararası kuruluşlar da yoksullukla mücadelede önemli bir rol üstlenirler. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar, yoksullukla mücadele ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak amacıyla çeşitli projeler ve programlar yürütürler (World Bank, 2020; UNDP, 2020). Bu kuruluşlar, teknik destek, finansman ve bilgi paylaşımı yoluyla ülkelerin yoksullukla mücadele kapasitelerini güçlendirirler. Ayrıca, küresel bağlamda gelir eşitsizliği ve sosyal koruma politikalarının uygulanmasını teşvik ederler (OECD, 2019).

Gelir dağılımında adaletin sağlanması, yalnızca yoksullukla mücadelede değil, toplumsal barış ve sürdürülebilir kalkınma açısından da kritik öneme sahiptir. Adil gelir dağılımı, düşük gelirli bireylerin yaşam kalitesini artırırken, sosyal uyumu güçlendirir ve ekonomik büyümenin daha geniş kesimlere yayılmasını sağlar (Stiglitz, 2012). Bu bağlamda, devlet politikalarının yanı sıra, yerel yönetimler ve STK'ların işbirliği ile uygulanan çok boyutlu stratejiler, gelir adaletinin sağlanmasında etkili olmaktadır (Devereux & Sabates-Wheeler, 2004).

Sonuç olarak, yaşam kalitesi, gelir dağılımı ve yoksulluk arasındaki ilişki, toplumsal refahın ve ekonomik kalkınmanın temel unsurlarındandır. Gelir dağılımındaki adaletin sağlanması ve yoksullukla mücadele, yalnızca ekonomik büyümeyi değil, aynı

zamanda sosyal adaleti ve toplumsal bütünlüğü de ilgilendiren çok boyutlu bir sorundur. Bu nedenle, devletler, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyon büyük önem taşır. Yoksullukla mücadele ve gelir dağılımında adaletin sağlanması, sürdürülebilir kalkınma ve toplumsal huzurun teminatıdır (Banerjee & Duflo, 2019; WHO, 1997; UNDP, 2020).

Bu çalışmanın amacı, gelir dağılımında adaletin sağlanması ve yoksullukla mücadelede politika araçlarını incelemektir.

Gelir Dağılımı ve Gelir Eşitsizliği

Gelir dağılımı ve eşitsizlik kavramları, sosyo-ekonomik açıdan gelirin etkin bir şekilde dağıtılamaması sonucunda ortaya çıkar ve yoksulluk sorununu açıklamada büyük önem taşır (DPT, 2001). Bu kavramlar, özellikle yoksulluk araştırmalarında sıkça tartışılmakta olup, toplumsal sistemlere ve ekonomik parametrelere bağlı olarak farklılık göstermektedir. Gelir dağılımı, bir ülkedeki tüketim ve tasarruf miktarını etkileyebilir ve toplumdaki ekonomik eşitsizliği açıklamak için kullanılabilir (Boratav, 2012). Sadece ekonomik açıdan değerlendirilmemesi gereken gelir dağılımı, aynı zamanda uygulanan sosyal politikalar, kültürel normlar ve vatandaşların siyasal süreçlere katılımıyla da doğrudan ilişkilidir (Wilkinson & Pickett, 2010).

Gelir dağılımı, bir ekonomik sistemde belirli bir dönemde elde edilen gelirin bireyler, gruplar ve üretim faktörleri arasında dağılımını ifade eder (DPT, 2001). Başka bir deyişle, gelir bölüşümü, paranın üretim ve tüketim araçlarına dönüştürülerek paylaşılması sürecidir (Boratav, 2012). Gelir dağılımını etkileyen faktörler arasında demografik yapı, cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, servet dağılımı, enflasyon, kayıt dışı istihdam ve vergilendirme gibi unsurlar bulunmaktadır (OECD, 2019). Gelir eşitsizliği, gelir dağılımının adil olmadığı durumlarda ortaya çıkar ve toplumsal refahın düşmesine yol açar.

Eşitlik, modern vatandaşlığın en değerli ve ilham verici hedeflerinden biri olarak kabul edilmektedir. Eşitsizliğin hüküm sürdüğü toplumlarda bireylerin sağlık, eğitim ve genel refah düzeyi olumsuz etkilenmektedir. Araştırmalar, eşitlikçi toplumlarda zihinsel ve fiziksel sağlık, eğitim sistemleri ve sürdürülebilirlik konularında daha iyi sonuçların elde edildiğini ve suç oranlarının düşük olduğunu göstermektedir (Wilkinson & Pickett, 2010). Bu bağlamda, gelir eşitsizliği sadece ekonomik bir sorun değil, aynı zamanda sosyal ve politik bir sorun olarak da değerlendirilmelidir.

Dikey eşitsizlik, toplumdaki bireylerin gelir düzeyleri arasındaki farkları tanımlamak için kullanılan bir kavramdır ve en yüksek ile en düşük gelir grupları arasındaki farklardan kaynaklanır. Bu farklılık, yalnızca gelir farklarından değil, aynı zamanda servet, sağlık ve eğitim gibi sosyal fırsatlara erişimdeki farklardan da kaynaklanmaktadır (Atkinson, 2015). Yatay eşitsizlik ise bireylerin kimliği, dili, cinsel yönelimi, dini ve etnik kökenine dayalı eşitsizlikleri ifade eder (Stewart, 2002). Fırsat eşitsizliği kavramı ise, bireylerin yaşamları boyunca fırsatlara erişimde yaşadıkları kesintileri açıklamayı amaçlamaktadır ve son yıllarda sıklıkla tartışılan bir konu haline gelmiştir (Oxfam, 2016).

Gelir eşitsizliği, sadece bireylerin yaşam standardını düşürmekle kalmaz, aynı zamanda toplumsal yapıyı da zayıflatır. Ekonomik eşitsizlik, yoksulluğu derinleştirerek toplumda sosyal uyumsuzluğa ve siyasi gerilimlere yol açabilir (Stiglitz, 2012). Bu nedenle, gelir dağılımının adil ve eşitlikçi bir şekilde düzenlenmesi, toplumsal refahın artırılması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır (Banerjee & Duflo, 2019).

Gelir Eşitsizliğinin Nedenleri

Gelir dağılımındaki adaletsizliğin nedenleri arasında küreselleşme, teknolojik değişim ve kapitalist üretim tarzındaki

dönüşüm önemli rol oynamaktadır. Küreselleşme, gelir eşitsizliğini artırarak finansal krizlere zemin hazırlayabilirken, teknolojik değişim yüksek katma değerli faaliyetlerin gelişmiş ülkelerde yoğunlaşmasına yol açmaktadır. Ayrıca, kapitalist üretim tarzındaki değişim de gelir eşitsizliğinde belirleyici bir faktör olmuştur (Birdsall, 2006). Bu faktörler, gelir dağılımındaki adaletsizliği etkileyen ve incelenmesi gereken başlıca konulardır.

Üretim sürecindeki değişim, özellikle 1970'li yıllardan itibaren gelir eşitsizliğini artırmıştır. Seri üretimden yalın üretime geçiş, üretim organizasyonunda köklü bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan 1970'li yıllara kadar tarım ve sanayide artan verimlilik, üretimin artmasına ve fiyat rekabetiyle tarım ile sanayi ürünlerinin fiyatlarının düşmesine yol açmıştır. Bu durum, reel gelirlerde artış sağlayarak talebi yükseltmiştir. Ancak, bu süreçte devlet müdahalesiyle üretim ve tüketim arasındaki denge korunmuştur ve gelişmiş kapitalist ülkelerde istihdamda ciddi bir düşüş yaşanmamış, gelir dağılımında önemli değişiklikler görülmemiştir (Birdsall, 2006).

Yalın üretim, nihai ürünün farklı lokasyonlarda hatta farklı ülkelerde üretilmesini ifade eder. Büyük uluslararası şirketler, temel üretim faaliyetleri için küresel kaynak sağlama, diğer şirketlerle işbirliği veya birleşme gibi stratejilere odaklanmaktadır. Bu nedenle, düşük vasıflı veya vasıfsız işgücü ile üretilebilecek ürünler taşeronluk sistemine bırakılmaktadır. Yalın üretim sürecinde büyük şirketler, üretim maliyetlerini düşürmek için işten çıkarmalar yapmakta, yüksek vasıflı işgücünü yalnızca temel üretim faaliyetleri için istihdam etmekte ve düşük ücretli işleri taşeronlara devretmektedir (Tisell & Svizzero, 2004). Taşeronun coğrafi konumu, üretimin maliyet ve verimliliği açısından önem arz etmemektedir.

Üretim süreçlerindeki değişim, özellikle gelişmiş kapitalist ekonomilerde 1970'lerden itibaren fiyat rekabeti mekanizmasının etkisizleşmesine yol açmıştır. Bunun nedeni, tek el ve oligopol gücünün artması, yeni üretim yöntemlerinin yaygınlaşmasıyla mal piyasalarının alıcı pazarına dönüşmesi ve örgütlü işçi sayısının azalmasıdır. Oligopol piyasasında sendikalar, üretimdeki artış ile gelir artışı arasında garanti sağlayamaz hale gelmiştir; bu durum, fiyat rekabetinin büyük üreticiler üzerindeki etkisini azaltmıştır (Wade, 2001).

Teknolojik yeniliklerin maliyeti arttıkça, büyük üreticiler ana faaliyetlerine yoğunlaşmış, rekabet yerine işbirliği, birleşme veya hisse satın almaya yönelmişlerdir. 1970'lerde elektromekanik paradigmadan elektronik paradigmaya geçiş yaşanmış ve üretim organizasyonunda esneklik artmıştır. Bu değişimle birlikte taşeronluk, ürün tasarımı, tasarım değişiklikleri, dağıtım, satış ve satış sonrası hizmetler öne çıkmıştır.

Yalın üretimde robotların vasıfsız işgücünün yerini alması, işgücü piyasasında yüksek vasıflı ve vasıfsız iş gruplarını ayırmıştır. Yüksek vasıflı işlere giriş, kişisel beceri ve yüksek eğitim seviyesi gerektirirken, vasıfsız işlere giriş bu gereklilikleri içermemektedir. Vasıfsız işgücüne olan talebin azalması, ücretlerin düşmesine ve şirketlerin yeni teknolojilerin geliştirilmesini hızlandırmasına yol açmaktadır. Bu durum, toplumda gelir ve iş güvencesi açısından iki ayrı grup yaratmaktadır (Tisell & Svizzero, 2004).

Küreselleşme ile birlikte taşeronluk sistemi tüm sektörlerde yaygınlaşmıştır. Büyük şirketler, maliyetleri düşürmek ve uzman tedarikçiler bulmak için emek yoğun faaliyetleri taşeronlara devretmektedir. Bu durum, küçük işletmeler için ek yük oluşturmakta, ticaret ve imalat şirketlerini stoklarını azaltmaya ve fiyatlarını yükseltmeye zorlamaktadır. Rekabetin yeterince güçlü olmaması ve tüketicilerin gelirini artıracak başka bir dağıtım

mekanizmasının bulunmaması durumunda, teknolojik yeniliklerin istihdamı artırması ve işgücü maliyetlerini düşürerek reel geliri yükseltmesi mümkün olmayabilir. Bu nedenle, rekabetin canlı tutulması ve tüketicilerin gerçek gelirini artıracak mekanizmaların desteklenmesi önemlidir.

Piyasa ekonomilerinde gelir ve istihdam yatırımıyla doğrudan bağlantılıdır. Özel sektörün yatırım güdüsü, beklenen kâr oranıyla belirlenir ve üretim maliyetlerini düşürmek veya üretimi artırmak arasında fark bulunmayabilir. Tekelleşme ve oligopol yapısı, teknolojik gelişmelerle ivme kazanmış; küreselleşme, dünya çapında kaynak sağlama, ucuz işgücü arayışı ve emeğin esnekleştirilmesi gibi stratejileri ön plana çıkarmıştır.

Ölçek ekonomisine doğru gidiş, üretimde sermaye yoğunlaşmasını artırmış ve yeni üretim yöntemlerinin verimliliği yükseltme kapasitesi küreselleşme ile birleşmiştir. Araştırma ve geliştirme maliyetlerinin artması, teknolojik üstünlüğün sürdürülmesini zorlaştırmış ve şirketleri, stratejik ittifaklar kurarak birleşme ve ortak üretim yoluna yönlendirmiştir. Bu durum, sermaye yoğun endüstrilerde maliyetlerin ve risklerin paylaşılmasını kolaylaştırmış, oligopolistik yapının korunmasına ve fiyat istikrarının sağlanmasına katkı sağlamıştır.

Üretim süreçlerindeki dönüşüm, teknolojik yenilikler ve küreselleşme, gelir dağılımındaki adaletsizliğin başlıca nedenleri arasında yer almakta ve devlet müdahalesini gerekli kılmaktadır. Gelir dağılımını düzenlemek ve istihdamı artırmak için sosyal politika araçları, işgücü piyasasının düzenlenmesi ve rekabetin desteklenmesi kritik önemdedir (Birdsall, 2006; Wade, 2001).

Küreselleşme

Türkiye, dünyada gelir dağılımının en eşitsiz olduğu ülkelerden biridir. En kötü beş orta gelirli ülke arasındadır. Gelir eşitsizliğinin bir ölçüsü olan Gini katsayısına bakıldığında, Türkiye

en yüksek gelir eşitsizliğine sahip ülkeler olan Brezilya, Meksika, Şili ve Güney Afrika'yı takip etmektedir. Açık ekonomik model, özellikle 1980'li yıllardan itibaren döviz kazandırıcı faaliyetleri teşvik ederken, aynı zamanda üretim maliyetlerini en aza indirmek ve dolayısıyla küresel pazarlarda rekabet gücünü artırmak amacıyla ücretleri baskılayarak dağıtım ilişkilerini de alt üst etmiştir. Aynı zamanda gıda ve tekstil başta olmak üzere tarıma dayalı sanayilerin hammaddelerini en ucuza sağlayan tarım sektöründen hammadde temin ederek rekabetçi mal ve hizmet üretmek için üretim araçlarını en düşük fiyatlarla satın almıştır. Fiyatlar artmış, kamu maliyesinin gelir ve giderleri artmıştır. İthal ve ihraç mallarına dayalı olarak ürünlerini üretmeye yarayan bir dönüşümü gerekli kılınmıştır. Devletin küçültülmesi, özelleştirme, vergi yükünün sermayeden ücretli emek sektörüne kaydırılması ve devletin yabancı yatırımı teşvik etmesi bu dönüşümün temel unsurlarıdır (Sönmez, 2001: 63).

Türkiye'de küreselleşme süreci gelir dağılımını önemli ölçüde etkilemiştir. Boratav'ın (2012) çalışmasına göre, 1980'lerden itibaren uygulanan ekonomik politikalar sonucunda ücretli çalışan ve tarım sektörünün milli gelirdeki payı azalırken, kâr, faiz ve kira gelirlerinin payı artmıştır. Son zamanlarda yapılan bir çalışmaya göre, Türkiye'de gelir dağılımındaki eşitsizlik küreselleşme süreciyle birlikte artmıştır (Yüce, 2001:6).

1980'lerden sonra Türkiye'de neoliberal politikaların uygulanmasıyla refah devleti ve gelir dağılımı gibi konular göz ardı edilmiş, ekonomik sistemin dışarıya açılmasıyla birlikte dünya piyasalarındaki rekabet baskısı reel ücretler ve tarım ürünleri fiyatları üzerinde de baskı yaratmıştır. Ayrıca ekonomik gücü elinde bulunduranların genelde siyasete girmesi ve parlamento kararlarının bu kesim lehine alınması, ekonomik anlamda demokrasinin yokluğunu, siyasal anlamda ise demokrasinin etkin işleyişini engellemiştir. Bu durum doğal olarak gelir dağılımını bozmaktadır.

Ayrıca Türkiye’de küreselleşme sürecinde öncelikle ihracatı teşvik edici politikalar uygulanması, daha sonra finansal serbestleşme sürecinde ise kamu açıklarını kapatmak için yüksek reel faizli iç borçlanma yoluyla büyük bir borç yükünün yaratılması krizin derinleşmesinde önemli rol oynamıştır (Boratav, 2012; Şenses, 2004: 5).

Türkiye’de 2001 krizinden sonra gelir dağılımının düzeldiğini iddia eden görüşler (örneğin Türkiye İstatistik Kurumu) bulunsa da Bulutay (2005) bunun aksini iddia ederek bu iyileşmenin nedeni, faiz gelirlerinin bilerek veya bilmeyerek 2002 ve 2003 gelir dağılımı verilerine çok yetersiz düzeyde dâhil edilmesi olarak görmektedir. Oğuş’un 2004 ve 2007 yıllarında yaptığı araştırmaların sonuçları da Bulutay’ı doğrulamaktadır. Bu araştırmaların sonuçlarına göre Türkiye’de en yüksek gelir grubunun yani yüzde 5’in toplam gelirdeki payı 1987’ye göre 2000 yılında artmıştır. Dolayısıyla düşük gelir gruplarının gelir kaybı yaşaması kaçınılmazdır. İp

Oğuş Binatlı (2005)' nın bulgularına göre 1994-2002 yılları arasında özellikle şehirlerde yüksek reel gelir kaybı yaşanmış ve böylece yoksulluk artmıştır (Oğuş Binatlı, 2005). Küreselleşme, ülkeler arasında vergi indirimleri konusunda bir rekabeti tetiklemiştir. Bu durum, istikrarsız işgücü piyasalarına ve vergi gelirlerinin azalmasına neden olup devletin sosyal harcamaları ve toplumun refahı olumsuz etkilenmektedir (Kaplınsky, 2005: 5).

Türkiye’de gelir dağılımı, küreselleşme ile birlikte bozulmaya başlamıştır. Özellikle eğitim alanındaki sorunlar üzerine yapılan araştırmalar, bu duruma çözüm bulma yollarını incelemiştir. Ampirik çalışmalar, eğitime yapılan yatırımların artmasının, gelir dağılımının daha adil hale gelmesine katkı sağlayabileceğini göstermektedir (Baş, 2000: 22). Ayrıca, orta sınıfın zayıflamasını engellemek için eğitim olanaklarının özelleşmesi ve kamusal alanın

sınırlarının genişlemesi gerekliliği vurgulanmaktadır (Yeldan, 2001: 43). Türkiye'nin vatandaşlarına yüksek kalitede eğitim ve öğretim sunma zorunluluğu, gelir dağılımının adil bir şekilde düzeltilmesi için eğitime yapılan yatırımların artırılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Coğrafya

Literatürde eşitsizliği etkileyen bir diğer önemli faktör olarak coğrafya vurgulanıyor. Coğrafi faktörler, hem ülkeler içinde hem de ülkeler arasında gelir eşitsizliğinin önemli bir belirleyicisidir. Bir kişinin nerede doğduğu, ne kadar çalıştığından veya ne kadar yetenekli olduğundan daha fazla gelir elde etmesini etkilemektedir. Doğal kaynaklar bakımından bazı bölgeler diğerlerinden daha avantajlı durumdayken, bazı bölgeler devlet gelirlerinden ve sosyal yardımlardan daha az yararlanmaktadır. Devletler bazı bölgelere ayrıcalıklar tanımakta ve aynı ülke içinde bölgeler arasında farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bölgeler arası farklılıklar ülke içinde eşitsizliği artıran bir etkidir. Ayrıca bir ülke içinde kırsal ve kentsel alanlar arasındaki farklılıklar, coğrafyanın gelir dağılımında etkili bir faktör olduğunu gösteren önemli bir parametre olmaktadır (Galasso, 2014: 146).

Coğrafyanın gelir eşitsizliğinin nedeni olduğu varsayımına karşıt görüşler de literatürde yer almaktadır. Coğrafyanın ülkelerdeki eşitsizliğin nedeni olduğunu savunan sosyal bilimciler, sağlık ve üretkenliği etkileyen tropikal hastalıklar nedeniyle ılıman iklime sahip bölgelerin tropikal iklime sahip ülkelere daha uygun olduğunu savunmaktadır. Tropikal hastalıkların Afrika'da bu kadar çok ölüme yol açmasının nedeni aslında tropikal hastalıklar değil, devletlerin hastalığı önlemek için önlem almamalarıdır. Eşitsizliğin temeli coğrafi özelliklerde değil, ülkelerin sömürgeleştirilme biçiminde ve ülkelerin tarih boyunca yaşadıkları politik ve ekonomik gelişmelerde yatmaktadır (Acemoğlu & Robinson 2013: 177).

Üretim Faktörleri Dağılımı

Gelir dağılımının tanımında, üretim faktörlerinin kullanımıyla yaratılan değer olarak tanımlanmaktadır. Ulusal gelir, emek geliri ve mülkiyet gelirinin toplamından oluşmaktadır. Gelir eşitsizliği, emek, servet ve faktör fiyatlarının dağılımından etkilenmektedir (Aktan & Vural 2002: 47).

Teknoloji ve Bilgi Akışı

Teknolojinin ve bilgi akışının gelir eşitsizliği üzerinde önemli bir etkisi olduğu yadsınamaz. İşgücü piyasasının yapısı teknolojiyle birlikte evrimleşir ve her yeni teknolojiyle paralel olarak kazananlar ve kaybedenler ortaya çıkar. Teknolojik değişimler, beceri gerektiren işler yaratır, yetenekli bireylere olan talebin artmasına ve yetenekli bireyler için daha yüksek gelirlere yol açar. Ayrıca eğitimin teknolojik değişimin gerisinde kaldığı ve yeterince hızlı adapte olamadığı da iddia edilmektedir. Bu durumda, teknolojinin işleri düşük vasıflı, vasıfsız işgücünden uzaklaştırma riski vardır. Vasıflı ve vasıfsız işgücü arasında ücret farklarının ortaya çıkması, gelir eşitsizliğini artıran önemli bir faktördür (Keeley 2015: 19).

Tek tek ülkelerde kırsal ve kentsel alanlar arasındaki farklardan kaynaklanan eşitsizlik, teknolojik gelişmenin bir sonucu olarak daha da artma eğiliminde olacaktır. Teknolojik değişimin yarattığı endüstri merkezli çalışma alanları, vasıflı işgücü gerektirir ve bu talep şehirlerde karşılanır. Üretim ve tarım arasındaki ücret farkları ayrıca coğrafi farklılıklara da yol açmaktadır (Galasso 2014:148). Yeni teknolojiler daha iyi eğitilmiş işçilerden oluşan bir sınıf yarattı, dolayısıyla daha düşük vasıflı emeğe daha yüksek ücret ödeme süreci sona ermek zorunda kaldı (Acemoğlu vd, 2006: 40).

Emek-Sermaye Dengesi

Emek-sermaye dengesindeki değişim, yani toplam gelir içinde sermaye gelirinin payı arttıkça emek gelirinin toplam gelir içindeki payının azalması, gelir eşitsizliği üzerinde etki yaratmaktadır (Keeley, 2015: 21). Teknolojik gelişmelerin hızla artmasıyla birlikte yapısal değişiklikler nedeniyle bazı üretim çalışanları işini kaybetti.

Makineler işçilerin yerini almaya başlayınca ve vasıfsız işgücüne olan ihtiyaç azaldıkça ücretler düştü. Yeni teknolojilere sahip çalışanlara olan talep artarken, bu becerilere sahip olmayan çalışanlara olan talep azaldı. Talepteki bu değişimler ücretlere de yansiyarak talebi artan işçilerin ücretleri artarken, talebi azalan işçilerin ücretleri azaldı (Stiglitz, 2016: 39). Küresel gelir eşitsizliği emek geliri eşitsizliğini ve sermaye geliri eşitsizliğini kapsamaktadır. Piketty, 2014 tarihli araştırmasında sermaye gelirindeki eşitsizliğin her zaman gelir eşitsizliğinden daha büyük olduğu sonucuna varmıştır.

Eğitim Düzeyi

Geçmişte tarım sektörünün ekonomideki payı azalmıştı. Günümüzde üretimin en önemli faktörü insan sermayesi olarak ifade edilmektedir. Bazıları eğitim düzeyinin artmasının gelir eşitsizliğini azaltıcı bir etki yarattığını ileri sürmektedir (Aktan ve Vural 2002: 50). Literatürde bu görüşü çürüten birkaç çalışma da bulunmaktadır. 20. yüzyıldaki duruma baktığımızda eğitim düzeyini artırmanın iş ve gelir arasındaki eşitsizliği azaltma yönünde bir baskı yaratmadığı açıktır. Bunun nedeni, mesleki yeterlilikler açısından lisans derecesinin üniversite derecesiyle, üniversite derecesinin doktora derecesiyle yer değiştirmesi ve ücretlerin teknolojik değişime paralel olarak artmasına rağmen bunun bir sonuç getirmemesidir (Piketty 2014: 738).

Gelir eşitsizliğinin sürekli artması insan sermayesinin giderek azalmasına neden olabilmektedir. Yüksek eşitsizlikler, ekonomik gücü düşük olan insanların kaliteli eğitim şeklinde insan sermayelerine yatırım yapmasını engellemektedir. İnsan sermayesinin kıtlığı ve düşük kalitesi gibi faktörler genel performansı etkileyebilir (Cingano 2014). Nüfusun ortalama eğitim düzeyi düşüken, yüksek eğitilmiş küçük bir kesimin çok yüksek maaşlar alması gelir eşitsizliğini artırmaktadır. İşgücü piyasasında eğitilmiş insan sayısı arttıkça yüksek gelir elde edenlerin sayısı da artmakta ve gelir eşitsizliği azalma eğilimi göstermektedir. Özellikle kadınlar için geniş ve kaliteli eğitim, gelir eşitsizliğini azaltmada önemli bir önlemdir (Cornia & Court, 2001: 23).

Sosyal Düzenleme ve Normlar

Toplumda gelir eşitsizliğini etkileyen bazı normlar ve düzenlemeler olmaktadır. Kira sözleşmeleri, iş sözleşmeleri, evlilik normları ve gelenekleri, miras kuralları gibi konular eşitsizlikleri etkileyen alt kategoriler olarak tanımlanabilir (Aktan ve Vural, 2002: 51). Eşitsizliği etkileyen bir diğer faktör ise değişen toplumsal yapıdır. Günümüzde insanlar kendileriyle aynı eğitim ve sosyal altyapıya sahip kişilerle evlenme eğiliminde olmaktadır. Böyle bir eğilimin gelir eşitsizliği üzerinde olumsuz etkisi bulunmaktadır. 1980'lerden bu yana devletin ekonomideki payını azaltmayı amaçlayan politikalar, gelir dağılımında devletin daha az düzenleme yapmasına yol açmış, bu da gelir eşitsizliğini artırmıştır (Keeley, 2015: 24).

Kültür

Eşitsizliği açıklamaya yönelik bir diğer varsayım ise din, ahlak ve değerlere dayanan kültürel varsayımdır. Kültürle ilgili sosyal normlar eşitsizliği açıklamada önemli bir kavram haline gelmekte ancak ülkeler arasındaki eşitsizliği din veya milli ahlakla

açıklamaya yetecek kadar kanıt mevcut değildir (Acemoğlu & Robinson 2013: 180).

Makroekonomik Politikalar ve Krizler

Günümüzde para politikasının uygulanmasının temeli enflasyon hedefidir. Piyasa ekonomisinin gelişmesi için enflasyonun düşük tutulması gerektiği savunulmaktadır. Ancak enflasyona odaklanılırken, daha güncel konular göz ardı edilmektedir. Krizler, özellikle 2008 küresel mali krizi, büyük şirketlerin yüksek kârlar elde etmeye devam ettiği ancak küçük işletmelerin ve çalışanların en çok etkilendiği depremlerdir. Yüksek işsizlik oranları özellikle düşük gelir gruplarını etkilemektedir. Bu döngüde, daha az vasıflı işçiler vasıfsız işçilerle yer değiştirmekte, böylece her grup daha az kazanmaktadır. Bu değişim sürecinden en çok etkilenen kesim ise işsizlerdir.

Ücretlerin artmaya başladığı dönemde merkez bankaları enflasyonla mücadele politikaları doğrultusunda faiz oranlarını artırarak ve kredi hacmini azaltarak ücret artışlarını durdururlar. Bu kısır döngü nedeniyle merkez bankasının para politikası, üretkenliğin ücretlerden çok daha hızlı artmasına olanak tanımaktadır. Günümüzdeki eşitsizliğin başlıca nedenlerinden biri, merkez bankalarının makroekonomik politikalarıdır ve bu da eşitsizliğin artmasına neden olur (yani, tek gelir kaynağı ücret olan işçilerin durumu, (işsiz kaldıklarında) kötüleşir) (Stiglitz, 2016: 46).

Yoksulluk ve Boyutları

Yoksulluk, bir bireyin veya topluluğun temel ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde gelire veya kaynaklara sahip olmaması durumu olarak tanımlanmaktadır. Temel ihtiyaçlar arasında gıda, barınma, sağlık hizmetleri ve eğitim yer almaktadır. Yoksulluk, genellikle gelir eşitsizliği, işsizlik, sağlık sorunları ve eğitimsizlik gibi faktörlerden etkilenmekte ve sosyal, ekonomik ve politik boyutları bulunmaktadır (Şenses, 2019). Yoksulluk, bir toplumun

refahı ve kalkınması üzerinde olumsuz etkiler yaratmakta; yeterli gelire sahip olmayan bireyler, toplumsal sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Devlet ve yerel yönetimler, yoksulluk içinde yaşayan ve yardıma muhtaç bireylerin ihtiyaçlarını sosyal yardımlar ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla karşılamaya çalışmaktadır. Sosyal yardımlar kapsamında devlet kurumları ve yerel yönetimler, ihtiyaç sahibi kişileri tespit etmekte ve yardımları ulaştırmaktadır. Sivil toplum kuruluşları ise bağımsız ve kar amacı gütmeyen toplumdaki bireylere yardım etmeyi hedeflemektedir. Bu kuruluşlar, hızlı hareket edebildikleri için yardımların daha etkin ulaşmasını sağlayabilmektedir. Dolayısıyla devletin bu kuruluşlarla iş birliğini güçlendirmesi, sosyal yardımları artırması ve yerel yönetimlerin faaliyetlerini destekleyecek tedbirler alması önemlidir (Topgöl, 2013; Ceyhan, 2018).

Yoksulluğun tarihsel olarak tanımı S. Rowntree (1901) ile başlamış ve kişinin hayatta kalabilmesi için gerekli temel fiziksel ihtiyaçları karşılayamaması şeklinde ifade edilmiştir. Marshall & Bottomore, (1950), yoksulluğu maddi ve bazen kültürel kaynak eksikliği olarak tanımlamış ve bireyin arzuladığı yaşam kalitesine sahip olamamasıyla ilişkilendirmiştir. Dünya Bankası (1990) ve Devlet Planlama Teşkilatı (2001) ise yoksulluğu, asgari yaşam standardına ulaşamayan bir durum olarak belirtmiştir (Gündoğan, 2008).

Yoksulluğu ölçmek oldukça karmaşıktır; ülkeden ülkeye ve yıldan yıla farklılık göstermektedir. Ölçüm için öncelikle kimin yoksul sayılacağı, ardından yoksulluk sınırının belirlenmesi gerekmektedir (Aktan & Vural, 2002). Ölçüm yaklaşımları doğrudan ve dolaylı olarak ikiye ayrılmaktadır. Doğrudan yaklaşım, karşılanmamış temel ihtiyaçları gözlemlerken, dolaylı yaklaşım hane halkı kaynaklarını temel ihtiyaçlarla karşılaştırır ve yoksulluğun kapsamı ile yoğunluğunu ölçer.

Yoksulluk araştırmalarında üç temel yaklaşım öne çıkmaktadır: (a) bireysel ve kültürel teoriler; (b) sınıf altı ve yoksulluk yaklaşımı; (c) işlevselci ve çatışma teorileri. İşlevselci model, bireylerin toplumdaki sosyal rollerine odaklanırken, çatışma teorisi yoksulluk ve eşitsizliği toplumdaki güç yapılarının sonucu olarak görmektedir (Lautier, 1998; Soroka & Bryjak, 1995).

Alt kültür teorisi ise, Oscar Lewis'in çalışmalarıyla geliştirilmiş olup, toplumun en yoksul kesiminin oluşturduğu alt kültürün yoksulluğu yeniden ürettiğini savunmaktadır. Lewis'e göre bu kültür, tembellik, kadercilik ve şiddet gibi durumlarla ilişkilendirilmekle birlikte, yoksulluktan çıkmak için geliştirilen kültürel savunma mekanizmalarına da önem vermektedir (Townsend, 1993).

Amartya Sen'in "yeteneklerden yoksunluk" yaklaşımı ise, yoksulluğu yalnızca gelir eksikliği üzerinden değil, bireyin temel yeteneklerden mahrum kalmasıyla tanımlamaktadır. Bu yaklaşımda yoksulluk, kabul edilebilir bir yaşam için gerekli temel yeteneklerden yoksunluk olarak ele alınmaktadır (Amartya, 1999; 2000).

Yoksulluk, çağdaş toplumsal yaşamda risk ve fırsat eksikliği olarak da ele alınmaktadır. Cheal (1996), yoksulluk sorununu işgücü piyasasındaki işsizlik riski ile ilişkilendirerek "risk toplumu" çerçevesinde açıklamaktadır. Sosyolojik perspektifler yoksulluğu makro ve mikro düzeyde ele alırken, kültürel ve yaşam tarzı farklılıklarını da göz önünde bulundurur (Ritzer, 1991; Townsend, 1993).

Yoksulluğun farklı boyutları bulunmaktadır. Mutlak yoksulluk, göreceli yoksulluk ve insani yoksulluk temel olarak tartışılan kavramlardır. Daha kesin bir sınıflandırma yapmak için; kronik, geçici, kırsal, kentsel ve dönüşümlü yoksulluk gibi terimler de literatürde yer bulmaktadır (Şenses, 2019; Topgöl, 2013). Bu

çeşitlilik, yoksulluğun karmaşık yapısını ve çok boyutlu doğasını ortaya koymaktadır.

Mutlak Yoksulluk

Mutlak yoksulluk, insanların hayatta kalmak ve temel ihtiyaçlarını karşılamak için ihtiyaç duyduğu asgari gelirdir. Kişinin günlük kalori ihtiyacını karşılayan temel gıda maddeleri esas alınarak bir yoksulluk eşiği belirlenip, bu eşiğin altındaki kişiler yeterli gelir elde edemedikleri için mutlak yoksul olarak tanımlanmaktadır. Dünya Bankası'na göre günde 2400 kalori almaya gücü yetmeyen insanlar mutlak yoksul olarak etiketlenmektedir. Mutlak yoksulluk sınırı bu nedenle günde 1 dolardır. 1 doların altında kazanan kişiler mutlak yoksul olarak nitelendirilmektedir (Topgül, 2013: 280).

Mutlak yoksulluk, kişinin temel ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli gelire sahip olmaması durumudur. Bu durumda kişi temel ihtiyaçlarını karşılayamaz ve dışarıdan yardım alınmadığı takdirde ölümle sonuçlanabilir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha sık görülen mutlak yoksulluğun belirlenebilmesi için, insanların geçimlerini sağlamak için sahip olmaları gereken asgari tüketim mallarına olan gereksinimlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Mutlak yoksulluğun hesaplanmasında gıda harcamaları ve diğer faktörler dikkate alınmaktadır.

Sadece gıda harcamasının dikkate alındığı açlık eşiğinin hesaplanmasında, asgari temel gıda maddelerinden oluşan gıda sepetinin maliyeti esas alınır. Bu rakam, tüm nüfusun kişi başına tüketmesi gereken kalori miktarına dayanmaktadır ve bu miktarın altında kalan kişiler yoksulluk sınırında kabul edilmektedir (Taş ve Özcan, 2012: 424). Bir kişinin günlük tüketmesi gereken minimum kalori miktarı gelişmekte olan ülkelerde 2.480, az gelişmiş ülkelerde 2.070, gelişmiş ülkelerde ise 3.390'dır. Mutlak yoksulluk, bu

düzeyle ulaşamayanların toplam nüfusa oranını ifade etmektedir (Kayalidere ve Şahin, 2014: 67).

Mutlak yoksulluk genellikle gıda yoksulluğu yöntemi kullanılarak ölçülmektedir. Bu yöntemde, kişinin açlık eşiğini belirlemek için aile büyüklüğü, yaş ve cinsiyete göre kalori ihtiyacı hesaplanıp fiyatlandırılır. Birleşmiş Milletler mutlak yoksulluğu şu şekilde tanımlamaktadır: Bir kişinin vücut kitle endeksi 16'dan büyük olmalı, evin her odasında dörtten az kişi olmalı ve evin zemini kir, toz veya çamurdan arınmış olmalıdır. Ayrıca temiz suya erişim kolay olmalı ve tuvaletler evin içinde veya yakınında bulunmalıdır. İnsanlara ciddi hastalıklarda ve gebelik döneminde tedavi imkânı sağlanmalıdır. Herkesin eğitim programlarına katılma ve okumayazma öğrenme fırsatına sahip olması gerekir. Ayrıca herkesin evinden internete, televizyona, radyoya, telefona, gazeteye ve bilgisayara ulaşabilmesi sağlanmalıdır. Toplumun tüm kesimlerinin eğitim, sağlık, ulaşım, sosyal, hukuki ve mali hizmetlere erişebilmesi sağlanmalıdır (Kara, 2019: 564).

Mutlak yoksulluk kavramı aynı zamanda yoksulluk sınırını da belirlemektedir. Buna göre kira, yakıt, giyim ve elektrik gibi temel ihtiyaçları içerir. Ancak yoksulluk sınırı, kırsal ve kentsel alanlarda, ülkeler ve bölgeler arasında farklılık gösterdiği için göreceli bir kavramdır. Uluslararası çalışmalarda, ülkeler arasındaki fiyat farklılıkları nedeniyle, temel ihtiyaçlar yerine kişi başına düşen günlük tüketim değerinin 1 dolar ve 2 dolar olduğu varsayılmaktadır (Sipahi, 2006: 176).

Görelî Yoksulluk

Görelî yoksulluk, bir kişinin veya bir grup insanın, kendi toplumlarında bulunan diğer bireylerle karşılaştırıldığında daha az gelire veya kaynaklara sahip olması durumudur. Yani, kişinin yoksulluk durumu, genellikle toplum içindeki diğer bireylerin durumuyla kıyaslanarak belirlenir. Bu kavram, gelir dağılımı

eşitsizliği ve sosyal sınıflar arasındaki farklılıkları vurgular. Göreli yoksulluk, mutlak yoksulluktan farklı olarak, kişinin temel ihtiyaçlarını karşılayabiliyor olmasına rağmen, toplum içindeki diğer bireylerle kıyaslandığında daha az imkâna sahip olması durumunu ifade eder (Topg  l, 2013:282; Khawaja ve Mowafi, 2004: 447).

Göreli yoksulluk, bir bireyin refah düzeyinin toplumun genel refah düzeyinin altında olması durumunu ifade eder. Bu kavram, yoksulluk durumunu belirlerken bir referans grubu oluşturulur ve bireyin durumu bu referans grubuyla karşılaştırılır. Göreli yoksulluğun hesaplanmasında genellikle yoksulluk sınırı kullanılır. Bu sınırın altında kalanlar nispeten yoksul olarak kabul edilir. Başka bir deyişle, göreli yoksulluk, bir bireyin refah düzeyinin toplumun ortalama refah düzeyinin belirli bir ölçüde altında olması anlamına gelir (Aydın, 2014: 4; Güloğlu & Es, 2011; Kara, 2017). Göreli yoksulluk içindeki bireyler genellikle temel ihtiyaçlarını karşılayabilirler, ancak toplumun genel refah düzeyinin gerisinde kalırlar ve toplumsal katılımları sınırlıdır. Göreli yoksul bireylere eğitim, sağlık ve toplumsal katılım açısından yeterli fırsatlar sağlanamamaktadır. Göreli yoksulluk, özetle bireyin toplumun diğer üyelerine kıyasla olan durumunu ifade etmektedir (Taş &   zcan, 2012: 425).

Objektif ve Subjektif Yoksulluk

Objektif yoksulluk kavramı, yoksulluğun nedenleri ve giderilmesi gereken unsurların önceden belirlendiği bir değerlendirmeyi ifade ederken, sübjektif yoksulluk kavramı ise bireylerin kendi kendilerini yoksul hissetmelerini tanımlar. Objektif yaklaşım belirli unsurlara dayanırken, sübjektif yaklaşım bireyin kişisel tercihlerini ön plana çıkarır. Bu durumu fayda yaklaşımıyla açıklayabiliriz. Genellikle objektif (refah) yaklaşım tercih edilir çünkü bireylerin elde ettiği faydanın hesaplanması zor olabilir

(Cerev ve Yenihan, 2018: 7). Kısaca nesnel yaklaşım, yoksulluğa yol açan nedenlerin ve bireylerin yoksulluktan kurtulması için yapılması gerekenlerin önceden belirlenmesi olarak açıklanabilirken, öznel yaklaşım ise bireyin kendini yoksul hissedip hissetmediği olarak açıklanabilir (Özgüler, 2014:178).

Lok-Dessallien'e (1999) göre, nesnel bakış açısı yoksulluğun oluşumunu ve yoksulluğa son vermek için gerekenleri belirlerken "normatif yargıları" içerir. Sübjektif yaklaşım ise bireylerin hizmetlere ve mallara verdikleri değeri ve tercihlerini inceler. Yılmaz (2020) bu konuda gözlemlenebilir ve ölçülebilir değişkenlere dayanan nesnel yoksulluk analizlerinin yanı sıra, öznel yoksulluk analizlerinin de bireylerin veya hanelerin mali durumuna ilişkin bireysel görüşlerin önelliğini vurguladığını belirtmektedir (Yılmaz, 2020: 9).

Kırsal ve Kentsel Yoksulluk

Kırsal alanlar genel olarak tarım ve hayvancılığın yaygın olduğu, iletişimin yüz yüze yapıldığı, belirli bir meslekte uzmanlaşmanın ve iş bölümünün olmadığı, dolayısıyla insanların iş bulamadığı ve göç edemediği alanlar olarak tanımlanmaktadır. Dünya nüfusunun yaklaşık yarısı kırsal alanlarda yaşamakta ve dolayısıyla küresel refahın artırılması kırsal alanlardaki refah düzeyinin artırılmasına bağlıdır. Kırsal alanlara göçün temel nedeni yoksulluktur (Özgüler, 2014: 181).

Kırsal kesimde tarım ürünleri üretecek ve geçimini sağlayacak arazisi olmayan insanlar şehirlere göç etmektedir. Kırsalda geçimini sağlayamayan insanların şehirlere göç etmesi, şehirlerdeki yoksulluğun artmasına ve sorun haline gelmesine neden olmaktadır. Kırsal kesimde yoksulluk kentlere göre daha yüksek olmasına rağmen, kırsal kesimde yoksulluğun yüksek olması kentlere göçün artmasına ve dolayısıyla kentsel yoksulluğun artmasına neden olmaktadır. Kırdan kente göçün artması, gelir

dağılımında ve kentlerin sosyal alanlarında eşitsizliklere yol açmıştır (Topgöl, 2013: 283).

Kırsal kesimde yaşayan insanların şehirlere göç etmesinin nedeni şehirlerin daha uygun olması ve birçok fırsat sunmasıdır. Kırsalda yaşayan ve şehirde daha fazla fırsata sahip olduğuna inanan insanlar bu nedenle şehirlere göç ediyor. Küreselleşmeyle birlikte kırsaldan kentlere göç artmış, bu durum kentlerde ciddi sorunlara yol açmıştır. Kırsaldan kente göç eden insanlar kente ekonomik ve kültürel olarak uyum sağlamakta zorlanmaktadır. Kırsalda yaşayan ve ihtiyaçlarını tarımla karşılayan insanlar kentte bu olanaklardan yararlanamamakta ve dolayısıyla bu insanlar kendi yerleşim yerlerini ve yaşam tarzlarını yaratmaktadırlar. Kente göç eden yoksullar kentte gecekondu mahalleleri yaratarak sağlıksız kentleşmenin mimarları haline gelmektedir. Ayrıca kent yoksulları mülk eksikliği nedeniyle pek çok ürünü kendileri üretememekte, dolayısıyla birçok ürünü parayla satın almak zorunda kalmaktadırlar. Bu da halkın daha da yoksullaşmasına yol açmaktadır (Aydın, 2014: 5).

Türkiye'de 1950'li yıllarda yaşanan göç hareketleri kentleşmenin hızlanmasına neden oldu. Kırsal kesimden kentlere olan göç, kırsal kesimdeki yoksulluk ve işsizlik sorunlarının kentlere taşınmasına yol açtı. Bu durum çarpık kentleşmeye ve gecekondulaşmanın artmasına sebep oldu. Kentsel yoksulluğun temel sorunları genellikle yoksul kesimin ekonomik ve sosyal yaşamdan dışlanması, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yoksun kalması ve sağlıksız çevre koşullarında yaşamak zorunda olmasıdır. Kentsel yoksulluğun artması toplumda eşitsizliklerin, ötekileşmenin ve grup oluşumunun artmasına neden olmaktadır. Kentlerdeki yoksulluk oranının artmasının temel nedeni ise yoksul, işsiz, eğitimsiz ve vasıfsız insanların kentlerde birikmesidir. Ayrıca, şehirlerdeki suç ve şiddetin temelinde işsizlik, yoksulluk ve evsizlik gibi sorunların yattığı açıkça görülmektedir (Özgüler, 2014: 185).

Kapitalizm, modernleşme ve küreselleşme süreçleri sonucunda şehirlerdeki sınıf farklılıkları ve eşitsizlikler artmıştır. Kentsel yoksulluk, tüm toplumlarda görülse de özellikle az gelişmiş ülkelerde daha yaygındır. Kentte yaşayan bireylerin, o kentin sağladığı sosyal hak ve olanaklardan yararlanabilmesi ya da yararlanamaması, kentteki yoksulluğun düzeyini belirlemektedir. Kentsel yoksulluğu ağırlaştıran nedenler genellikle insanların barınma, eğitim, sağlık hizmetleri ve güvenlik gibi sosyal olanaklardan yoksun olmalarıdır (Sipahi, 2006: 178).

Kasaba, nüfusun çoğunluğunun ticaret, sanayi veya hizmet sektöründe çalıştığı ve tarımsal faaliyetin bulunmadığı yerleşim yerlerini ifade eder. Kent merkezinde ortaya çıkan yoksulluk ise kentsel yoksulluk olarak tanımlanır. Bu durum, ekonomik ve sosyal alandaki eksiklikler veya değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Kentsel yoksulluk, insanların barınma yoluyla yeterli gelir elde etmelerini ve temel hizmetleri almalarını engeller. Ayrıca konut yetersizliği, yoksul kesimin kentsel alanlardan dışlanması, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişememe, bilgiye ulaşımın kısıtlanması, güven eksikliği ve istihdam kalitesinde sorunlar gibi durumlara da yol açmaktadır (Türkdoğan, 2003: 106).

Kentsel yoksulluk, konut, kişisel ve mesleki güvenlik, çevre koşulları, sağlık ve eğitim hizmetleri, insan hakları ve barınma koşulları, yetersiz gelir gibi diğer göstergeleri de içermektedir (Hazman Gürler, 2010:140). Günümüzde kentler, artan yoksulluğun etkisiyle sorunlu alanlar haline gelmiştir. Bu durumun başlıca nedenleri arasında küreselleşme ve kapitalizmin neden olduğu sınıfsal eşitsizlikler yer almaktadır. Gelişmiş ve az gelişmiş tüm toplumların ortak somut sorunu olan yoksulluk, kentlerde farklı biçimlerde kendini göstermektedir (Akgün, 2019: 46).

Kentsel yoksulluğun nedenleri çoktur. Yoksulluğun başlıca nedenleri arasında göç, gecekondulaşma, mekânsal ayrışma, ekonomik krizler, işsizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlikler ve

toplumsal dışlanma gibi faktörler yer almaktadır. Bu faktörlerin yoksulluk üzerinde de sonuçları bulunmaktadır. Başka bir deyişle, yoksulluğun nedenleri aynı zamanda yoksulluğun sonuçları olarak da görülebilir (Sipahi, 2006: 179). Kentsel yoksulluğu anlayabilmek için ekonomik sorunlar, köyden kente göç, mekânsal ayrışma/sosyal dışlanma ve gelir dağılımındaki dengesizlikler gibi nedenlere odaklanmak gerekmektedir.

Geçici ve Kronik Yoksulluk

Geçici yoksulluk; ekonomik dalgalanma, finansal krizler, doğal afetler, mevsimsel ve geçici işsizlik, yüksek enflasyon ve dış şoklar gibi faktörlerden kaynaklanır. Birleşmiş Milletler Dünya Sağlık Örgütü (WHO), yoksulluğun süresinin önemli olduğunu belirterek, beş yıldan fazla süren ve iyileştirilemeyen durumları "kronik yoksulluk" olarak tanımlar. Bu tanıma göre, beş yıldan uzun süren yoksulluk durumları "kronik yoksul" olarak adlandırılır (DPT, 2001: 106).

Kronik yoksulluk, sadece ekonomik haklardan yoksun olmak anlamına gelmez, aynı zamanda uzun süreli ve şiddetli yoksulluğun nesilden nesile aktarılmasıdır. Kronik yoksulluk, beş yıldan uzun süren ve yoksulluktan kurtulma şansının düşük veya hiç olmadığı durumları kapsar. Bu tür yoksulluğun özellikleri genellikle süreklilik, sosyal destek eksikliği ve şiddetli yoksulluğu içerir. Ekonomik krizler, teknolojik gerilik, zayıf ekonomi politikaları, beceri eksikliği, sosyal dışlanma, kötü sağlık koşulları, sağlıksız çevre koşulları, küreselleşme ve kötü yönetim, kronik yoksulluğun temel nedenleridir (Özgüler, 2014: 186).

İnsani Yoksulluk

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 1997 yılında hazırlanan İnsani Gelişme Raporu'na göre insani yoksulluk, bireylerin insanca bir yaşam için sosyal, kültürel, ekonomik fırsatlara ve temel ihtiyaçlara sahip olmaması durumunu

ifade eder. İnsani yoksulluk endeksi, kısa yaşam beklentisi, sağlık ve eğitim gibi fırsatların eksikliği ve kamusal veya özel kaynaklara erişim eksikliği gibi faktörleri ölçerek insani yoksulluğu değerlendirmektedir. Bu endeks, insani gelişmenin dışında olan insanların oranını gösterir. İnsani Gelişme Endeksi, bireysel refahtaki değişiklikleri, farklı bölgelerdeki ve ülkeler arasındaki gelişmeleri gösterir. Mutlak yoksulluk, görelî yoksulluk ve insani yoksulluk farklı kavramlardır. İnsani yoksulluk, yoksulluğun insani boyutunu karakterize ederek mutlak ve görelî yoksulluk kavramlarını kapsar, ancak daha geniş bir kapsama sahiptir (Topgöl, 2013: 285).

İnsani yoksulluk kavramı, genellikle kişinin insana yakışır bir yaşam sürdürememesi durumunu ifade etmektedir. Bu durum, kişinin temel insani ihtiyaçlarını karşılayamaması, okuma-yazma bilmemesi, düşük yaşam beklentisi, sık hastalık görme ve temiz içme suyuna ulaşamama gibi durumları içerir. İnsani yoksulluk, genellikle yoksunluğun kısıtlamadığı bir yaşamı vurgular ve manevî bir hayat yaşamak için fakir bir yaşamı tercih eden insanları kapsamamaktadır. Bu kavramda, insanlar hak ettiklerini alamadıklarını düşünen kişileri ifade eder (Taş & Özcan, 2012: 426).

Nöbetleşe Yoksulluk

Alternatif yoksulluk" terimi, toplumun özellikle enformel kesimler arasında kurduğu eşitsiz güç ilişkilerini ve kentsel göç dalgalarına katılan gruplar arasındaki ortaklıkları ifade etmektedir. Bu süreç, gecekondü sakinlerinin kentte yaşama stratejileri geliştirmeleri ve bu stratejileri aktarmalarıyla şekillenir. Oğuz Işık ve Melih Pınarcıoğlu'nun "Dönüşümlü Yoksulluk" adını verdikleri bu süreç, kültür ve sınıf arasındaki karmaşık ilişkinin bir yansıması olarak nitelendirilebilir. Bu terim, genellikle kırsal alanlardaki yoksulluğu azaltma stratejilerinin sonuçlarından biridir (Işık & Pınarcıoğlu, 2020: 35).

Yeni Yoksulluk

Türkiye'de yoksulluğu tanımlamak için kullanılan 'yeni yoksulluk' kavramı, yoksulluğa ilişkin bakış açısını değiştirmiştir. Yeni yoksulluk, sosyal dışlanma riski altında olan, marjinalleşmiş ve özellikle ekonomik ilişkiler açısından sisteme entegrasyonu giderek zorlaşan bir sınıfı ifade eder (Erbil Erdugan, 2010: 9).

'Yeni yoksulluk' kavramı kent yoksullarını tanımlamak için kullanılmaktadır. Sürekli olmayan, güvensiz ve marjinal çalışma ilişkileri içinde yaşayan, yoksul ve yıkık yerlerde ikamet eden, egemen kapitalist üretim, tüketim ilişkilerinden dışlanan kişilerin cinsel, ırksal, etnik ve dini kimlikleriyle kesişen yoksulluğu tanımlamak için kullanılmaktadır (Sipahi, 2006: 186).

Yapabilirlikten Yoksunluk

Yetenek eksikliği yaklaşımı, yoksulluğu sadece gelir eksikliği olarak değil, temel yeteneklerin eksikliği olarak görmektedir. Bu yaklaşım, insanların kazandıkları gelirleri ve yaptıkları harcamaları değil, insanların neler yapabileceğine ve ne olabileceğine odaklanır. Örneğin, yetersiz beslenme, hastalık ve eğitim eksikliği gibi durumlar temel yeteneklerin eksikliğine yol açar. Yetenek yoksulluğu yaklaşımına göre, yetersiz gelir, kişinin yetenek eksikliğinin nedeni olabilir. Bu yaklaşım, insanların eşit haklara sahip olmasının, eşit yeteneklere sahip oldukları anlamına gelmediğini gösterir. Yoksulluk sorunu genellikle eğitim eksikliği, engellilik ve işgücü piyasasına katılamama ile bağlantılıdır. Bu nedenle, yoksullukla mücadelede herkese eşit davranmak yerine kişiye özel yöntemler geliştirmek daha mantıklı olacaktır (Topgöl, 2013: 287).

Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanması ve Yoksullukla Mücadelede Politika Araçları

Gelir dağılımının adil olması, toplumsal refah ve ekonomik kalkınma açısından kritik bir öneme sahiptir. Adil olmayan gelir dağılımı, gelir eşitsizliğini ve yoksulluğu artırmakta, sosyal huzursuzluk ve ekonomik istikrarsızlık riskini yükseltmektedir (Wilkinson & Pickett, 2010). Bu nedenle, gelir dağılımında adaletin sağlanması ve yoksullukla mücadele, modern devletlerin temel politika hedeflerinden biri olarak ön plana çıkmaktadır.

Gelir Dağılımında Adalet ve Yoksulluk

Eşitsizlik, bireyler veya gruplar arasında hak, fırsat ve kaynaklar açısından tam eşitlik olmaması durumudur. Eşitsizliğin çeşitli biçimleri bulunmaktadır: ekonomik eşitsizlik, cinsiyet eşitsizliği, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimde farklılıklar, siyasi temsilde adaletsizlik ve etnik, dilsel ve dini farklılıklar (Oxfam, 2016). Gelir eşitsizliği, sadece ekonomik bir olgu olmayıp, aynı zamanda toplumsal yapı, kültürel normlar, siyasal katılım ve sosyal politikalarla da yakından ilişkilidir (Boratav, 2012).

Dikey eşitsizlik, gelir düzeylerine göre bireyler arasındaki farklılıkları tanımlarken; yatay eşitsizlik, etnik köken, cinsiyet, dil veya din gibi kimlik faktörlerine dayalı ayrımları ifade eder. Fırsat eşitsizliği ise, bireylerin yaşamları boyunca erişebildikleri eğitim, sağlık ve iş imkânlarındaki kesintileri göstermektedir (Oxfam, 2016). Gelir eşitsizliği, kaynakların adil bir şekilde dağıtılmaması sonucunda küresel yoksulluğun başlıca nedenlerinden biridir.

Gelir dağılımının adaletsizliğinde küreselleşme, teknolojik değişim ve kapitalist üretim tarzındaki dönüşümler önemli rol oynamaktadır. Küreselleşme, uluslararası ticaretin artması ve sermaye akışlarının hızlanması yoluyla düşük gelirli işgücü üzerinde baskı oluştururken, teknolojik değişim yüksek vasıflı işgücünü öne çıkararak gelir uçurumunu genişletebilmektedir (Birdsall, 2006).

Kapitalist üretim tarzındaki değişimler, üretim süreçlerinin seri üretimden yalın üretime geçmesi ve taşeronluk sistemlerinin yaygınlaşmasıyla gelir adaletsizliğini artırmıştır (Wade, 2001).

Yoksulluk, bir bireyin veya toplumun temel ihtiyaçlarını karşılayacak gelire veya kaynaklara sahip olmaması durumudur. Bu temel ihtiyaçlar arasında gıda, barınma, sağlık ve eğitim yer alır (Şenses, 2019). Yoksulluk, gelir eşitsizliği, işsizlik, düşük eğitim seviyesi, sağlık sorunları ve sosyal dışlanma gibi faktörlerden etkilenmektedir. Ayrıca, yoksulluk sadece ekonomik değil, sosyal ve kültürel boyutları olan çok yönlü bir olgudur (Topgül, 2013; Ceyhan, 2018).

Rowntree (1901), yoksulluğu bireyin hayatta kalabilmesi için gerekli temel fiziksel ihtiyaçlarını karşılayamaması şeklinde tanımlamış; Marshall & Bottomore, (1950) ise maddi ve kültürel kaynak eksikliği olarak ele almıştır. Dünya Bankası (1990) ve Devlet Planlama Teşkilatı (2001), yoksulluğu asgari yaşam standardına ulaşamayan durum olarak açıklamıştır (Gündoğan, 2008). Yoksulluk, hem mutlak hem de görelı boyutlarda incelenebilir. Mutlak yoksulluk, temel yaşam gereksinimlerinin karşılanamamasını ifade ederken; görelı yoksulluk, bireyin toplumdaki diğer kesimlere kıyasla yaşam standardının düşük olmasını tanımlar (Şenses, 2019).

Amartya Sen'in yetenekler yaklaşımı, yoksulluğu yalnızca gelir eksikliği olarak değil, bireyin temel yeteneklerden yoksunluğu olarak tanımlar. Bu yaklaşım, gelir düzeyinin yoksulluğu etkileyen faktörlerden biri olduğunu, ancak tek belirleyici olmadığını vurgular (Amartya, 1999; 2000). Lewis'in alt kültür teorisi ise, yoksul kesimlerin geliştirdiği kültürel davranışların yoksulluğun yeniden üretilmesinde rol oynadığını ileri sürmektedir (Townsend, 1993).

Yoksullukla Mücadelede Politika Araçları

Yoksullukla mücadelede devlet politikaları, sosyal yardımlar ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri önemli araçlar olarak öne çıkmaktadır. Sosyal yardımlar, doğrudan nakdi transferler, gıda yardımı, konut destekleri ve eğitim bursları gibi çeşitli biçimlerde uygulanabilmektedir (Aktan & Vural, 2002). Bu araçlar, düşük gelirli hanelerin temel ihtiyaçlarını karşılamalarını sağlar ve yaşam standartlarını yükseltir.

Vergi politikaları, gelir dağılımının adaletini sağlamada kritik bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir. Artan oranlı vergilendirme, yüksek gelirli bireylerden daha fazla vergi alınmasını sağlayarak gelir eşitsizliğini azaltmaktadır. Ayrıca, istihdam yaratıcı politikalar ve işgücü eğitim programları, yoksullukla mücadelede önemli araçlardır (Birdsall, 2006).

Mikrofinans uygulamaları ve sosyal girişimcilik, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun azaltılmasına katkı sağlayan yenilikçi araçlardır. Mikrofinans, düşük gelirli bireylere küçük krediler sağlayarak girişimcilik ve gelir artırıcı faaliyetler yürütmelerine imkân tanır. Sosyal girişimcilik ise toplum yararını gözeten iş modelleri aracılığıyla istihdam ve gelir yaratmayı hedefler.

Eğitim ve sağlık politikaları da yoksullukla mücadelede kritik öneme sahiptir. Eğitim erişiminin artırılması, bireylerin yeteneklerini geliştirmelerine ve yüksek gelirli işlerde istihdam edilmelerine olanak sağlar. Sağlık hizmetlerine erişimin yaygınlaştırılması ise iş gücü verimliliğini artırarak hastalık kaynaklı gelir kayıplarını önlemeye yardımcı olmaktadır (Lautier, 1998).

Gelir Dağılımında Adaletin Önemı

Gelir dağılımında adaletin sağlanması, sosyal barış ve ekonomik istikrar açısından hayati bir öneme sahiptir. Eşitlikçi

toplumlarda eğitim, sağlık ve yaşam standartları daha yüksek düzeyde sağlanmakta; zihinsel ve fiziksel sağlık, suç oranları ve sosyal uyum açısından olumlu sonuçlar elde edilmektedir (Wilkinson & Pickett, 2010). Gelir dağılımındaki adaletsizlik, toplumsal gerilimleri artırmakta ve ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır.

Devletler, gelir dağılımında adaleti sağlamak için çeşitli politika araçları kullanmaktadır. Bunlar arasında sosyal yardımlar, artan oranlı vergilendirme, istihdam teşvikleri, eğitim ve sağlık politikaları, mikrofinans uygulamaları ve sosyal girişimcilik yer almaktadır. Bu araçların etkin kullanımı, yoksulluğun azaltılması ve gelir eşitsizliğinin giderilmesi açısından kritik öneme sahiptir.

Gelir dağılımında adaletin sağlanması ve yoksullukla mücadele, modern ekonomilerde sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin temel taşlarından biridir. Gelir eşitsizliğinin azaltılması, ekonomik büyüme, sosyal uyum ve bireysel refahın artırılması için zorunlu bir ön koşuldur. Yoksullukla mücadelede politika araçlarının etkin şekilde kullanılması, hem kısa vadeli sosyal destek hem de uzun vadeli kalkınma stratejilerini içermelidir.

Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanması ve Yoksullukla Mücadelede Politika Önerileri

Gelir dağılımında adaletin sağlanması ve yoksulluğun azaltılması, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve sosyal istikrar açısından kritik öneme sahiptir. Bu hedeflere ulaşmak için devletler, çok boyutlu ve bütüncül politika araçları uygulamak durumundadır. Mevcut literatür ve uluslararası deneyimler, politika önerilerinin hem gelirin yeniden dağıtımını hem de ekonomik fırsat eşitliğini sağlamaya odaklanması gerektiğini göstermektedir (Birdsall, 2006; Amartya, 1999).

Gelir eşitsizliğini azaltmanın temel yollarından biri artan oranlı vergilendirme, sistemidir. Yüksek gelir grubundan daha fazla

vergi alınması, devlet bütçesine ek kaynak sağlarken, bu kaynaklar sosyal yardımlar, eğitim ve sağlık harcamalarına aktarılabilir (Wilkinson & Pickett, 2010). Ayrıca, servet vergisi ve sermaye kazançlarına yönelik düzenlemeler, ekonomik elitlerin birikimlerinin toplumsal refaha katkı sağlayacak biçimde yeniden dağıtılmasına yardımcı olabilir. Vergi gelirlerinin şeffaf ve etkin bir biçimde kullanılması, yoksullukla mücadelede devletin güvenilirliğini artırır (Şenses, 2019).

Yoksul ve dezavantajlı grupların temel ihtiyaçlarının karşılanması için sosyal yardım mekanizmaları güçlendirilmelidir. Nakit transfer programları, gıda yardımları, konut destekleri ve eğitim bursları, hane halklarının yaşam kalitesini artırırken, uzun vadede gelir eşitsizliğinin azalmasına katkı sağlamaktadır (Aktan & Vural, 2002). Bu programlar, ihtiyaç sahiplerinin doğru bir şekilde tespit edilmesini sağlayacak veri tabanları ve dijital takip sistemleriyle desteklenmelidir. Ayrıca, sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapılarak yardımın etkinliği ve erişilebilirliği artırılabilir.

Eğitim, gelir eşitsizliği ve yoksullukla mücadelede en önemli araçlardan biridir. Kaliteli ve kapsayıcı eğitim sistemleri, düşük gelirli bireylerin yeteneklerini geliştirmesine ve daha yüksek gelirli işlere erişmesine olanak tanır (Amartya, 2000). Mesleki eğitim ve yaşam boyu öğrenme programları, işgücünün değişen ekonomik koşullara uyum sağlamasını destekler. Özellikle kız çocuklarının ve dezavantajlı grupların eğitime erişiminin artırılması, uzun vadeli eşitsizlikleri azaltmada stratejik bir politika aracıdır.

Yoksullukla mücadelede istihdam yaratıcı politikalar büyük önem taşır. KOBİ destekleri, girişimcilik teşvikleri, genç istihdam programları ve kayıt dışı ekonominin azaltılması, işgücünün gelir elde etme kapasitesini artırır (Birdsall, 2006). İşgücü piyasasının esnek ve adil düzenlenmesi, vasıflı ve vasıfsız işgücünün eşit fırsatlarla istihdam edilmesini sağlar. Ayrıca, kadın istihdamının

artırılması ve cinsiyet temelli ücret farklılıklarının giderilmesi, hem toplumsal eşitliği hem de ekonomik büyümeyi desteklemektedir.

Mikrofinans uygulamaları, düşük gelirli bireylerin küçük işletmeler kurmasını ve gelir elde etmesini sağlar. Sosyal girişimcilik programları ise toplumsal sorunları çözmeyi hedefleyen iş modelleriyle istihdam ve gelir yaratır. Bu politikalar, özellikle kırsal ve ekonomik olarak dezavantajlı bölgelerde yoksulluğun azaltılmasına katkı sağlar.

Gelir dağılımında adaletin sağlanması ve yoksullukla mücadelede politika araçları, mali, sosyal ve eğitim boyutlarını kapsayan bütüncül bir yaklaşımı gerektirir. Vergi politikaları, sosyal yardımlar, eğitim yatırımları, istihdam stratejileri ve mikrofinans uygulamaları, birbirini tamamlayan ve uzun vadeli etki yaratan araçlar olarak konumlandırılmalıdır. Bu politikaların etkin uygulanması, sadece yoksulluğu azaltmakla kalmayacak, aynı zamanda toplumsal refahı artırarak sürdürülebilir kalkınmayı da destekleyecektir.

Sonuç

Gelir dağılımında adaletin sağlanması ve yoksullukla mücadele, hem ekonomik hem de toplumsal refah açısından kritik bir öneme sahiptir (Atkinson, 2015). Çalışmada incelendiği üzere, yaşam kalitesi, bireylerin sahip olduğu gelir düzeyi, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim, sosyal hizmetlerden yararlanma, sosyoekonomik çevre faktörleri tarafından belirlenen çok boyutlu bir kavramdır (WHO, 1997; Schalock, 2004). Gelir dağılımındaki adaletsizlik, toplumdaki zengin ve yoksul arasındaki uçurumu artırarak, sosyal adaletin zedelenmesine ve toplumsal uyumun bozulmasına yol açmaktadır (Stiglitz, 2012). Özellikle düşük gelirli bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamada yaşadığı güçlükler, yaşam kalitesini doğrudan olumsuz etkilemektedir (OECD, 2019).

Yoksulluk, sadece gelir eksikliği olarak değerlendirilmemeli; sağlık, eğitim, beslenme, barınma ve sosyal hizmetlere erişim eksiklikleri ile birlikte ele alınmalıdır (Sen, 1999; UNDP, 2020). Bu nedenle yoksullukla mücadele stratejilerinin kısa vadeli sosyal yardımların ötesine geçmesi ve uzun vadeli yapısal reformları da kapsamı gerekmektedir (Banerjee & Duflo, 2019). Eğitim ve sağlık yatırımlarının artırılması, istihdam olanaklarının geliştirilmesi ve gelir adaletsizliğini azaltacak vergi düzenlemeleri, uzun vadeli ve sürdürülebilir bir yoksullukla mücadele politikası için kritik araçlardır (Laabas, 2021).

Sosyal yardımlar, yoksul bireylerin kısa vadede yaşam standartlarını iyileştiren önemli bir mekanizma olmakla birlikte, tek başına uzun vadeli gelir eşitsizliğini giderememektedir (Adhikari & Gentilini 2018). Bu nedenle devlet politikalarının, fırsat eşitliğini artıran eğitim ve sağlık hizmetleri gibi yapısal önlemlerle desteklenmesi gerekir. Örneğin, düşük gelirli bölgelerde eğitim yatırımlarının artırılması ve sağlık hizmetlerinin erişilebilir hale getirilmesi, bireylerin gelir elde etme kapasitelerini yükselterek yoksulluğun nesiller arası aktarımını önleyebilmektedir (World Bank, 2018).

Devlet politikalarının etkinliğini artıran bir diğer unsur da sivil toplum kuruluşlarının (STK) rolüdür. STK'lar, toplumun farklı kesimlerinin ihtiyaçlarını belirleyerek, bu ihtiyaçlara yönelik projeler geliştirir ve uygularlar (Devereux & Sabates-Wheeler, 2004). Devletin uyguladığı sosyal politikaların etkinliğini artırmak, şeffaflığı sağlamak ve bürokratik sınırlılıkları aşmak STK'ların en önemli katkıları arasında yer almaktadır (Gerring & Thacker, 2004). Bu bağlamda, STK'lar ve devlet kurumlarının koordineli çalışması, gelir adaletinin sağlanması ve yoksullukla mücadelede kritik bir öneme sahiptir.

Uluslararası kuruluşlar da yoksullukla mücadelede önemli bir rol üstlenirler. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)

ve Dünya Bankası, yoksullukla mücadele ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak amacıyla projeler yürütmekte, teknik destek ve finansal kaynak sağlamaktadır (World Bank, 2020; UNDP, 2020). Bu kuruluşlar, özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde gelir eşitsizliğini azaltmaya ve sosyal koruma politikalarının uygulanmasını teşvik etmeye yönelik programlar geliştirirler (OECD, 2019). Uluslararası işbirliği, yoksulluğun küresel bir sorun olduğunu göz önüne alarak, ülkeler arasında bilgi ve kaynak paylaşımını da güçlendirmektedir.

Gelir dağılımında adaletin sağlanması, yalnızca yoksullukla mücadelede değil, toplumsal barış ve sürdürülebilir kalkınma açısından da kritik bir unsur olarak öne çıkar. Adil gelir dağılımı, düşük gelirli bireylerin yaşam kalitesini artırırken, sosyal uyumu güçlendirir ve ekonomik büyümenin daha geniş kesimlere yayılmasını sağlar (Stiglitz, 2012; Wilkinson & Pickett, 2020). Bu bağlamda, devlet politikalarının yanı sıra yerel yönetimler ve STK'ların işbirliği ile uygulanan çok boyutlu stratejiler, gelir adaletinin sağlanmasında etkili olmaktadır (Devereux & Sabates-Wheeler, 2004).

Gelir eşitsizliği, yalnızca ekonomik uçurumu derinleştirmekle kalmaz; aynı zamanda toplumsal katılım, siyasi temsil ve sosyal hizmetlere erişimde fırsat eşitsizliği doğurarak yoksulluğun kuşaktan kuşağa aktarılmasına yol açar (Banerjee & Duflo, 2019). Bu nedenle, yoksullukla mücadelede uzun vadeli stratejiler geliştirilmesi ve uygulanması büyük önem taşımaktadır.

Buna ek olarak, gelir dağılımında adaletin sağlanması ve yoksullukla mücadele politikaları, ekonomik büyüme ile birlikte yürütüldüğünde daha etkili sonuçlar vermektedir (Atkinson, 2015). Ekonomik büyüme, kaynakların artmasını sağlar; ancak adil bir gelir dağılımı olmadan, büyüme yalnızca belirli kesimlerin refahına katkıda bulunur. Bu nedenle, sosyal politika araçları ile ekonomik büyümenin birlikte değerlendirilmesi gerekir. Vergi politikaları,

sosyal yardımlar, istihdam teşvikleri ve eğitim-sağlık yatırımlarının entegre bir şekilde uygulanması, gelir adaletsizliğinin giderilmesinde ve yoksulluğun azaltılmasında en etkili yöntemler arasında yer alır (Laabas, 2021; Adhikari & Gentilini, 2018).

Sonuç olarak, yaşam kalitesi, gelir dağılımı ve yoksulluk arasındaki ilişki, toplumsal refahın ve ekonomik kalkınmanın temel unsurlarındandır. Gelir dağılımındaki adaletin sağlanması ve yoksullukla mücadele, sadece ekonomik büyümeyi değil, aynı zamanda sosyal adaleti, toplumsal bütünlüğü ve sürdürülebilir kalkınmayı da ilgilendiren çok boyutlu bir sorundur (Wilkinson & Pickett, 2020). Uzun vadede etkili bir yoksullukla mücadele, çok boyutlu politikaların bir arada uygulanmasını, devletin güçlü bir düzenleyici ve destekleyici rol üstlenmesini ve sivil toplum ile uluslararası kuruluşların işbirliğini gerektirmektedir. Bu kapsamda, gelir adaletinin sağlanması yalnızca bireylerin yaşam kalitesini artırmakla kalmayacak, aynı zamanda toplumsal eşitlik, sosyal uyum ve sürdürülebilir ekonomik büyüme için de gerekli bir altyapı oluşturacaktır (Banerjee & Duflo, 2019; WHO, 1997; UNDP, 2020).

Kaynakça/References

Acemoglu, D. ve Robinson, J. A. (2013). Economics versus politics: Pitfalls of policy advice. *Journal of Economic Perspectives*, 27(2), 173-192.

Adhikari, S. ve Gentilini, U. (2018). Should I stay or should I go: Do cash transfers affect migration? World Bank Policy Research Working Paper, 8525.

Aktan, C. C. ve Vural, İ. Y. (2002). Gelir dağılımında adaletsizlik ve gelir eşitsizliği: terminoloji, temel kavramlar ve ölçüm yöntemleri. Hak İş, Ankara.

Amartya, S. (1999). *Development as freedom*. Oxford University Press.

Amartya, S. (2000). Work and rights. *International Labour Review*, 139(2), 119-128.

Amartya, S. (2009). *The idea of justice*. London: Penguin Books.

Atkinson, A. B. (2015). *Inequality: What can be done?* Harvard University Press.

Aydın, D. (2014). Küreselleşme ve yoksulluk. *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, 1-15.

Banerjee, A. ve Duflo, E. (2019). *Good Economics for Hard Times*, PublicAffairs.

Baş, K. (2000) Education and income distribution: evidence from provinces of Turkey, A.Ü. Siyasi Bilgiler Fakültesi Dergisi, 55(2), 21-36.

Birdsall, N. (2006). *Rescuing the World Bank: a CGD working group report and selected essays*, Center for Global Development, 13-65.

Boratav, K. (2012). Yoksulluk, Bölüşüm, Kriz: Bazı Eleştirel Düşünceler. Mülkiye Dergisi, 36(4), 9-17.

Bulutay, T. (2005). Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve Bölüşüm Sorunları, İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, 20(230), 5-56.

Ceyhan, T. (2018). Yoksulluğun Küresel Görünümü Ve Sosyal Politikalar Kapsamında Türkiye'de Yoksullukla Mücadele. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 53(1), 111-147.

Cheal, D. (1996). New poverty: Families in postmodern society. Bloomsbury publishing USA.

Cerev, G. ve Yenihan, B. (2018). Yoksulluk farklı boyutlarıyla. Bursa: Dora Yayıncılık.

Cingano, F. (2014). Trends in Income Inequality and Its Impact on Economic Growth.

Cornia, G. A. ve J. Court (2001). Inequality, growth and poverty in the era of liberalization and globalization, policy brief no. 4, World Institute for Development Economic Research, The United Nations University.

Devereux, S. ve Sabates-Wheeler, R. (2004). Transformative social protection, IDS Working Paper, 232.

DPT. (2001). Uzun vadeli strateji ve sekizinci beş yıllık kalkınma planı 2001-2005, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.

Erbil Erdugan, F. (2010). Türkiye’de özürlü yoksulluğu ve mücadele politikalarının değerlendirilmesi: Ankara Keçirören örneği. Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayın No:50, Ankara.

Galasso, V. (2014). The role of political partisanship during economic crises. Public Choice, 158, 143-165.

Gerring, J. ve Thacker, S. C. (2004). Political institutions and corruption: The role of unitarism and parliamentarism. British Journal of Political Science, 34(2), 295–330.

Gündoğan, N. (2008). Türkiye’de yoksulluk ve yoksullukla mücadele. Ankara Sanayi Odası, 42-56.

Güloğlu, T. ve Es, M. (2011). Bilgi toplumuna geçişte kentleşme ve kentsel yoksulluk: Kocaeli örneği. Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi: TASAM.

Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. M. (2020). Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği, İstanbul: İletişim yayınları.

Kaplinsky, R. (2005). China, globalization and neo-liberal dogma, paper prepared for 50th anniversary conference, Queen Elisabeth House, Oxford.

Kayalidere, G. ve Şahin, H. (2014). Sosyal devlet anlayışı çerçevesinde Türkiye’de sosyal koruma harcamalarının gelişimi ve yoksulluk. Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 2(2), 57-75.

Keeley, P. (2015). Science formative assessment, volume 1: 75 practical strategies for linking assessment, instruction, and learning. Corwin Press.

Lautier, B. (1998). Güney’de ve Kuzey’de yoksulluk. Üçüncü Dünya’nın sonu mu?

Lok-Dessallien, R. (1999). Review of poverty concepts and indicators. UNDP Soc Dev Poverty Elimin Div Poverty Reduct, 21.

Marshall, T. H. ve Bottomore, T. (1950). Citizenship and social class, New York: Cambridge, 11, 28-29.

Oğuş Binatlı, A. (2005). Türkiye’de gelir dağılımı. İktisat İşletme ve Finans, 20(236), 27-40.

Oxfam. (2016). An economy for the 1%: Oxfam briefing paper. Oxfam International. Temmuz 2025 tarihinde <https://www.oxfam.org/en/research/economy-1> adresinden erişildi.

OECD. (2019). Income inequality and poverty. Temmuz 2025 tarihinde <https://www.oecd.org/social/income-inequality-and-poverty.htm> adresinden erişildi.

Özgüler, V. C. (2014). Gelir, servet ve yoksulluk. Cinius yayınları.

Piketty, T. (2014). Capital in the twenty-first century: a multidimensional approach to the history of capital and social classes. *British Journal of Sociology*, 65(4).736-747.

Ritzer, G. (1991). *Metatheorizing in sociology*, Lexington, MA: Lexington Books.

Rowntree, S. (1901). *Poverty: A study of town life*. Macmillan.

Schalock, R. L. (2004). The concept of quality of life: What we know and do not know. *Journal of Intellectual Disability Research*, 48(3), 203–216.

Sen, A. (1999). *Development as Freedom* Oxford University Press Shaw TM & Heard. *The Politics of Africa: Dependence and Development*.

Sipahi, E. B. (2006). Yoksulluğun küreselleşmesi ve kentsel yoksulluk: ekonomik ve sosyal boyutlarıyla Konya örneğinde yoksulluk. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(11), 172-189.

Sipahi, B. B. (2023). Obezite ve yoksulluk: Türkiye örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (64), 73-79.

Soroka, M. ve Bryjak G. (1995). *Social Problems: A World at Risk*. Boston, MA: Allyn & Bacon.

Sönmez, M. (2001). Dağılmayan Gelir, *Görüş Dergisi*, sayı 49, Kasım-Aralık, 60-69.

Stiglitz, J. E. (2016). Inequality and economic growth. Wiley-Blackwell Publisher.

Stiglitz, J. E. (2012). The price of inequality. W.W. Norton & Company.

Stewart, F. (2002). Horizontal inequalities: A neglected dimension of development. CRISE Working Paper, 1.

Şenses, F. (2004). Neo-liberal Küreselleşme Kalkınma için Bir Fırsat mı, Engel mi? ERC Working papers in Economics, 04/09, August.

Şenses, F. (2019). Küreselleşmenin öteki yüzü: yoksulluk. İstanbul: İletişim Yayınları.

Taş, H. Y. ve Özcan, S. (2012, Ekim). Türkiye’de ve Dünya’da yoksulluk üzerine bir araştırma. In International Conference on Eurasian Economies, Vol. 423, 430.

Tisell, C. ve Serge Svizzero (2004). Globalization, social welfare, public policy and labor inequalities, The Singapore Economic Review, 49(2), 233-235.

Topgül, S. (2013). Türkiye’de yoksulluk ve yoksulluğun kadınlaşması. Cumhuriyet Üniversitesi Journal of Economics & Administrative Sciences (JEAS), 14(1).277-296.

Townsend, E. (1993). Occupational therapy's social vision. Canadian Journal of Occupational Therapy, 60(4), 174-184.

UNDP. (2020). Human development report 2020. United Nations Development Programme.

Wade, R. H. (2001). Making the world development report 2000: attacking poverty. World Development, 29(8), 1435-1441.

Wilkinson, R. ve Pickett, K. (2010). The spirit level. Why equality is better for everyone. Geography, 95(3), 149-153.

WHO (1997). WHOQOL: Measuring quality of life. World Health Organization.

World Bank. (2018). World development report: Learning to realize education's promise.

World Bank (2020). Poverty overview. Temmuz 2025 <https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview> adresinden erişildi.

World Economic Forum (2020). Global Gender Gap Report 2020.

Yılmaz, Y. (2020). Türkiye’de kentsel yoksullukla mücadelede yerel yönetimler: Ankara örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Niğde.

Yüce, M. (2001). Türkiye’de Gelir Dağılımındaki Adaletsizliğin İzlenen Vergi ve Harcama Politikaları ile Bağlantısı, İşGüc Dergisi, 3(2), 1- 19.

BÖLÜM 3 BÜTÇE HAKKI VE MALİ SAYDAMLIK PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE’DE VERGİ HARCAMALARININ GERİ ÇAĞRILMASI

GAZİ SONKUR

Giriş

Modern devletin egemenlik yetkisini kullanırken başvurduğu en güçlü araçlardan biri vergilemedir. Ancak devlet, sadece vergi toplayarak değil, "toplamaktan vazgeçerek" de iktisadi ve sosyal hayata müdahale eder. Literatürde "vergi harcaması" olarak adlandırılan bu olgu, devletin belirli sosyal, iktisadi ve mali amaçlarla alması gereken vergiden vazgeçmesi anlamına gelir ve teknik olarak bir kamu harcaması niteliği taşır (Gülmez, 2003).

Bütçe hakkı, tarihsel süreçte halkın kamu gelirlerini toplama ve harcama yetkisini yürütme organına belirli sınırlar dahilinde devretmesi ve denetlemesi üzerine kuruludur. Ancak vergi harcamaları, bütçe kanunlarında ödenek olarak yer almayan, dolayısıyla bütçe sürecinin klasik denetim mekanizmalarından kaçan “gizli” bir harcama kalemi olarak karşımıza çıkmaktadır (Saraç, 2010: 270). Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde vergi harcamalarının bütçe içindeki payının artması, bu harcamaların geri çağırılması veya en azından sıkı bir disipline bağlanması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, vergi harcamalarının tarihsel kökeninden başlayarak, Türkiye’deki durumu, bütçe hakkı ve mali saydamlık ilkeleri çerçevesinde analiz etmeyi ve sistemin aksayan yönlerine dair çözüm önerileri sunmayı amaçlamaktadır.

BÜTÇE HAKKI VE VERGİ HARCAMASINA TARİHSEL BAKIŞ

Bütçe Hakkının Doğuşu ve Evrimi

Bütçe hakkının kökeni, mutlak iktidarın mali yetkilerinin sınırlandırılması mücadelesine dayanır. Bu doğrultuda 1215 yılında İngiltere’de imzalanan Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlük Fermanı), kralın keyfi vergilendirme yetkisini kısıtlayan ve “temsilsiz vergi olmaz” ilkesinin temelini atan ilk belgedir (Doğan Özer, 2022: 685). Türkiye’de bütçe hakkının gelişimi Batı’dakinden farklı bir seyir izlemiş, Tanzimat Fermanı ile başlayan süreç, 1876 Kanun-i Esasi ile parlamenter bir zemine oturmuştur. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde bu haklar anayasal güvence altına alınmıştır (Doğan Özer, 2022: 696). Ancak, bütçe hakkının en önemli unsuru olan denetim işlevi, özellikle vergi harcamaları söz konusu olduğunda modern maliye sistemlerinde ciddi yaralar almaya devam etmektedir. Bu

**Kurum Bilgisi: Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari ve
bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, ORCID: 0000-0003-4299-0981
Mail: gazisonkur@cumhuriyet.edu.tr,**

bağlamda bütçe hakkının doğuşu, evrimi ve Türkiye'deki seyri aşağıdaki başlıklar altında incelenebilir.

Bütçe Hakkının Tarihsel Kökeni

Bütçe hakkın ilk somut belgesi, 1215 yılında İngiltere'de Kral John ile baronlar arasında imzalanan Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlük Fermanı) olarak kabul edilmektedir (Akdoğan, 2011: 226). Bu belge ile Kralın keyfi vergilendirme yetkisi kısıtlanmış ve halkın rızası olmadan vergi toplanamayacağı ilkesi getirilerek, vergi toplama yetkisi hükümdardan alınıp meclise devredilmiştir (Şahin ve Uysal, 2013: 205). Magna Carta ile temelleri atılan bu süreç, 1628 tarihli Haklar Dilekçesi (Petition of Rights) ve 1689 tarihli Haklar Yasası (Bill of Rights) ile iyice pekiştirilmiş; parlamentonun onayı olmadan vergi alınamayacağı ve harcama yapılamayacağı birçok ülkede kesin bir kurala bağlanmıştır.

Türkiye'de Bütçe Hakkının Gelişimi

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Devleti'nde bütçe hakkının gelişimi, Batı'daki gibi aşağıdan yukarıya doğru bir halk hareketleriyle değil, daha çok devlet yöneticilerinin modernleşme ve ıslahat çabalarıyla tersi yönde yani yukarıdan aşağıya doğru şekillenmiştir (Şener, 2007: 45). Klasik dönem de denilen Osmanlı döneminde şer'i ve örfi hukuka dayalı bir mali yapı varken, modern anlamda bütçe ve bütçenin denetimi ilk kez fikri Tanzimat Fermanı (1839) ile gündeme gelmiştir. Cumhuriyet döneminde ise 1924 Anayasası ile bütçe hakkı tam anlamıyla meclise verilmiş, vergilerin ancak kanunla alınacağı ve bütçenin yıllık olacağı ilkeleri benimsenmiştir (Erginay, 2012: 58). İlerleyen dönemlerde 1961 Anayasası ile bütçe süreci daha teknik ve detaylı hale getirilerek, Sayıştay denetimi ve kesin hesap süreçleri güçlendirilmiş; 1982 Anayasası ile de bütçe ve kesin hesap görüşmeleri birleştirilerek denetim sürecinin hızlandırılması amaçlanmıştır (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2018: 410). Günümüzde ise 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (2003) ile mali saydamlık, hesap verebilirlik ve stratejik planlamaya dayalı, uluslararası standartlara uyumlu yeni bir bütçe sistemine geçilmiştir (Saraç, 2010: 268).

Bütçe Hakkının Unsurları

Bütçe hakkı, sadece bütçenin yapılması ve onaylanması ile sınırlı olmayıp, bütçe uygulama sonuçlarının denetlenmesini de içeren bütüncül bir süreçtir (Bağlı, 2012: 41). Parlamentoların bütçe hakkını en etkin kullandığı aşama, yürütmeye verilen yetkinin nasıl kullanıldığının denetlendiği Kesin Hesap Kanunu görüşmeleridir. Kesin hesap, bütçeyle verilen "önceden izin" yetkisinin, hukuka ve amaca uygun kullanılıp kullanılmadığının tescilidir (Konukman, 2000: 147). Ancak Türkiye uygulamasında, Kesin Hesap Kanunu görüşmelerinin

Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu teklifi ile aynı anda yapılması, denetimin bütçe görüşmelerinin gölgesinde kalmasına ve bütçe hakkının denetim ayağının zayıflamasına neden olmaktadır (Akbeý ve Gök, 2020: 290).

Vergi Harcaması Kavramının Ortaya Çıkışı

Vergi harcaması kavramı, ilk kez 1967 yılında ABD Hazine Bakan Yardımcısı Stanley S. Surrey tarafından literatüre kazandırılmıştır (Saraç, 2010: 264). Vergi sistemindeki indirimin, istisna ve muafiyetlerin aslında birer kamu harcaması olduğunu, ancak vergi kanunlarının içine gizlenerek bütçe denetiminden kaçırıldığını fark etmiştir (Kayalıdere ve Mastar Özcan, 2012: 343). Vergi harcamaları, klasik bütçe harcamalarından farklı bir amaç ve görünüm arz etmekle birlikte, kamu kaynaklarının tahsisinde benzer ekonomik sonuçlar doğuran ve mali sistem içerisinde giderek daha görünür hale gelen bir politika aracı haline gelmeye başlamıştır.

VERGİ HARCAMALARININ TEORİK ÇERÇEVESİ

Vergi Harcamalarının Tanımı ve Kapsamı

Maliye literatürüne 1960'ların sonunda Stanley S. Surrey tarafından kazandırılmış olan vergi harcaması kavramı, devletin ekonomik, sosyal ve mali birtakım amaçları gerçekleştirmek üzere standart vergi sisteminden farklılaşarak tahsil etmesi gereken vergi gelirlerinden kısmen veya tamamen, geçici ya da sürekli olarak vazgeçmesi şeklinde ifade edilmektedir (McMahon, 2011: 1). Özellikle son yıllarda vergi harcamaları, bütçe hakkı, şeffaflık ve mali saydamlık ilkeleri bakımından ayrıca değerlendirilmesi gereken bir mali araç olarak önem kazanmaktadır.

Vergi Harcamalarının Tanımı

Vergi harcaması, literatürde genellikle devletin doğrudan harcama yapmak yerine, vergi sistemini bir politika aracı olarak kullanarak belirli gruplara veya faaliyetlere kaynak aktarmasını ifade eder (Karaş ve Hayrullahoğlu, 2021: 92). Bu harcamalar, bütçe gider kalemleri arasında resmen yer almamakla birlikte, ekonomide sebep oldukları mali sonuçlar bakımından doğrudan kamu harcamalarıyla benzer etkilere sahip olduklarından “gizli harcamalar” veya “örtülü destekler” olarak da nitelendirilebilmektedir.. Vergi harcaması kavramı Türkiye’de 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile mevzuata girmiş olup, mali saydamlık ilkesi gereği bütçe kanunlarına eklenen cetvellerle raporlanması öngörülmüştür (Çiçek ve Uğur, 2018: 354).

Vergi Harcamalarının Kapsamı

Vergi harcamalarının temel unsurları ve kapsamı şu başlıklar altında özetlenebilir:

Standart Vergi Sisteminden Sapma: Her ülkenin kendi vergi yapısında verginin konusu, uygulanacak oranları, matrahın tespiti, benimsenen muhasebe kuralları vb. konularda normal veya standart olarak kabul ettiği bir yapı vardır ve vergi harcaması, bu standart yapıdan bir “sapma” olarak tanımlanır (Kaplan Dönmez, 2025: 2518; Özdemir vd., 2019: 380).

Vazgeçilen Kamu Geliri: Vergi harcaması, devletin vergilendirme yetkisi kapsamında normal şartlarda tahsil edebileceği bir geliri, kanunlarla düzenlediği çeşitli teşvik ve istisnalar nedeniyle toplamaktan bilinçli olarak vazgeçmesi anlamına gelmektedir. (Karaş ve Hayrullahoğlu, 2021: 92).

Gizli Harcama Niteliği: Literatürde vergi harcamaları, bütçe ödenekleri içinde açık biçimde yer almadıkları için çoğu zaman “gizli harcama” ya da “örtülü destek” olarak da tanımlanmaktadır (Saraç, 2010: 270; Kaplan Dönmez, 2025: 2518). Bu harcamaların bütçe dışında izlenmeleri, kamuoyunun bu tür desteklerin gerçek maliyetini doğrudan görmesini zorlaştırabilmekte ve bütçe tartışmalarının hararetlenmesine neden olmaktadır.

Politika Aracı Olarak Kullanım: Devlet, bazı durumlarda doğrudan nakdi destekler sağlamak yerine, benzer hedeflere vergi sistemi aracılığıyla daha dolaylı bir biçimde ulaşmayı tercih edebilmektedir (Kaplan Dönmez, 2025: 2518). Bu yönüyle, klasik sübvansiyonlara kıyasla daha az görünür olsa da kamu politikalarının uygulanmasında oldukça etkili bir rol üstlenmektedir.

Vergi Harcamalarının Uygulama Araçları

Vergi harcamaları, vergi kanunlarında öngörülen aşağıda yer alan düzenleme ve teşvik mekanizmaları üzerinden uygulanmaktadır.

- **Muafiyet ve İstisnalar:** Bu uygulamalarla vergilendirme kapsamına giren kişi, gelir ya da işlemin geçici ya da sürekli olarak, kısmen ya da tamamen vergi dışında bırakılması yoluyla, vergi yükümlülüğünü ortadan kaldırmakta ya da daraltılmakta belirli kişi veya faaliyetlere yönelik mali avantajlar sağlanmaktadır. Türkiye uygulamasında diplomatlara tanınan vergi muafiyeti ya da iştirak kazançlarına yönelik istisna hükümleri bu kapsamda örnek gösterilebilir (Yoruldu, 2021: 143). Ancak vergi harcamaları aynı zamanda vergi tabanını daraltarak kamu gelirlerinde azalmaya da yol açabilmektedirler.

• **Vergi İndirimleri:** Vergi indirimi, vergi matrahının belirlenmesi aşamasında mükellefin elde ettiği gayrisafi gelirden bazı gider ve tutarların indirilmesine imkân tanınması olarak tanımlanabilir. Örneğin Türkiye’ de uygulanan Ar-Ge indirimi, belirli harcamaların vergiye tabi kazançtan düşülmesine olanak sağlayarak vergi matrahının azalması sağlanmaktadır (Karaş ve Hayrulloğlu, 2021: 92). Matrahın içerik olarak daralması ve miktar olarak azalması ise doğal olarak ödenecek vergi tutarını azaltmakta ve devlet açısından vazgeçilen bir gelir anlamına gelmektedir (Kaplan Dönmez, 2025: 2518).

• **Vergi Kredileri / Mahsuplar:** Matrahın azaltılması yoluyla değil, doğrudan hesaplanan vergi tutarı üzerinden yapılan indirimlerdir. Mükellefin ödemesi gereken nihai vergi miktarını doğrudan düşürmekte ve bu nedenle oldukça güçlü bir etki oluşturmaktadır (Kaplan Dönmez, 2025: 2524). Ancak aynı zamanda kamu gelirlerinde belirgin bir azalmaya yol açtıkları için, uygulama sürecinde bütçe dengesi üzerindeki etkilerinin dikkatle değerlendirilmelidir.

• **Düşük Vergi Oranları:** Belirli mal, hizmet veya sektörler için standart vergi oranının altında bir tarife uygulanmasıdır (Yoruldu, 2021: 143). Türkiye’de Katma Değer Vergisi kapsamında temel gıda maddelerine daha düşük oran uygulanması bu duruma örnek gösterilebilir (Giray, 2002: 27). Türkiye’ de bu tür düzenlemelerin genellikle tüketiciyi korumak, fiyat istikrarını desteklemek ya da belirli sektörleri teşvik etmek amacıyla tercih edildiği gözlemlenmektedir.

• **Vergi Ertelemeleri:** Mükellefin vadesi gelen ve ödemesi gereken vergi borcunun belirli bir süre için ileri bir tarihe bırakılmasıdır. Bu erteleme çoğu zaman faizsiz ya da çok düşük faizli olarak uygulanmakta ve böylece verginin tahsil zamanı ötelenmektedir (Kayalidere ve Mastar Özcan, 2012: 344). Bu durum, devletin tahsil edeceği gelirin zaman değerinden feragat etmesi anlamına gelmekle birlikte, mükellef açısından faizsiz bir finansman imkânı olarak görülmektedir. (Kaplan Dönmez, 2025: 2523).

Türkiye’de vergi harcamaları kavramı, mali saydamlığı sağlamak amacıyla 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile mevzuatımıza girmiştir. Kanun’un 15. maddesi, bütçe kanunlarında vergi muafiyeti, istisnası ve indirimleri nedeniyle vazgeçilen vergi gelirlerinin gösterilmesini zorunlu kılmaktadır (Karaş ve Hayrulloğlu, 2021: 92). Böylece doğrudan harcama yoluyla değil ve fakat vergi sistemi üzerinden sağlanan desteklerin mali büyüklüğü ortaya konulmamak suretiyle ve bütçe hakkı çerçevesinde yasama organının denetimine açılması sağlanmaktadır (Batirel, 2013: 13). Bu çerçevede Türkiye’de vergi

harcamaları, yalnızca teknik bir mali araç olmanın çok ötesine geçmiş, mali disiplin, saydamlık ve kamu kaynaklarının etkin kullanımı tartışmalarının en önemli parçalarından biri haline gelmiştir.

Mali Saydamlık İhlali ve Denetim Sorunu

Vergi harcamaları, devlet bütçesinde doğrudan bir gider kalemi olarak yer almadığı için literatürde “gizli harcamalar” veya “bütçe dışı harcamalar” olarak nitelendirilmekte, bu durum kamu mali yönetiminde şeffaflığı n zarar görmesine neden olmaktadır (Saraç, 2010: 264). Doğrudan harcamalar bütçe kanunları ile yasama organının onayına sunulup sıkı bir denetime tabi tutulurken, vergi harcamaları vergi kanunlarının içine gizlenmiş hükümler olduğundan, bütçe hakkının temel unsurları olan önceden izin ve denetim işlevlerini aşındırmaktadır (Batırel, 2013: 14; Çıfci, 2020: 119). Bu bağlamda, vergi harcamalarının mali saydamlık ve denetim süreçlerinde sebep olduğu tahribat ve yapısal sorunlar dört başlık altında ele almak mümkündür:

Bütçe Dışı Harcamalar

Vergi harcamaları, klasik bütçe harcamalarında olduğu gibi nakit çıkışı gerektirmediği için çoğu zaman görünür bir maliyet unsuru olarak değerlendirilmemekte ve bu durum da kamu müdahalesinin gerçek boyutunun olduğundan daha küçük algılanmasına yol açmaktadır (Saraç, 2010: 265). Devletin belirli bir kesime nakit transferi yapması ile aynı kesime vergi avantajı sağlaması, kamu ekonomisinden özel ekonomiye kaynak aktarımı açısından benzer sonuçlar doğurmaktadır (Wilkinson, 1986: 25). Ancak vergi sistemi üzerinden sağlanan bu destekler, bütçe giderleri arasında açıkça yer almadığı için “gizli” bir nitelik taşımakta ve kamu maliyesinin gerçek büyüklüğünü kısmen perdeleyebilmektedir (Yılmaz ve Biçer, 2010: 217). Kamu harcamalarının sınırlandırıldığı ya da mali konsolidasyon politikalarının uygulandığı dönemlerde dahi, vergi harcamaları yoluyla önemli tutarlarda kaynak transferi yapılabilmektedir (Konukman, 2025: 77).

Bütçe Hakkının Aşınması

Bütçe hakkının özü, yasama organının kamu gelirlerinin toplanmasına ve kamu harcamalarının yapılmasına önceden onay vermesi ve bu süreci denetlemesi olarak ifade edilir (Batırel, 2013:18). Ancak vergi harcamaları çoğu zaman vergi kanunları içinde düzenlenen muafiyet, istisna ve indirim hükümleri aracılığıyla hayata geçirildiği için, klasik bütçe sürecinin açık ve yıllık denetim mekanizmasına aynı ölçüde tabi olmamaktadır (Hayrulloğlu, 2021: 96). Sonuç olarak vergi harcamaları, şeklen yasama organının onayından geçmiş olsa da uygulamada bütçe hakkının etkin kullanımını zayıflatabilecek bir alan oluşturmaktadır.

Kesin Hesap ve Sayıştay Raporları

Parlamentar denetimin en önemli araçlarından biri olan Kesin Hesap Kanunu görüşmeleri, bütçenin görüşülüp uygulanması aşamasında çoğu zaman Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu görüşmelerinin gölgesinde kalmaktadır. Oysa bütçe hakkının tamamlayıcı unsuru olan kesin hesap süreci, kamu kaynaklarının yıl içinde nasıl kullanıldığının yasama organı tarafından ayrıntılı biçimde incelenmesini ve hükümetin mali uygulamalarının hesap vermesini sağlamayı amaçlamaktadır (Akbeý ve Gök, 2020: 298). Aksi halde bütçe hakkının denetim boyutu işlevsizleşmekte ve kamu mali yönetiminde gerçek anlamda bir hesap sorulabilirlik sağlanamamaktadır.

Tamamlayıcı Ödenek ve Ödenek Üstü Harcamalar

Literatürde, yıl içinde ortaya çıkan ödenek ihtiyaçlarının Ek Bütçe kanunu ile karşılanması ve meclisten yeniden yetki istenmesi gerektiği, tamamlayıcı ödeneğin ise yasamanın harcama miktarını sınırlandırma yetkisini fiilen ortadan kaldırdığı savunulmaktadır (Konukman, 2015: 55). Ödenek üstü harcamaların tamamlayıcı ödenekle aklanması, parlamenter denetimin etkisini azaltarak bütçeye olan güveni sarsmakta ve samimi hazırlanmayan bütçelere uygulamada geçerlilik kazandırarak mali saydamlığı zedelemektedir

Kaynak Tahsisinde Etkisizlik

Vergi harcamaları, devlet bütçesinin gelir-gider dengesini bozarak kaynak tahsisinde etkinliği azaltan önemli bir maliye politikası sorunu olarak değerlendirilmektedir (Öner, 2011: 105). Doğrudan kamu harcamaları, yasama organı tarafından onaylanan belirli ödenek tavanları ile sınırlandırılıp sıkı bir bürokratik denetime tabi tutulurken; vergi harcamaları, yasalarda belirtilen koşulları taşıyan herkesin yararlanabildiği “ucu açık” ve otomatik işleyen bir yapıya sahiptir (Kanca ve Akan, 2019: 234). Bu yapısal farklılık nedeniyle, vergi harcamalarının maliyeti ekonomik aktiviteye ve mükellef davranışlarına bağlı olarak değişkenlik göstermekle birlikte tahmin edilenin çok üzerinde bir gelir kaybı yaşanmasına ve bütçede belirsizliği yol açabilir (Saraç, 2010: 277). Bu bağlamda kaynak tahsisinde etkinlik üç açıdan ele alınabilir.

Bütçe Disiplini Açısından

Bütçeden doğrudan yapılan kamu harcamaları, yasama organı tarafından onaylanan belirli tavanlarla sınırlandırılıp sıkı bir bürokratik ve siyasi denetime tabi tutulurken; vergi harcamaları, yasal koşulları sağlayan herkesin yararlanabildiği ucu açık ve otomatik işleyen bir yapı arz etmektedir (Kanca ve Akan, 2019: 234). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu harcamalara sıklıkla başvurulması, devletin beklediğinden daha yüksek gelir kayıplarıyla karşılaşmasına, bütçe dengesinin bozulmasına ve vergi tabanının aşınmasına neden olmaktadır.

İktisadi Etkinlik Açısından

Vergi harcamaları piyasa mekanizmasına müdahale ederek tüketim, tasarruf ve yatırım kararlarını radikal bir şekilde değiştirebilmektedir. Ayrıca piyasa aktörlerinin kararlarını ekonomik verimlilik yerine vergisel avantajlara göre şekillendirmelerine neden olarak, piyasa bozucu bir etki oluşturarak, kıt kaynakların verimsiz alanlara kaymasına yol açabilmektedir (Giray, 2002: 36; Özdemir vd., 2019: 386).

Sosyal Adalet Açısından

Vergi harcamaları, genellikle sermaye gelirlerine veya belirli yatırım gruplarına yönelik olarak uygulandığından, piyasalarda tersine etki oluşturarak gelir dağılımını bozmaktadır (Kaplan Dönmez, 2025: 2520). Özellikle yüksek gelir grupları, vergi indirimleri ve vergi istisnalarından daha fazla yararlanırken, bu harcamaların neden olduğu vergi kaybının telafisi için dolaylı vergilerin (KDV, ÖTV) artırılması, vergi yükünün geniş halk kitlelerinin üzerinde kalmasına neden olmaktadır (Kurt ve Çelikay, 2020: 513). Bu yüzden vergi harcamalarının kapsamı ve hedef kitlesi belirlenirken, yalnızca ekonomik büyüme hedefleri değil, vergide eşitlik ve sosyal denge ilkelerinin de gözetilmesi hayati önem taşımaktadır.

TÜRKİYE UYGULAMASI

Yasal Çerçeve ve Raporlama Süreci

Vergi harcaması kavramı Türkiye’de ilk olarak, 2003 yılında 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile mevzuata girmiştir. (Batirel, 2013: 13). Bu doğrultuda vergi mevzuatında çeşitli düzenlemelere gidilmiş ve ilk kapsamlı Vergi Harcamaları Raporu 2007 yılında yayımlanmıştır. Raporlama sürecinin sistematik hale gelmesi ancak 2016 yılından itibaren mümkün olmuştur (Kaplan Dönmez, 2025: 2525). Türkiye’de vergi harcamaları, kamu maliyesinin hem gelir hem de gider yönünü ilgilendiren, bütçe hakkı ve mali saydamlık açısından çok boyutlu bir tartışma konusu olmaya devam etmektedir. 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile 2006 yılından itibaren bütçe sistematığına giren bu kavram, yıllar içinde bütçe büyüklüklerini doğrudan etkileyecek boyutlara ulaşmıştır. Bu bağlamda, Türkiye uygulamasını dört ana başlık altında detaylandırmak mümkündür:

Yasal Çerçeve

Vergi harcamaları, Türkiye’de 2006 yılından itibaren Merkezi Yönetim Bütçe Kanunlarına ekli cetvellerden B cetvelinde tahmin edilmeye başlanmıştır ve vazgeçilen gelir yöntemi kullanılarak hesaplanmaktadır (Güler, 2025: 512). Maliye Bakanlığı tarafından 2007, 2016, 2017 ve 2018 yıllarında oldukça kapsamlı raporlar yayımlanmıştır ancak raporlamanın sürekliliği ve içeriği konusunda standart bir yapı henüz tam olarak oturtulamamıştır (Karaş ve

Hayrulloğlu, 2021: 96). Bu konudaki eksiklik vergi harcamalarının yapısal riskleri ile değerlendirildiğinde, mevzuat düzenlemesinin ivedilikle ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Hacimsel Büyüklük

Türkiye'de vergi harcamalarının Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH) içindeki payı ve toplam vergi gelirlerine oranına bakıldığında yıllar itibarıyla belirgin bir artış gözlenmektedir. 2006-2016 döneminde vergi harcamalarının vergi gelirlerine oranı %6-8 bandında seyrederken, 2017 sonrasında bu oranlarda ciddi sıçramalar yaşanmış ve %20 seviyelerine yaklaşmıştır (Özdemir vd., 2019: 391). Vergi harcamalarının GSYH içindeki payı piyasalara ve bütçe dengesine ilişkin içerdiği tüm risklerle birlikte artış eğilimi göstermektedir.

Vergi Türleri İtibarıyla Dağılım

Vergi harcamalarının bileşimi zaman içinde değişim göstermekle birlikte, gelir vergisi ve dolaylı vergilerdeki artış oldukça dikkat çekicidir. Toplam vergi gelirleri içinde, Gelir Vergisi en büyük paya sahip olan kalemdir ve uzun yıllar boyunca bu durum değişmemiştir. 2024 ve 2025 yıllarında gelir vergisi harcamalarının toplam vergi harcamaları içindeki payının %45-46 bandına yükseldiği görülmektedir (Karaş ve Hayrulloğlu, 2021: 97). 2025 yılı için emek lehine (asgari ücret istisnası vb.) vazgeçilen vergi tutarının 1,1 trilyon TL seviyesinde olacağı hesaplanmaktadır (Konukman, 2025: 71). Kurumlar Vergisi ve Dolaylı Vergilere bakıldığında ise son yıllarda Kurumlar Vergisi, KDV ve ÖTV kaynaklı vergi harcamalarında dramatik artışlar gözlenmektedir. Özellikle 2017-2022 döneminde KDV harcamalarında büyük artışlar yaşanmıştır (Kaplan Dönmez, 2025: 2527). Sermaye kesimine yönelik yatırım indirimi, kurumlar vergisi istisnaları gibi teşvikler dikkate alındığında, sermaye lehine olan vergi harcamalarının, emek lehine olanlardan yaklaşık 1,7 kat daha fazla olduğu (yaklaşık 1,9 trilyon TL) belirtilmektedir (Konukman, 2025: 71). Vergi harcamalarının sadece teknik birer muafiyet değil, aynı zamanda bilinçli bir ekonomik tercih olduğu açıkça görülmektedir.

Bütçe Hakkı ve Etkinlik Sorunu

Literatürde Türkiye uygulamasındaki en temel sorunun, vergi harcamalarının "bütçe hakkı" perspektifinden yeterince denetlenememesi olduğu sıklıkla belirtilmektedir.

Şeffaflık Eksikliği: Vergi harcamaları bütçede gider olarak kaydedilmediği için "görünmez harcama" niteliğindedir. Sayıştay'ın denetim raporlarında vergi harcamalarının gerçekleşme sonuçlarına dair yeterli tespit bulunmamakta, bu da Meclis'in bütçe üzerindeki denetim yetkisini zayıflatmaktadır (Konukman, 2025: 66; Yılmaz ve Biçer, 2010: 218). Bu

durum, kamuoyunun ve yasama organının vergi harcamalarının gerçek maliyetini ve etkinliğini sağlıklı biçimde değerlendirmesini güçleştirmektedir.

Etkinlik Analizi: Bütçe verilerine ilişkin yapılan analizler, Türkiye’de vergi harcamalarının vergi gelirlerini artırmada her zaman etkin olmadığını göstermektedir. Özellikle 2006, 2009, 2017 ve 2018 gibi kriz veya durgunluk yıllarında yapılan genişletici vergi harcamalarının, vergi gelirleri açısından "etkinsiz" olduğu açıkça tespit edilmiştir (Özdemir vd., 2019: 400). Söz konusu uygulamaların, dönemsel koşullar ve maliyet-etkinlik kriterleri çerçevesinde düzenli olarak değerlendirilmesi ve ihtiyaç halinde yeniden yapılandırılması gerekmektedir.

Sınıfsal Tercihler: Vergi harcamalarının önemli bir kısmının sermaye kesimine yönelik olması ve dolaylı vergilerdeki (KDV, ÖTV) harcamaların artışı, bütçenin sınıfsal karakterini ve gelir dağılımı üzerindeki etkilerini tartışmaya açmaktadır (Konukman, 2025: 71; Kurt ve Çelikay, 2020: 513). Bütçe politikalarının gelir dağılımı üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesinde, vergi harcamalarının sınıfsal sonuçlarının da ayrıca analiz edilmesi kritik önem taşımaktadır.

Vergi Harcamalarının Büyüklüğü

Türkiye’de vergi harcamalarının büyüklüğü ve dağılımı, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile başlayan raporlama süreciyle birlikte daha görünür hale gelmiş ve yıllar itibarıyla bütçe içindeki payını önemli ölçüde artırarak maliye politikasının kritik ve etkin bir aracı haline gelmiştir. 2006-2016 döneminde Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH) içindeki payı %1-1,5 bandında seyreden vergi harcamaları, 2017 yılından itibaren, özellikle sektörel teşvikler ve ekonomik canlandırma paketlerinin etkisiyle dramatik bir artış eğilimine girmiştir (Güler, 2025: 512; Özdemir vd., 2019: 391). Nitekim 2010 yılında 14,3 milyar TL olan toplam vergi harcaması tahmini, 2019 yılında 178,7 milyar TL’ye ulaşmış (Karaş ve Hayrulloğlu, 2021: 97), 2024 yılı için 2,2 trilyon TL ve 2025 yılı için ise yaklaşık 3 trilyon TL olarak öngörülmüştür (Konukman, 2025: 71). Bütçe içindeki dağılımları açısından incelendiğinde, Gelir Vergisi tarihsel olarak en yüksek paya sahip kalem olup, toplam vergi harcamaları içindeki payı 2024 yılında %46 seviyelerine kadar yükselmiştir (Kaplan Dönmez, 2025: 2528). Ancak 2017-2019 döneminde, beyaz eşya, mobilya, otomotiv gibi belirli sektörlerle yönelik oran indirimleri nedeniyle Katma Değer Vergisi (KDV) ve Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) harcamalarında da oransal olarak ciddi sıçramalar gözlenmiştir (Karaş ve Hayrulloğlu, 2021: 99). OECD ülkeleriyle kıyaslandığında, Türkiye’de hane halkına yönelik sosyal amaçlı vergi harcamalarının payı OECD ortalamasının altında kalırken, işletmelere

yönelik ekonomik amaçlı teşviklerin (Kurumlar Vergisi istisnaları, yatırım teşvikleri vb.) payı daha yüksektir (Kaplan Dönmez, 2025: 2533). Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'de vergi harcamalarının boyutu giderek artmaktadır.

Bütçe Hakkı İhlalleri

Bütçe hakkı, demokratik hukuk devletlerinde halkın seçilmiş temsilcileri olan parlamento aracılığıyla yürütme organının kamu geliri toplama ve harcama yapma yetkisini sınırlandırması, bu yetkiye önceden izin vermesi ve süreç sonunda uygulama sonuçlarını denetlemesi esasına dayanır (Akbeý ve Gök, 2020: 280; Bağlı, 2012: 48). Bütçe hakkının ihlali, sadece teknik bir mali disiplinsizlik sorunu değil, aynı zamanda yasama organının yürütme üzerindeki "fren ve denge" işlevini yitirmesi anlamına gelmektedir ve bu durum aşağıda detaylandırılan dört temel başlık altında sistematik bir sorunlar yumağına dönüşmektedir:

Harcama Sınırlarının Aşılması

Bütçe hakkının en temel unsuru olan önceden izin ilkesine göre, yürütme organı tarafından harcanabilecek tutarın kesin üst sınırı, parlamentonun onayladığı bütçe ödeneklerinden oluşturmalıdır ve bütçe kanununda öngörülen bu ödeneklerin yıl içinde yetersiz kalması durumunda ek bütçe kanunu çıkarılarak meclisten yeniden yetki istenmesi gerekmektedir. Ancak Türkiye'de, idarenin ödenek üstü harcama yapması ve yapılan harcamaların yıl sonunda tamamlayıcı ödenek adı altında yasallaştırılması uygulamasına başvurulmaktadır. Ancak bu uygulama sadece özel durumlarda başvurulması gereken bir yöntem olması gerekirken zamanla kronik bir ihlal haline gelmiştir (Konukman, 2015: 55). Sayıştay raporlarında sıkça eleştirilen bu durum, bütçe disiplininin bozulmasına ve yasamanın harcama miktarını belirleme yetkisini fiilen ortadan kalkmasına neden olmaktadır (Müftüoğlu, 2019: 254). Bütçe hakkının anayasal güvence altında olmasına rağmen uygulamada aşındırılmaya devam ettiğini açıkça göstermektedir.

Hukuki Güvenlik ve Bütçe Dışı Uygulamalar

Bütçe hakkına göre kamu gelirlerinin elde edilmesi sürecinde, toplanacak vergilerin tamamının bütçe kanununda açıkça gösterilmesi gerekmektedir. Ancak uygulamada bu vergilerin yanı sıra bütçe kanununda yer almayan veya diğer hükümler gibi muğlak söylemlerle ifade edilen vergilerin tahsili de gerçekleşebilmektedir. Bu durum bütçenin hem hukuki güvenlik ilkesine hem de önceden izin ilkesine zarar vermektedir (Güneş, 2021: 99). Ayrıca, Varlık Fonu ve işsizlik sigortası fonu gibi bütçe dışı fonların gerçekleştirdiği yüksek tutarlardaki işlemlerin ve vergi harcaması adı altında tahsilinden vazgeçilen çok büyük tutarlara ulaşan kamu gelirlerinin bütçe görüşmeleri sırasında parlamentonun onayına ve etkin

denetimine sunulmaması, bütçenin birlik ve genellik ilkelerini ihlal ederek kamu maliyesinin şeffaflığını ortadan kaldırmaktadır (Karaer ve Akdemir, 2024: 380). Kamu kaynaklarının kullanımına ilişkin denetim mekanizmalarını zayıflatmakta ve mali hesap verebilirliği ciddi biçimde sınırlamaktadır. Sonuç olarak bütçe sürecinin saydamlığının sağlanabilmesi için hem bütçe dışı fonların hem de vergi harcamalarının kapsamlı ve düzenli biçimde parlamenter denetime tabi tutulması zorunlu görünmektedir.

Denetim Sürecinin Etkisizleşmesi

Bütçe hakkının kullanımı, sadece bütçenin yapılmasıyla değil, uygulama sonuçlarının denetlendiği Kesin Hesap Kanunu ile tamamlanır. Ancak Türkiye’de uygulanan sistem Kesin Hesap Kanunu tekliflerinin, bir sonraki yılın Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu teklifi ile aynı anda ve aynı komisyonda görüşülmesini, geçmiş yılın hesabının sorulmasını imkânsız hale getirmektedir (Akbeý ve Gök, 2020: 289). Ayrıca bu durum kesin hesabı, gelecek yıl bütçesinin gölgesinde bırakarak aklama prosedürüne dönüştürmektedir (İpek, 2017: 97). Parlamento üyelerinin kesin hesap üzerine yaptıkları konuşma ve incelemelerin yetersizliği, Sayıştay tarafından sunulan Genel Uygunluk Bildirimi ve dış denetim raporlarının mecliste derinlemesine tartışılmaması ve müstakil bir Kesin Hesap Komisyonu’nun bulunmaması, yasamanın denetim yetkisini şekli bir onaya indirgediğini göstermektedir (Karaer ve Akdemir, 2024: 393; Yılmaz ve Biçer, 2010: 205). Bu yapısal sorunlar, Türkiye’ de bütçe hakkının denetim boyutunu zayıflatarak yasamanın yürütme üzerindeki mali gözetim kapasitesini sınırlamaktadır.

Ödenek Aktarmaları ve Bütçe Bileşiminin Değiştirilmesi

Parlamento, bütçeyi onaylarken sadece toplam harcama tutarına değil, bu tutarın hangi kamu hizmetlerinin finansmanına ayrılacağına da karar verir. Yasamanın onayı olmadan yapılan yüksek oranlı aktarımlar ve ödenek eklemeleri, halkın temsilcilerinin hangi hizmete ne kadar para harcanacağı konusundaki iradesini geçersiz kılmakta ve bütçe hakkının özüne zarar veren bir diğer yapısal ihlal alanı oluşturmaktadır (Müftüoğlu, 2019: 174-175). Bu uygulamalar, bütçe sürecinde kuvvetler ayrılığı ilkesini zayıflamasına ve yürütmenin mali alandaki takdir yetkisinin genişletmesine sebep olmaktadır.

MEVCUT SİSTEME YÖNELİK ELEŞTİRİLER VE SORUNLAR

Vergi Adaletinin Bozulması

Vergi harcamaları, devletin ekonomik ve sosyal politikaları hayata geçirmek amacıyla kullandığı etkili bir araç olmakla birlikte, bu aracın kontrolsüz ve dengesiz kullanımı, vergilemenin en temel ilkesi olan "adalet" ilkesini (ödeme gücüne göre vergileme) ciddi

biçimde zedelemekte ve mevcut vergi sistemine yönelik eleştirilerin odak noktasını oluşturmaktadır. Vergi adaletindeki bu bozulma, literatürde ve Türkiye uygulamasında aşağıdaki dört temel dinamik üzerinden analiz edilebilir:

Tersine Etki ve Adaletin Zedelenmesi

Artan oranlı bir gelir vergisi tarifesinin uygulandığı sistemlerde, vergi matrahından yapılan indirimler veya muafiyetler, marjinal vergi oranı yüksek olan (yüksek gelirli) mükelleflere, marjinal vergi oranı düşük olan (düşük gelirli) mükelleflere kıyasla parasal olarak daha büyük bir vergi avantajı sağlar (Özdemir vd., 2019: 385). Türkiye’de vergi harcamalarının önemli bir kısmının sermaye ve yatırımlara yönelik teşviklerden oluşması, bu harcamalardan yüksek gelir gruplarının orantısız şekilde faydalanmasına ve bölüşüm ilişkilerinin bozulmasına neden olmaktadır (Karaş ve Hayrulloğlu, 2021: 102).

Sermaye Lehine Bozulan Denge

Türkiye uygulamasında vergi harcamalarının sosyal amaçtan ziyade ekonomik amacın öncelendiği ve bu durumun sermaye kesimi lehine bir kaynak transferi sağladığı görülmektedir. 2025 yılı bütçe projeksiyonlarına göre, sermaye lehine vazgeçilen vergi tutarının, emek lehine vazgeçilen tutardan 1,7 kat daha fazla olması, bütçe tercihlerinin sınıfsal karakterini ve vergi yükünün emekçiler üzerinde yoğunlaştığını ortaya koymaktadır (Konukman, 2025: 71). Kurumlar vergisi kapsamındaki istisna ve indirimlerin toplam vergi harcamaları içindeki payının artış eğiliminde olması, devletin vergi yükünü sermayeden alıp dolaylı vergiler yoluyla tabana yaydığı eleştirilerini güçlendirmektedir (Kaplan Dönmez, 2025: 2528; Karaş ve Hayrulloğlu, 2021: 104). Bu yapı, vergi politikasının toplumsal yük dağılımı üzerindeki etkilerinin yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Eşitlik İlkesinin İhlali

Vergi adaleti, benzer ödeme gücüne sahip olanların benzer miktarda vergi ödemesini gerektirir. Ancak vergi harcamaları, belirli sektörlerle, bölgelere veya faaliyet türlerine ayrıcalık tanıyarak bu ilkeyi ihlal etmektedir. (Gürçam Sökmen ve Tekin, 2015: 143). Dolayısıyla vergi harcamalarının kapsamı belirlenirken, yalnızca ekonomik teşvik boyutu değil, mükellefler arasında eşitlik ve ödeme gücü ilkesi de dikkate alınmalıdır.

Dolaylı Vergilerin Ağırlığı

Vergi harcamaları yoluyla daraltılan vergi tabanı, devletin ihtiyaç duyduğu gelirleri toplayabilmek için dolaylı vergilere daha fazla yüklenmesine veya vergi oranlarını artırmasına neden olmaktadır (Yılmaz vd., 2016: 40). Vergi harcamalarının sebep olduğu gelir kaybının,

geniş halk kitlelerinin tükettiği mal ve hizmetler üzerindeki dolaylı vergilerle finanse edilmesi, vergi adaletini en derinden sarsan bir yapısal sorun oluşturmaktadır (Karaş ve Hayrulloğlu, 2021: 104).

Geçiciliğin Kalıcılaşması

Mevcut mali sisteme yönelik en köklü eleştirilerden biri, vergi sisteminin ve bütçe disiplininin, küreselleşme ve teknolojik gelişmelerle ortaya çıkan yeni dinamikler ile politik tercihlerin sebep olduğu yapısal verimsizlik arasında sıkışıp kalmasıdır. Ayrıca vergi harcamalarında zamanla, geçici olması gereken harcamanın ve istisna politikalarının sistem içinde kök salarak kalıcı hale gelmesine neden olmaktadır.

Denetim ve Şeffaflık Eksikliği

Kamu mali yönetiminde denetim ve şeffaflık, bütçe hakkının etkin kullanımı ve demokratik hesap verebilirliğin sağlanması için hayati öneme sahiptir. Türkiye’de 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile mali saydamlık ve hesap verebilirlik ilkeleri yasal zemine oturtulmuş olsa da uygulamada şeffaflığın sağlanması ve denetim mekanizmalarının etkin işletilmesi konusunda ciddi yapısal sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunlar, yasama denetiminin işlevsizleşmesinden vergi idaresinin kapalılığına, raporlama standartlarındaki eksikliklerden bütçe dışı uygulamalara kadar geniş bir yelpazede, aşağıdaki alt başlıklar çerçevesinde analiz edilebilir:

Yasama Denetiminin İşlevsizleşmesi

Parlamente denetimin en somut aracı, bütçe uygulamasının sonuçlarını gösteren Kesin Hesap Kanunu görüşmeleridir. Ancak Türkiye pratiğinde, Kesin Hesap Kanunu tekliflerinin Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu teklifleri ile aynı anda ve aynı komisyonda görüşülmesi, geçmiş yılın denetiminin gelecek yılın bütçe tartışmalarının gölgesinde kalmasına neden olmaktadır (Akbey ve Gök, 2020: 289). Ayrıca, Meclis bünyesinde sadece kesin hesap ve denetim raporlarını inceleyecek özel bir "Kesin Hesap Komisyonu" nun bulunmaması, denetimin teknik derinliğini ve etkinliğini zayıflatan en önemli kurumsal eksikliktir (Dumlupınar, 2019: 172). Bu kurumsal yetersizlikler, bütçe hakkının denetim boyutunu zayıflatarak yasanın yürütme üzerindeki mali gözetim kapasitesini sınırlamaktadır

Sayıştay Denetimindeki Sınırlılıklar ve Raporlama Sorunları

Sayıştay, TBMM adına kamu idarelerini denetlemekle görevli anayasal bir kurum olmasına rağmen, denetim raporlarının içeriği ve bu raporların yasama organınca kullanımı konusunda ciddi zafiyetler mevcuttur. Sayıştay tarafından hazırlanan "Dış Denetim Genel

Değerlendirme Raporu" ve "Faaliyet Genel Değerlendirme Raporu" gibi belgelerde, kamu zararına yol açan uygulamaların yeterince vurgulanmadığı, vergi harcamalarının gerçekleşme sonuçlarına dair tespitlerin yer almadığı ve idarelerin dernek/vakıflarla imzaladığı protokollerin denetim dışı kaldığı eleştirileri yapılmaktadır (Konukman, 2025: 60-66). Dolayısıyla Sayıştay denetiminin etki gücünün artırılması ve tespitlerin bağlayıcı sonuçlar doğuracak bir kurumsal yapıyla desteklenmesi, kamu mali yönetiminde gerçek anlamda hesap verebilirliğin sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır.

Vergi Sisteminde Şeffaflık ve Mevzuat Karmaşıklığı

Vergi şeffaflığı, mükelleflerin hak ve yükümlülüklerini net bir şekilde bilmesini gerektirir; ancak Türk vergi mevzuatının sık sık değişmesi, karmaşık yapısı ve anlaşılması güç dili, bu ilkeyi zedelemektedir (Türker, 2025: 94). Mevzuatın sürekli torba kanunlar, tebliğler ve sirkülerle değiştirilmesi "düzenleme enflasyonu" yaratmakta, bu durum hem mükelleflerin uyum maliyetlerini artırmakta hem de vergi idaresinin işlemlerinde öngörülebilirliği azaltmaktadır (Arıkan, 2022: 83). Daha sade, öngörülebilir ve şeffaf bir mevzuat yapısının oluşturulması hem gönüllü uyumun artırılması hem de mali yönetimde istikrarın sağlanması açısından temel bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Bütçe Bütünlüğünü Bozan Uygulamalar

Mali saydamlığın önündeki en büyük engellerden biri, bütçe birliği ilkesini zedeleyen bütçe dışı fon ve uygulamalardır. Türkiye Varlık Fonu gibi devasa kaynakları yöneten yapıların bütçe denetimi dışında tuulması, kamu kaynaklarının bütüncül olarak görülmesini ve denetlenmesini engellemektedir (Konukman, 2015: 62). Bu nedenle hem ödenek aşımı uygulamalarının hem de koşullu yükümlülüklerin açık, anlaşılır ve düzenli biçimde raporlanması; mali saydamlığın ve bütçe hakkının korunması açısından hayati önem taşımaktadır.

VERGİ HARCAMALARININ GERİ ÇAĞRILMASI

Vergi harcamaları, modern maliyenin vazgeçilmez bir aracı olmakla birlikte, kontrolsüz kullanımı bütçe disiplini ve mali saydamlığı tehdit etmektedir. Türkiye'de bütçe hakkının tam anlamıyla tesis edilebilmesi için vergi harcamalarının disipline edilmesi şarttır.

Gün Batımı Yasası Uygulaması

Her bir vergi harcaması kalemi (istisna, muafiyet, teşvik), yasalaşırken mutlaka bir "son kullanma tarihi" ile çıkarılmalıdır yani uygulanma süresi belirli ve kısıtlı olmalıdır. ABD ve Kanada örneklerinde olduğu gibi, belirli bir sürenin sonunda (örneğin 5 yıl), ilgili düzenleme

meclis tarafından yeniden değerlendirilmeli; hedeflenen amaca ulaşp ulaşmadığı analiz edilmeli, uygulanan politikanın fayda sağlama potansiyeli değerlendirilmeli ve eğer başarısızsa veya artık gereksizse otomatikman yürürlükten kalkmalıdır (Özdemir vd., 2019: 403). Bu, vergi harcamalarına yönelik "geçiciliğin kalıcılaşması" sorununu çözecek en etkili yöntemdir.

Geçiciliğin Kalıcılaşması Sorunu

Vergi hukukunda ve kamu harcamalarında karşı karşıya kalınan en büyük sorunlardan biri, başlangıçta belirli bir ekonomik veya sosyal amaçla (örneğin bir kriz döneminde sektörü canlandırmak için) getirilen “geçici” teşviklerin veya harcama kalemlerinin, zamanla siyasi baskılar veya idari atalet nedeniyle “kalıcı” hale gelmesidir. Gün Batımı Yasası uygulaması, bu tür düzenlemelere bir son kullanma tarihi getirerek, yasa koyucuyu belirli bir tarihte bu düzenlemeyi yeniden değerlendirmeye zorlar. Eğer düzenleme amacına ulaşmışsa veya artık verimsizse, meclisin aktif bir kararına gerek kalmaksızın düzenleme gün batımında kendiliğinden sona erer

Bütçe Hakkının Etkin Kullanımı ve Önceden İzin İlkesi

Bütçe hakkı, halkın temsilcisi olan parlamentonun, yürütme organına harcama yapma ve gelir toplama konusunda verdiği yetkinin sınırlarını belirlemesi ve denetlemesidir. Ancak Türkiye’de, bütçe kanunu dışında diğer hükümler adı altında veya bütçe dışı fonlar yoluyla yapılan harcamalar, meclisin önceden izin yetkisini aşındırmaktadır (Çıfci, 2020: 115). Özellikle Kesin Hesap Kanunu görüşmelerinin Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu görüşmelerinin gölgesinde kalarak etkisizleştiği bir ortamda (Akbeý ve Gök, 2020: 289), süresi dolan yasaların zorunlu olarak gözden geçirmesi, denetim fonksiyonunu canlandırıcı bir etki oluşturacaktır.

Performans Denetimi ve Etkinlik Analizinin Zorunluluğu

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile hedeflenen "kaynakların etkili, ekonomik ve verimli kullanılması" ilkesi (Müftüoğlu, 2019: 197), ancak vergi harcamalarının ve teşviklerin oluşturduğu sonuçların ölçülmesiyle mümkün olur. Gün Batımı uygulamasıyla, örneğin bir vergi istisnasının uzatılması teklif edilirken; “Bu istisna ne kadar yatırım sağladı?”, “Kaç kişilik istihdam sağladı?”ve “Vazgeçilen vergiye değdi mi?” sorularının cevabını içeren raporların meclise sunulması zorunlu hale gelir (Özdemir vd., 2019: 403).

Mali Saydamlık ve Hesap Verebilirlik

Şeffaflık, vergi sisteminin işleyişi hakkında tüm aktörlerin bilgiye erişebilmesi anlamına gelir (Türker, 2025: 7). Türkiye’de vergi mevzuatının karmaşıklığı ve sık değışen yapısı, mali saydamlığı zedelemekte ve öngörülebilirliği azaltmaktadır (Türker, 2025: 94). Gün Batımı

hükümleri, karmaşık ve atıl hale gelmiş, sistemin derinliklerinde unutulmuş muafiyet ve istisnaların temizlenmesini sağlayarak vergi mevzuatını sadeleştirir. Ayrıca, hangi çıkar grubuna ne kadar süreliğine ayrıcalık tanındığının yasada açıkça yazılması (bitiş tarihiyle birlikte), kamuoyunun bilgi edinme hakkını güçlendirir ve siyasi iktidarın hesap verebilirliğini artırır.

Analitik ve Sektörel Etki Analizi

Vergi harcamalarının yönetiminde ve denetiminde karşılaşılan en büyük eksiklik, bu harcamaların sadece bütçeye olan maliyeti üzerinden raporlanması, ancak sağladığı ekonomik ve sosyal faydanın analitik yöntemlerle ölçülmemesidir. Analitik ve Sektörel Etki Analizi, vergi harcamalarının sadece bir istatistiksel veri olmaktan çıkarılıp, bir politika aracı olarak etkinliğinin sorgulandığı bilimsel süreç, aşağıdaki alt başlıklar çerçevesinde detaylandırılabilir:

Vazgeçilen Gelir Yaklaşımı

Türkiye’de vergi harcamalarının hesaplanmasında, uluslararası literatürde yaygın olarak kabul gören ancak analitik derinliği sınırlı olan vazgeçilen gelir yöntemi kullanılmaktadır. Bu yöntem, istisna, muafiyet veya indirim gibi vergi harcamaları uygulanmasaydı devletin ne kadar vergi geliri elde edeceğini belirleme mantığına dayanır. Mükellef davranışlarında veya üretim yapısında herhangi bir değişiklik olmayacağını varsayar (Kaplan Dönmez, 2025: 2526). 2023 ve sonrası dönemler için bütçe belgelerinde vergi harcamalarının devasa boyutlara ulaştığı görülse de (Konukman, 2025: 71), bu harcamaların ne kadar yatırım, istihdam veya katma değer sağladığına ilişkin fayda analizi hala eksik kalmaktadır.

Veri Zarflama Analizi ve Etkinlik Ölçümü

Vergi harcamalarının bütçe üzerindeki başarısını ölçmek için parametrik olmayan performans ölçüm tekniklerinden biri olan Veri Zarflama Analizi (VZA) gibi ileri analitik yöntemlerin kullanılması oldukça etkili olacaktır (Özdemir vd., 2019: 396-397). Bu tür analitik çalışmalar, hangi yıllarda ve hangi şartlarda vergi teşviklerinin verimsiz kaldığını ve kaynak israfına yol açtığını somut verilerle ortaya koymaktadır. Analitik etki analizi, sadece maliyeti değil, "potansiyel iyileştirme oranlarını" da hesaplayarak politika yapıcılara hangi vergi harcaması kaleminde yüzde kaç oranında kısıtlamaya gidilmesi gerektiğine dair yol gösterici veriler sunar (Özdemir vd., 2019: 401). Dolayısıyla, mali disiplinin güçlendirilmesi ve teşvik politikalarının daha seçici bir şekilde yeniden oluşturulması açısından bu tür bulgular karar alıcılar için önemli bir referans oluşturmaktadır.

Stratejik Yatırımlar

Piyasalarda sektörel etki analizinin en kritik uygulama alanı, cari açığı azaltmaya yönelik stratejik yatırım teşvikleridir. Türkiye'de 2012 yılında yürürlüğe giren ve özellikle ithal bağımlılığı yüksek olan demir-çelik, otomotiv, kimya ve makine gibi sektörleri hedefleyen teşvik sistemi, sektörel bazda mikro çözümler üretmeyi amaçlamıştır (Hacıköylü ve Karal Önder, 2019: 234). Yapılan araştırmalardan elde edilen bulgular, teşvik politikalarının tasarımı “tek tip” uygulamalar yerine, sektörlerin yapısal özelliklerini ve üretim zinciri içindeki konumlarını dikkate alan daha hassas bir çerçeveye ihtiyaç olduğunu açıkça göstermektedir. Aksi halde kamu kaynakları kısa vadeli finansal rahatlama sağlasa da uzun vadeli rekabet gücü ve yapısal dönüşüm hedeflerine beklenen katkıyı sunamayacaktır.

Sosyo-Ekonomik Yansımalar ve Gelir Dağılımı Analizi

Analitik etkinin bir diğer boyutu, vergi harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkisidir. Yapılacak etki analizlerinde sadece ekonomik büyüme değil, sosyal adalet kriteri de (VET: verimlilik-etkinlik-tutumluluk) bir parametre olarak kullanılmalı ve parlamento görüşmelerinde bu veriler üzerinden hesap sorulmalıdır (Akbey ve Gök, 2020: 281). Bu çerçevede, vergi harcamalarının yalnızca maliyet-fayda dengesi açısından değil, toplumsal gelir dağılımı üzerindeki etkileri bakımından da sistematik biçimde izlenmesi gerekmektedir. Bütçe sürecinde görünmez kalan bu tercihlerin, uzun vadede gelir eşitsizliğini derinleştiren ve maliye politikasının meşruiyetine zarar verecek sonuçlara dönüşmesini engellemek ancak bu şekilde mümkün olacaktır.

Bütçe Süreci ile Uyum

Vergi harcamaları, bütçe görüşmelerinde yer verilen bir konu haline getirilmelidir. Bütçe kanununda, o yıl için vazgeçilecek vergi gelirleri için bir tavan belirlenmeli ve bu sınırın aşılması durumunda, tıpkı ödenek üstü harcamalarda olduğu gibi meclis onayı aranmalıdır (Karaer ve Akdemir, 2024: 387). Bu süreç, vergi harcamalarının sadece istatistiksel bir veri olmaktan çıkarılıp, aktif bir politika aracı olarak yönetilmesini ve denetlenmesini gerektirir (Akbey ve Gök, 2020: 281). Konu, aşağıdaki alt başlıklar çerçevesinde detaylandırılabilir:

Bütçe Süreci ile Tam Entegrasyon ve Görünürlük

Vergi harcamalarının bütçeleme sürecine dâhil edilmesi, kamu ekonomisinin gerçek büyüklüğünü göstermesi bakımından kritiktir; zira bu harcamalar bütçeye dâhil edilmediğinde ulusal ekonomi içinde kamu ekonomisinin boyutları belirsizleşmekte ve bu kalemler “görünmez harcama” niteliği kazanmaktadır (Batirel, 2010: 17). Vergi harcamalarının, doğrudan harcamalarla birlikte aynı bütçe prosedürleri içinde rekabet etmesi ve politika

yapıcıların “vergi harcaması mı yoksa doğrudan harcama mı?” tercihini yapabileceği bir zemine oturtulması gerekir (Kayalidere ve Mastar Özcan, 2012: 361).

Tavan Getirilmesi ve Mali Disiplin

Vergi harcamalarının yönetimindeki en büyük risk, bu harcamaların genellikle ucu açık doğasından kaynaklanmaktadır. Doğrudan harcamalar bütçe kanunlarıyla belirlenen kesin ödenek tavanları ile sınırlandırılırken, vergi harcamaları ekonomik aktiviteye ve mükellef davranışlarına bağlı olarak değişkenlik gösterir ve öngörülen tutarları aşabilir (Kayalidere ve Mastar Özcan, 2012: 347). Bu mekanizma, politika yapıcıları bir tercih yapmaya zorlayarak bütçe disiplini korur. Türkiye’de bütçe hakkının etkin kullanımı için, bütçe dışı fonlara ilişkin gelir-gider planlarının ve orta vadeli programın TBMM onayına sunulması gerekir (Karaer ve Akdemir, 2024: 362).

Kaynak Tahsisinde Etkinlik ve Fırsat Maliyeti

Yıllık bütçeleme süreci içerisinde doğrudan harcamaları nasıl gözden geçiriyorlarsa, vergi harcamalarını da aynı titizlikle incelemelidir. Program içindeki özel uygulamalar her iki harcama türü için de eşitlikçi olmalı ve birbirinin alternatifi olarak değerlendirilmelidir (Kayalidere ve Mastar Özcan, 2012: 348). Aksi takdirde, bütçe disiplini bozan ve kaynak tahsisinde etkinsizliğe yol açan bu gizli harcamalar, maliye politikasının başarısını gölgelemeye devam edecektir.

Kesin Hesap ve Mali Denetim Komisyonu

Bütçe hakkının etkin kullanımı, sadece harcama yetkisinin verilmesini değil, aynı zamanda bu yetkinin nasıl kullanıldığının denetlenmesini de içeren bütünlük bir süreçtir. Bu bağlamda, yasama denetimini güçlendirmek ve mali saydamlığı artırmak amacıyla TBMM bünyesinde “Kesin Hesap ve Mali Denetim Komisyonu” adıyla yeni bir daimi ihtisas komisyonunun kurulması gerekliliği, literatürde ve meclis pratiklerinde sıklıkla dile getirilmektedir. TBMM bünyesinde sadece bütçe gerçekleştirmelerini, Sayıştay raporlarını ve vergi harcamalarının etkinliğini denetleyecek, muhalefetin ağırlıkta veya başkanlığında olduğu yeni bir ihtisas komisyonu kurulmalıdır (Akbeş ve Gök, 2020: 291). Komisyonun gereklilik gerekçelerini ve beklenen faydalarını aşağıdaki 4 başlık altında açıklamak mümkündür.

Sınırlı Parlamenter Denetim

Türkiye’de bütçe sürecindeki temel sorunlardan biri, geçmiş yılın bütçe uygulama sonuçlarını gösteren Kesin Hesap Kanunu’nun, gelecek yılın Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu ile aynı anda, aynı komisyonda ve Genel Kurul’da birlikte görüşülmesidir (Akbeş ve Gök, 2020:

289). Plan ve Bütçe Komisyonu'nun iş yükünün fazlalığı ve gelecek yıl bütçesinin siyasi cazibesi, kesin hesapların teknik ve hukuki detaylarının yeterince incelenmesini engellemekte, denetim süreci "usulen yapılan bir oylama" prosedürüne dönüşmektedir (İpek, 2017: 97). Bu durum, bütçe hakkının denetim ayağının eksik bırakılmasına ve yasama organının yürütme üzerindeki kontrol gücünün zayıflamasına yol açmaktadır (Müftüoğlu, 2019: 222). Böyle bir işleyişte kesin hesap görüşmeleri, geçmiş mali yılın gerçek performansını sorgulayan bir denetim aracı olmaktan uzaklaşmakta ve şekli bir onay sürecine indirgenmektedir.

Muhalefet Başkanlığı ve Bağımsızlık

Denetim işlevinin etkinleştirilmesi için önerilen “Kesin Hesap Komisyonu” veya “Denetim ve Mali Reform Komisyonu” nun yapısı, uluslararası örnekler dikkate alınarak kurgulanmalıdır (Karaer ve Akdemir, 2024: 372). Bu modelde, bütçeyi yapan ve harcamayı gerçekleştiren yürütme iktidarın kendi kendini denetlemesi paradoksuna düşmemek adına, Kesin Hesap Komisyonu Başkanlığı'nın ana muhalefet partisi mensubu bir milletvekiline verilmesi önerilmektedir (Dumlupınar, 2019: 166).. Bu tür bir kurumsal tasarım, denetimin yalnızca biçimsel değil, içerik bakımından da daha derinlikli yürütülmesine katkı sağlayabilir (İpek, 2017: 103). Böylece bütçe hakkının denetim boyutu güçlenirken, yasama ile yürütme arasındaki denge de daha sağlıklı bir zemine oturtulabilecektir.

Bütçeden Ayırıştırılmış Bir Süreç

Yeni kurulacak ihtisas komisyonunun en temel işlevi, kesin hesap görüşmelerini bütçe görüşmelerinden takvimsel olarak ayırmak olmalıdır. Kesin Hesap Kanunu teklifinin, yeni bütçe süreci başlamadan önce meclise sunulması ve bu özel komisyonda derinlemesine incelenmesi gerekmektedir (Akbey ve Gök, 2020: 301). Böylece, geçmiş yılın harcama performansı, hataları ve Sayıştay bulguları, yeni yıl bütçesi hazırlanmadan önce ortaya konulabilecek; yasama organı, bir sonraki yılın ödeneklerini belirlerken geçmişin verilerinden yararlanma imkânına kavuşacaktır (Koçak, 2012, ss. 105-107). Bu ayırıştırma, milletvekillerinin kesin hesap üzerine odaklanmasını sağlayacak ve denetimin kalitesini artıracaktır. Bu yöntem, bütçe sürecinde öğrenme ve geri bildirim mekanizmasının kurumsallaşmasına da katkı sunacaktır (Dumlupınar, 2019: 171). Geçmiş yılın uygulama sonuçları dikkate alınmadan hazırlanan bir bütçe, ister istemez aynı hataların tekrarlanma riskini taşır. mut bir referans noktası haline gelebilecektir.

Sayıştay Raporlarının Etkin Kullanımı

Mevcut sistemde Sayıştay tarafından hazırlanan “Genel Uygunluk Bildirimi” ve diğer denetim raporları, Plan ve Bütçe Komisyonu'nun yoğun gündeminde yeterince yer almamakta

ve geręi gibi tartışılamamaktadır. Kurulacak bu komisyon Sayıştay ile parlamento arasındaki kopukluğu gidererek, Sayıştay'ın daha işlevsel raporlar üretmesi için teşvik edici bir talep makamı gibi çalışabilir (Müftüoğlu, 2019: 327). Bu yapı, parlamentonun bütçe hakkını sadece şekli bir onay mekanizması olmaktan çıkarıp, kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli kullanılıp kullanılmadığını denetleyen aktif bir mekanizmaya dönüştürecektir.

Sonuç ve Öneriler

Vergi harcamaları, kamu maliyesinde devletin ekonomik ve sosyal hedeflerine ulaşmak amacıyla kullandığı dolaylı politika araçlarından biridir. Vergi muafiyetleri, istisnalar, indirimler ve benzeri uygulamalar aracılığıyla belirli sektörlerin desteklenmesi, yatırımların teşvik edilmesi ve ekonomik faaliyetlerin yönlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bununla birlikte vergi harcamaları, doğrudan bütçe harcamaları gibi görünür olmadığı için kamu mali yönetimi açısından saydamlık ve hesap verebilirlik konularında bazı tartışmaları da beraberinde getirmektedir.

Bütçe hakkı, demokratik mali yönetimin temel unsurlarından biri olup kamu gelirlerinin toplanması ve kamu harcamalarının yapılması konusunda yasama organının yetki sahibi olmasını ifade etmektedir. Vergi harcamaları yoluyla kamu gelirlerinden vazgeçilmesi ise çoğu zaman klasik bütçe harcamaları kadar görünür olmamakta ve bu durum bütçe hakkının etkin biçimde kullanılmasını kısmen sınırlayabilmektedir. Bu nedenle vergi harcamalarının büyüklüğü, kapsamı ve etkilerinin düzenli olarak analiz edilmesi kamu mali yönetiminin şeffaflığı açısından büyük önem taşımaktadır.

Türkiye’de vergi harcamaları özellikle son yıllarda mali sistem içerisinde önemli bir büyüklüğe ulaşmıştır. Ekonomik büyümeyi desteklemek, yatırımları teşvik etmek ve belirli sektörleri güçlendirmek amacıyla uygulanan çeşitli vergi teşvikleri kamu politikalarının önemli bir parçası haline gelmiştir. Ancak bu uygulamaların maliyetleri ve ekonomik etkileri her zaman yeterli düzeyde değerlendirilmemektedir. Bu durum hem mali saydamlık hem de vergi sisteminin adalet boyutu açısından bazı eleştirilerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Bu çerçevede vergi harcamalarının daha etkin ve sürdürülebilir bir mali politika aracı olarak kullanılabilmesi için bazı düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Öncelikle vergi harcamalarının bütçe belgelerinde daha açık ve ayrıntılı bir şekilde gösterilmesi önem taşımaktadır. Bu sayede kamu kaynaklarından ne ölçüde vazgeçildiğinin daha net bir şekilde ortaya konulması ve parlamentonun denetim işlevini daha etkin biçimde yerine getirmesi mümkün olacaktır.

Bunun yanında vergi harcamalarının belirli sürelerle sınırlandırılması ve düzenli olarak gözden geçirilmesi de önemli bir gereklilik olarak görülmektedir. Belirli ekonomik veya sosyal hedefler doğrultusunda uygulamaya konulan vergi teşviklerinin zaman içerisinde kalıcı hale gelmesi vergi sisteminin karmaşıklığını artırabilmektedir. Bu nedenle belirli aralıklarla

yapılacak etki analizleri ile söz konusu uygulamaların amaçlarına ulaşp ulaşmadığının değerdendirilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak vergi harcamaları, uygun şekilde tasarlandığında ekonomik ve sosyal politikaların uygulanmasında önemli katkıları sağlayabilen bir araçtır. Ancak bu uygulamaların mali saydamlık, bütçe hakkı ve vergi adaleti ilkeleriyle uyumlu şekilde yürütölmesi büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda vergi harcamalarının düzenli olarak raporlanması, etkilerinin analiz edilmesi ve parlamenter denetimin güçlendirilmesi, kamu mali yönetiminin daha etkin ve şeffaf bir yapıya kavuşmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akbey, F., & Gök, M. (2020). Kesinhesap kanunu ve bütçe hakkı: TBMM görüşmeleri üzerinden bir analiz. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (56), 280–308.
- Akdoğan, A. (2011). *Kamu maliyesi* (14. bs.). Gazi Kitabevi.
- Aktuğ, M., & Öz, E. (2021). Küresel vergi şeffaflığının artırılmasında uluslararası bilgi paylaşımının rolü. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 17(1), 115–148.
- Bağlı, M. S. (2012). Teorik ve tarihsel açıdan bütçe hakkı. *Yasama Dergisi*, (20), 39–77.
- Batirel, Ö. F. (2013). Vergi harcamaları, malî saydamlık ilkesi ve anayasaya uygunluk. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(24), 13–20.
- Çiçek, U., & Uğur, K. (2018). Türkiye’de vergi harcamalarının analizi: 2012–2017 dönemi. *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, 4(8), 353–364.
- Çifci, H. B. (2020). Bütçe kanununda yer almayan vergi kanunlarının hukuki güvenlik ilkesi bağlamında uygulanabilirliği. *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (1), 103–128.
- Doğan Özer, İ. (2022). Bütçe hakkından kamu bütçesine: Osmanlı’dan günümüze. *Yönetim ve Ekonomi*, 29(4), 683–706.
- Dumlupınar, (2019). Bütçe hakkının tesis edilmesinde kesin hesap bütçesi, değerlendirmeler ve öneriler: Türkiye örneği. S. A. Oktar & Y. Taşkın (Ed.), *Maliye Araştırmaları 3* (s. 153–172).
- Erginay, A. (2012). Vergi hukukunun mevzu ve muhtariyeti. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 5.
- Giray, F. (2002). Vergi harcamaları: Harcama vergileri açısından analizi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 27–52.
- Güler, H. (2025). Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye’de vergi harcamalarının vergi maliyeti üzerindeki etkisi. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 511–523.
- Güneş, V. (2021). Türkiye’de bütçe hakkının doğruluk ilkesi çerçevesinde değerlendirilmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 20(1), 96–113.
- Hacıköylü, C., & Karal Önder, Z. (2019). Stratejik yatırımlara yönelik teşvikler: Türkiye örneği. S. A. Oktar & Y. Taşkın (Ed.), *Maliye Araştırmaları 3* (s. 228–245).

Kaplan Dönmez, N. F. (2025). Türkiye ve seçili OECD ülkelerinde vergi harcamalarının incelenmesi ve karşılaştırmalı değerlendirilmesi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 60(3), 2514–2542. <https://doi.org/10.63556/tsej.2025.1464>

Karaer, A., & Akdemir, T. (2024). Türkiye’de ve OECD ülkelerinde parlamentonun bütçe hakkı kullanımının karşılaştırmalı analizi. *Sayıştay Dergisi*, 35(134), 361–393. <https://doi.org/10.52836/sayistay.1537784>

Karaş, E., & Hayrullahoğlu, B. (2021). Türkiye’de vergi harcamalarının incelenmesi ve vergilemede adalet açısından değerlendirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (44), 91–105.

Kayalıdere, G., & Mastar Özcan, P. (2012). Gelir vergisi açısından vergi harcamalarının analizi: Türkiye ve bazı OECD ülke örnekleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 341–366.

Konukman, A. (2000). Kesin hesap kanun tasarıları üzerine bir değerlendirme. İ. Atıyas & Ş. Sayın (Ed.), *Kamu maliyesinde saydamlık raporu*. TESEV Yayınları.

Konukman, A. (2015). Türkiye’de bütçe hakkının kullanımı: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 23–65.

Konukman, A. (2025). Türkiye’nin 2025 yılı merkezi yönetim bütçesi üzerine değerlendirmeler. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 22(88), 55–74.

Kurt, M., & Çelikay, F. (2020). Vergi harcamaları ile gelir eşitsizliği arasındaki nedensellik üzerine bir inceleme. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 16(2), 511–524.

McMahon, M. J. (2011). Taxing tax expenditures? http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1710267

Mutlu, A. C. (2012). Dünyü bugünü ve yarınıyla vergilendirme yetkisinin hukuksal perspektifi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 98, 123–154.

Müftüoğlu, Z. (2019). *Kamu harcamalarında yetki, sorumluluk ve denetim* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öner: (2011). Regional policy of the European Union. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, (45), 99–115.

Özdemir, D., Topçuoğlu, Ö., & Kışioğlu, Ö. F. (2019). Vergi harcamalarının vergi gelirleri açısından etkinliği: 2006–2018 döneminin değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*, (176), 380–405.

Saraç, Ö. (2010). Vergi harcamaları ve iktisadi etkileri. *Maliye Dergisi*, (159), 262–277.

Şahin, M., & Uysal, Ö. (2013). Bütçe ve mali demokrasi. *Kamu Bütçesinde Yeni Yaklaşımlar*, 203–220.

Şener, A. (2007). Osmanlı bütçeleri ve Türkiye’de bütçe hakkının ortaya çıkışında cumhuriyet öncesi gelişmeler. A. Şener, *Sona doğru Osmanlı: Osmanlı ekonomisi ve maliyesi üzerine yazılar*. Birleşik Kitabevi.

Tanör, B., & Yüzbaşıoğlu, N. (2018). *1982 anayasasına göre Türk anayasa hukuku* (17. bs.). Beta Yayınları.

BÖLÜM 4

CUMHURİYETİN İLK DÖNEMİNDE VERGİ VE MUHASEBE SİSTEMİNİN KURUMSAL VE YAPISAL GELİŞİMİ (1923-1950)

Anıl GACAR¹

Öz

Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1950'ye uzanan dönemde vergi sisteminde gerçekleştirilen düzenlemelerin muhasebe uygulamalarını nasıl şekillendirdiğini incelemektedir. Osmanlı'dan devralınan çok parçalı vergi yapısı ile standartlaşmamış kayıt düzeni, yeni devletin mali egemenlik ve şeffaflık hedefleriyle uyumlu olmadığı için yeniden ele alınmıştır. Çalışmada, 1924 Anayasası ile bütçe sürecinin yeniden çerçevelenmesi, aşar vergisinin kaldırılması, 1926'da kamu muhasebesinin yasal bir sisteme bağlanması ve 1949 Gelir Vergisi Kanunu'nun kabulü gibi temel düzenlemeler tarihsel bağlamı içinde değerlendirilmekte; bu düzenlemelerin kamu maliyesi ve işletme muhasebesi açısından ortaya çıkardığı etkiler ele alınmaktadır. Çalışma, dönemin hukuki belgeleri, meclis tutanakları ve mali raporlarını inceleyen nitel bir yöntem izlemekte ve bu kaynakları ilgili literatürle birlikte değerlendirmektedir. Bulgular, vergi alanında yapılan yeniliklerin muhasebe kayıtlarının daha düzenli ve güvenilir hale gelmesini teşvik ettiğini, aynı zamanda muhasebe altyapısındaki gelişmelerin vergi düzenlemelerinin uygulanmasını kolaylaştırdığını göstermektedir. Çalışma, 1923-1950 döneminin Türkiye'de modern

¹Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, ORCID: 0000-0002-4571-3886

vergi ve muhasebe anlayışının kurumsal temellerinin oluştuğu bir evre olduğunu vurgulamakta; alan yazında sınırlı biçimde ele alınan vergi-muhasebe ilişkisine tarihsel bir bakış açısı kazandırmayı ve daha sonraki araştırmalar için çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vergi sistemi, Muhasebe uygulamaları, Erken Cumhuriyet Dönemi, Kamu Muhasebesi, Finansal Raporlama

Institutional and Structural Development of the Tax and Accounting System in the Early Republican Period (1923-1950)

Abstract

This study examines how the tax regulations implemented from the establishment of the Republic of Türkiye up to 1950 shaped accounting practices. The fragmented tax structure and non-standardized recording system inherited from the Ottoman Empire were reconsidered, as they did not align with the new state's goals of fiscal sovereignty and transparency. The study evaluates key reforms within their historical context, including the reframing of the budget process through the 1924 Constitution, the abolition of the aşar tax, the introduction of a legally structured public accounting system in 1926, and the enactment of the 1949 Income Tax Law. It also discusses the impacts of these reforms on public finance and business accounting. Using a qualitative approach, the study analyzes legal documents, parliamentary proceedings, and financial reports of the period, interpreting them in connection with the relevant literature. The findings indicate that innovations in the tax system encouraged more orderly and reliable accounting records, while advancements in the accounting infrastructure facilitated the implementation of tax regulations. The study emphasizes that the period from 1923 to 1950 represents a formative stage in establishing the institutional foundations of modern tax and accounting practices in Türkiye, aiming to provide a historical perspective on the tax-

accounting relationship-an area that has received limited attention in the existing literature-and to offer a framework for future research.

Key Words: Tax system, Accounting practices, Early republican period, Public accounting, Financial reporting

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, yalnızca siyasi rejim değişikliği değil, aynı zamanda mali yönetim, vergi düzeni ve muhasebe sisteminde köklü bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Osmanlı son döneminde uygulanan yaygın iltizâm sistemi ve aşar gibi vergiler ile standartlaşmamış, taşra-merkez uyumsuzluğu taşıyan muhasebe düzeni, Cumhuriyetle birlikte merkezi bütçe, vergilendirme ve muhasebede standartlaşma yönünde yapılandırılmıştır (Gökbunar, 2006: 179)

Yeni devlet, mali egemenliğin güçlendirilmesi ve bütçe kontrolünün sağlanması amacıyla bütçe sürecini yasama organının yetkisi altına alarak mali yönetimde kurumsal bir denetim çerçevesi oluşturmuştur. Bu adımı izleyen dönemde aşar vergisinin kaldırılması hem tarımsal üretimin teşvik edilmesi hem de modern bir vergi sistemine geçişin desteklenmesi bakımından önemli bir düzenleme olarak değerlendirilmiştir (Güvemli, 2017: 32)

Vergi reformlarının muhasebe sistemi üzerindeki etkisi, özellikle 1926 tarihli Muhasebe-i Umumiye Kanunu ile belirginleşmiştir. Bu düzenleme, kamu muhasebesine standart bir hesap yapısı kazandırmış, tahakkuk ve harcama süreçlerini net bir çerçeveye oturtmuş ve devlet gelir-gider bilgilerinin düzenli biçimde raporlanmasını zorunlu hâle getirmiştir (Sürmen, 2018: 94). Bu yönüyle Türkiye'de modern kamu muhasebesinin ilk sistematik çerçevelerinden birini oluşturduğu değerlendirilebilir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki ekonomik genişleme ve artan mali gereksinimler, daha kapsayıcı bir vergi sistemine duyulan ihtiyacı artırmış ve bu çerçevede 1949 tarihli Gelir Vergisi Kanunu yürürlüğe girmiştir. Söz konusu düzenleme, Türkiye'de modern gelir

ve kazanç vergisi yapısının temelini oluşturmuş; kazançların tespitinde muhasebe kayıtlarını esas alması nedeniyle işletme muhasebesinin gelişim sürecini önemli ölçüde etkilediği değerlendirilmektedir (Karapınar & Gücenme Gençoğlu, 2012: 5) Bu çerçevede 1923-1950 döneminin, vergi reformları ile muhasebe düzeninin karşılıklı etkileşim içinde yeniden şekillendiği bir dönem olduğu kabul edilebilmektedir. Vergi sisteminin modernleşmesi muhasebe kayıtlarının disipline edilmesini gerektirmiş; muhasebe altyapısındaki gelişim ise vergi reformlarının uygulanabilirliğini artırmıştır.

Osmanlı'dan Devralınan Mali Yapı ve Muhasebe Yapısı

Türkiye Cumhuriyeti, mali ve idari yapılanma bakımından Osmanlı Devleti'nden kapsamlı bir miras devralmıştır. Bu miras, devlet gelirlerinin niteliğinden kayıt düzenine, tahakkuk ve tahsilat süreçlerinden bütçe uygulamalarına kadar uzanan geniş bir kurumsal alanı kapsamaktadır. Osmanlı döneminde yürütülen reformlara rağmen mali yapının tam anlamıyla bütünleşmiş ve modern bir sisteme dönüşememiş olması, yeni yönetimin mali alanda daha sistemli ve bütüncül bir çerçeve oluşturma ihtiyacını ortaya koymuştur. Dolayısıyla Cumhuriyet'in mali yapılanmasının, büyük ölçüde bu mirasın oluşturduğu koşullar çerçevesinde şekillendiği kabul edilebilmektedir.

Osmanlı döneminde vergi sistemi çok sayıda farklı yükümlülüğe dayanıyor, bu durum gelir toplama süreçlerinin dağınık işlemesine ve uygulamada tam bir birlik sağlanamamasına yol açıyordu. Farklı vergi türlerinin bölgeler arasında değişen yöntemlerle uygulanması da genel yapıda belirli bir uyumsuzluk yaratmaktaydı. Vergilerin farklı bölgelerde farklı oran ve uygulamalarla alınması, merkezi mali idarenin vergi gelirlerini öngörülebilir şekilde planlamasını zorlaştırmaktaydı. Bu durum, mali disiplini ve bütçe yapım sürecini olumsuz etkileyen temel unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir.

Örneğin, aşar vergisinin tahsilinde mültezimlerin keyfi uygulamalarına yönelik eleştiriler yaygın olup bu durum, taşrada tarımsal üretimin sağlıklı biçimde ölçülmesini önemli ölçüde sınırlamıştır (Sürmen, 2018: 95).

Bu çok katmanlı vergi yapısı, Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının mali reformlara yönelmesinde belirleyici bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Nitekim işletme alanı literatüründe de vergi yapısındaki karmaşıklığın hem mali yönetimi hem de muhasebe uygulamalarını doğrudan etkilediği vurgulanmaktadır (Özçelik, 2017: 401). Dolayısıyla Cumhuriyet dönemindeki vergi reformlarının önemli bir kısmının, Osmanlı'dan miras kalan bu karmaşıklığın giderilmesi üzerine inşa edildiği belirtilebilmektedir.

Osmanlı döneminde merkezî defterler ile taşradaki uygulamalar arasında yaşanan kayıt uyumsuzlukları, idari yapının muhasebe bilgi üretme kapasitesini sınırlamıştır. Yeni çalışmalar, bu yapısal uyumsuzluğun hem mali kontrolü hem de standartlaşmayı güçleştirdiğini ortaya koymaktadır (Erol & Apak, 2024: 72). Taşrada yerel görevliler tarafından tutulan defterler içerik ve format bakımından önemli farklılıklar göstermekteydi; bu durum vergi tahakkuku ile tahsilatı arasında sürekli uyumsuzlukların ortaya çıkmasına yol açıyordu. Söz konusu uyumsuzluklar, mali istatistiklerin güvenilirliğini kayda değer ölçüde sınırlamaktaydı.

Bu çok katmanlı vergi yapısı, Cumhuriyet'in ilk yıllarında mali yönetimin yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılmıştır; literatürde bu dönemde muhasebe ve denetim sisteminin kurulmaya çalışıldığı vurgulanmaktadır (Can & Katanalp, 2022: 155-182). Özellikle vergi toplama sürecinde yerel uygulamalar ile merkezî kayıtlar arasında belirgin farklılıklar ortaya çıkabiliyor, bu durum da gelir bilgilerinin doğruluğunu ve karşılaştırılabilirliğini olumsuz etkileyebiliyordu.

Cumhuriyet döneminde mali reformların temel amaçlarından biri, merkez ve yerel idareler arasında tutarlı bir bilgi akışı oluşturmak ve kayıt sistemindeki dağınıklığı gidermek olmuştur. Bu

çerçeve 1926 tarihli Muhasebe-i Umumiye Kanunu, kamu hesaplarının tek bir merkezî yapı altında toplanmasını sağlayarak önceki dönemde devam eden bu yapısal soruna önemli ölçüde yanıt sunmuştur.

Osmanlı dönemine ait muhasebe sistemi, bazı kurumsal girişimlere rağmen modern anlamda bir hesap planı, sınıflandırma sistemi ve finansal raporlama çerçevesinden yoksundu; literatürde Türkiye'de muhasebenin gerçek anlamda kurumsallaşması ve modernleşmesinin ancak Cumhuriyet dönemiyle başladığı sıklıkla vurgulanmaktadır (Apak vd., 2023: 75). Muhasebe defterlerinin çeşitliliği, kayıt yöntemlerinin kişiden kişiye değişmesi, standartlaşmanın önündeki en büyük engeller olarak değerlendirilmiştir. Osmanlı muhasebe düzeninin defter çeşitliliği, kayıt tekniklerindeki farklılıklar ve kurumsal denetim eksikliği nedeniyle modern anlamda standart bir yapıdan uzak olduğu, muhasebe tarihine ilişkin kapsamlı çalışmalarda da ayrıntılı biçimde ortaya konmuştur. Vergi tahsilatının ağırlıklı olarak nakit esasına dayalı yürütülmesi, tahakkuk kavramının gelişmesini sınırlamıştır. Nakit esasının hâkim olduğu sistemde, gelir ve giderlerin belli bir döneme ait olup olmadığı ayrıştırılamıyor; bu da mali raporlamanın sağlıklı yapılmasını engelliyordu. Osmanlı'dan devralınan uygulamalar çerçevesinde işletmelerde tutulan hesap defterleri, modern işletme muhasebesinin gerektirdiği ayrıntılı sınıflandırma yapısını ve sistematik kayıt düzenini büyük ölçüde taşıyamamaktaydı. Cumhuriyet yönetiminin erken döneminde gerçekleştirilen muhasebe reformları söz konusu standartlaşma eksikliğini gidermeye yönelik yapısal bir dönüşüm işlevi görmüştür. Anılan kanun, hesap sınıfları, tutulacak defter türleri ile raporlama süreçlerini tanımlayarak muhasebe uygulamalarına bütüncül ve sistematik bir çerçeve kazandırmıştır (Güvemli, 2000, s. 23).

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda ilk bütçe 19. yüzyıl ortalarında hazırlanmış olsa da bütçe hakkının yasama denetimi altında istikrarlı biçimde uygulanması mümkün olmamıştır. Meclis-i Mebusan'ın kapalı olduğu dönemlerde bütçe süreci fiilen işletilememiş ve devlet harcamaları üzerinde demokratik bir kontrol sağlanamamıştır. Bütçe dışı harcamaların yaygınlığı ise mali disiplinin kurulmasını güçleştiren temel unsurlardan biri olmuştur. Kesin hesapların düzenli yayımlanmaması, kamu harcamalarının denetiminde önemli bir boşluk yaratmış; birçok mali yılın hesap cetvellerinin eksik ya da gecikmeli hazırlanması saydamlık açısından yapısal bir sorun oluşturmuştur. Cumhuriyet'in 1924 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile bütçe hakkını yeniden tanımlaması, bu mirastan kaynaklanan hesap verebilirlik sorununu gidermeye yönelik kritik bir adım olarak değerlendirilmiş; 1926 Muhasebe-i Umumiye Kanunu ise bütçe birliği ve kesin hesap süreçlerini yasal bir çerçeveye bağlayarak Osmanlı dönemi bütçe sisteminin eksiklerini gidermeyi hedeflemiştir (Sürmen vd., 2020: 75).

Osmanlı'nın gelişmiş kayıt kültürü ve defter sistemleri, literatürde modern muhasebe uygulamalarına geçişi kolaylaştıran bir kurumsal altyapı olarak değerlendirilmektedir. Bu köklü kayıt kültürü, modern muhasebe sistemine geçiş için bir zemin oluşturmuştur. Osmanlı'nın son döneminde yapılan reformlar, özellikle Tanzimat sonrası geliştirilen mali meclisler, tahakkuk kayıtlarının düzenlenmesi ve bazı işletmelerde çift taraflı kayıt yönteminin denenmesi gibi gelişmeler, Cumhuriyet döneminde atılacak adımlar için önemli deneyimler sunmuştur (Güvemli, 2000: 27). Her ne kadar bu reformlar sınırlı başarı sağlamış olsa da dönemin politika yapıcıları muhasebe kültürünü tümüyle tasfiye etmekten ziyade mevcut yapıyı modernleştirmeyi hedeflemişlerdir. Cumhuriyet'in mali reformları, Osmanlı'dan devralınan kayıt kültürünü bütünüyle göz ardı etmeden, ancak daha sistematik, hukuki ve teknik bir çerçevede yeniden şekillendirmiştir (Atabay, 2023: 124).

Cumhuriyet'in İlk Döneminde Mali Yapı ve Muhasebe

Erken Cumhuriyet döneminde mali yapının yeniden inşa edilmesi hem mali egemenliğin kurumsallaştırılması hem de modern ekonomik ilişkilerin gerektirdiği muhasebe tekniklerinin uygulanabilmesi bakımından zorunlu bir dönüşüm olarak değerlendirilmiştir. Nitekim literatürde, TBMM zabıtları ve Maliye Vekâleti raporlarına dayanarak Osmanlı'dan devralınan karmaşık vergi yapısı ile dağınık muhasebe düzeninin yeni devletin mali kapasitesini kısıtladığı ileri sürülmektedir (Güvemli & Aslan, 2019: 63). Bu dönemde gerçekleştirilen reformlar yalnızca vergi yükünün yeniden dağıtılmasını değil, aynı zamanda kamu gelir ve giderlerinin kaydedilme, denetlenme ve raporlanma süreçlerinin çağdaş bir yapıya kavuşturulmasını hedeflemiştir. Erken Cumhuriyet kadroları, mali modernleşmenin gereği olarak ilk aşamada 1924 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile bütçe hakkını anayasal düzeyde tanımlamış; ardından aşarın kaldırılması gibi yapısal düzenlemelerle gelir kaynaklarını sadeleştirmiştir. Bu dönüşümü tamamlayan en önemli adımlardan biri ise, kamu muhasebesinin örgütlenmesini ve işleyişini yeniden tanımlayan 1926 Muhasebe-i Umumiye Kanunu olmuştur (Aslan vd., 2023).

1924 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu, Cumhuriyet'in mali yapısını şekillendiren ilk temel anayasal metin olarak kabul edilir. Bu kanunla bütçe hakkı doğrudan TBMM'ye verilmiş, devlet gelir ve giderlerinin yasama denetimine tabi olması ilkesi anayasal düzeyde güvence altına alınmıştır (Yılmaz, 2018: 424). Kanunda yer alan bütçe yapım süreci, Osmanlı dönemi uygulamalarında sıkça görülen bütçe dışı harcamalar ile sınırlı hesap verebilirlik sorunlarını gidermeyi hedeflemiştir. Özellikle mali kararların Meclis denetimi olmaksızın alınamaması yönündeki hüküm, modern kamu mali yönetimi açısından kritik bir kurumsal yenilik olarak değerlendirilmektedir. Anayasanın mali düzenlemeleri, yeni devletin daha merkeziyetçi, denetlenebilir ve şeffaf bir mali yapıya kavuşmasını kolaylaştırmıştır. Konuya ilişkin güncel çalışmalarda da 1924 Anayasası ile bütçe hakkının TBMM'ye tanımlanmasının ve

erken Cumhuriyet dönemi bütçelerinin Meclis denetimi altında yapılmasının, kamu maliyesinde şeffaflık ve hesap verebilirliğin güçlendirilmesine hizmet ettiği vurgulanmaktadır (Sevinç & Kızıltoprak, 2025: 211). Bu dönemde bütçenin hazırlanması, uygulanması ve kesin hesabın düzenlenmesine ilişkin süreçlerin netleşmesi, kamu muhasebesinde kayıt düzeninin standartlaşmasına ve kurumsal bir yapıya kavuşmasına önemli ölçüde katkı sağlamıştır.

1924 Anayasası ile oluşturulan mali denetim yaklaşımı, sonraki yıllarda gerçekleştirilecek muhasebe ve vergi reformlarına yön veren temel kurumsal zemin hâline gelmiştir. 1926 Muhasebe-i Umumiye Kanunu'nun kabulünde de aynı denetim odaklı mali yönetim anlayışının belirleyici olduğu görülmektedir. Bu düzenlemeyle birlikte devlet muhasebesi ilk kez güçlü bir hukuki çerçeveye oturtulmuş; böylece modern kamu muhasebesine geçiş için gerekli kurumsal ve teknik altyapı oluşturulmuştur.

Aşar vergisi, Osmanlı mali sisteminin en önemli ama aynı zamanda en sorunlu vergi kalemlerinden biriydi. Tarımsal üretim üzerinden onda bir oranında alınan bu vergi, hem üreticiyi zorlayan bir yük oluşturuyor hem de tahsil sürecindeki keyfi uygulamalar nedeniyle önemli mali kayıplara yol açıyordu. 1925 yılında aşarın kaldırılması, tarım kesimini rahatlatmakla kalmanın ötesinde, Cumhuriyet yönetiminin tarımsal vergilendirme anlayışında köklü bir değişimi ifade etmiş ve modern vergi yapısına geçiş açısından önemli bir dönüşüm eşiği olarak değerlendirilmektedir (Engin, 2024: 25).

Aşarın kaldırılmasının muhasebe açısından etkileri iki yönlü olmuştur. Birincisi, tarımsal üretimin kayıt altına alınmasını kolaylaştırmış ve ziraî işletmelerde gelir-gider takibi ihtiyacını doğurmuştur. Osmanlı döneminde taşrada kayıtların düzensiz tutulması ve aşarın mültezimler tarafından tahsil edilmesi, tarım muhasebesinin gelişimini engelleyen faktörler arasındaydı. Aşarın kaldırılmasının devlet gelirleri üzerindeki etkisi, yeni vergi politikalarının oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. Bu durum, merkezi

bütçe ve kamu hesaplarının planlanmasında daha sistematik bir muhasebe anlayışına ihtiyaç doğurmuştur. Aşar vergisinin kaldırılması, mali denge açısından tartışmalara neden olsa da uzun vadede daha modern bir vergi muhasebesi sisteminin kurulmasına katkı sağlamıştır (Çakır, 2001: 94).

1926 tarihli Muhasebe-i Umumiye Kanunu, Türkiye'de modern kamu muhasebesinin temellerini atan en önemli düzenlemelerden biri olarak kabul edilir. Bu kanun ile devlet gelir ve giderlerinin kaydedilmesi, sınıflandırılması ve raporlanması süreçleri ayrıntılı bir şekilde tanımlanmış, muhasebe uygulamaları ilk kez kapsamlı bir yasal çerçeveye kavuşturulmuştur (Akdoğan, 2002: 8). Kanun; bütçe birliği, tahakkuk düzeni ve kesin hesap cetvellerinin hazırlanması gibi modern muhasebe prensiplerini içermektedir.

Söz konusu düzenleme, Osmanlı döneminden devralınan kayıt düzensizliklerinin giderilmesi için sistematik bir çözüm sunmuştur. Önceki dönemlerde merkezî ve taşra kayıtları arasında ciddi uyumsuzluklar bulunurken, 1926 Kanunu tüm kamu kurumları için tek bir muhasebe şeması öngörmüş, devlet hesaplarının merkezî bir yapıda toplanmasını zorunlu kılmıştır. Bu yönüyle kanun, devlet muhasebesinde standardizasyonun başlangıcını temsil etmektedir. Kanunun uygulanması, kamu harcamalarının daha şeffaf biçimde izlenmesini ve bütçe uygulamalarının daha öngörülebilir şekilde yürütülmesini sağlamıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarına ilişkin bütçe gerekçeleri ve mali raporlar, yeni muhasebe düzeninin mali denetim kapasitesini belirgin biçimde güçlendirdiğini göstermektedir (Akyıldız, 2008: 14). Dolayısıyla Muhasebe-i Umumiye Kanunu, hem kamusal hesap verme kültürünün gelişmesine hem de Cumhuriyet'in mali reformlarının uygulanabilirliğine önemli katkılar sunmuştur.

1930'lu yıllar, devletin ekonomik yapıya daha doğrudan yön verdiği ve üretim sürecinde kamu işletmelerinin belirleyici hâle geldiği bir dönemi oluşturur. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımının özel sektörün sermaye birikimini sınırlaması, ekonomik faaliyetlerde devletin daha aktif rol üstlenmesine zemin

hazırlamıştır. Bu süreçte kurulan Sümerbank ve Etibank gibi kamu işletmeleri, faaliyetlerinin düzenli biçimde izlenebilmesi için daha tutarlı ve standart muhasebe uygulamalarına ihtiyaç duymuş; bu da kamu işletmeciliğinde hesap verebilirliği destekleyen daha sistemli bir muhasebe anlayışının yerleşmesine katkı sağlamıştır (Güvemli & Güvemli, 2010).

KİT'lerin kuruluş belgeleri ve erken dönem uygulamalarına bakıldığında, maliyet hesaplamalarının daha düzenli yapıldığı, amortismanların açık biçimde tanımlandığı ve üretim giderlerinin daha sistemli bir sınıflandırmaya kavuşturulduğu görülmektedir (Demirbaş, 2006: 48). Bu düzenlemeler, Osmanlı dönemindeki dağınık işletme kayıtlarına kıyasla daha bütünlüklü ve modern bir muhasebe anlayışının benimsendiğini göstermektedir. Özellikle kamu işletmelerinde ayrıntılı bilanço ve gelir tablolarının düzenlenmesi, özel sektör işletmelerinde de dolaylı bir standartlaşma etkisi yaratmıştır. Devletçilik politikalarının güçlenmesi ise merkezi bütçenin izlenmesi ve kamu maliyesinin denetimi açısından yeni gereksinimler doğurmuştur. Kamu işletmelerinin finansmanının büyük ölçüde merkezi bütçe üzerinden yürütülmesi, bütçe içi ve bütçe dışı fonların muhasebeleştirilmesinde belirli kuralların geliştirilmesini zorunlu hâle getirmiştir (Kaval, 2008: 59). Bu çerçevede, 1930'lu yılların devletçi ekonomi modeli yalnızca ekonomik kalkınma anlayışını şekillendirmekle sınırlı kalmamış, aynı zamanda muhasebe düzeninin daha sistemli ve kurumsal bir yapıya yönelmesine de katkıda bulunmuştur.

II. Dünya Savaşı'nın yarattığı ekonomik daralma ve dış ticaret kısıtları, Türkiye'de mali dengeyi korumayı güçleştirmiştir. Savaş döneminin olağanüstü koşulları nedeniyle devlet, gelir kaynaklarını artırmak amacıyla yeni vergiler ihdas etmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde uygulamaya konulan Varlık Vergisi (1942) ve Toprak Mahsulleri Vergisi (1943), savaş ekonomisinin gerektirdiği mali yükümlülüklerin bir sonucu olarak değerlendirilmiştir. Savaş döneminin en tartışmalı

uygulamalarından biri olan Varlık Vergisi, kapsamlı bir varlık envanteri oluşturma zorunluluğu nedeniyle muhasebe sisteminde yoğun bir veri akışı yaratmıştır. Mükelleflerin taşınmaz, taşınır ve ticari varlıklarını belgeleme gerekliliği, defter düzeninin yeniden ele alınmasını ve envanter hesaplarının daha ayrıntılı tutulmasını zorunlu kılmıştır (Yoruldu, 2020: 1641). Savaş ekonomisinin yarattığı artan kamu harcamaları ve bütçe dengesindeki bozulma, kamu muhasebesinde daha ayrıntılı raporlamayı zorunlu hâle getirmiştir. Bu dönemde olağanüstü vergilerin uygulanması ve kamu giderlerinin hızla yükselmesi, mali bilgilerin daha kapsamlı tablolarla izlenmesini gerekli kılmıştır (Kuyumcu & Bayri, 2024: 104).

1949 tarihli Gelir Vergisi Kanunu (GVK), Türkiye'de modern vergi sisteminin temelini oluşturan bir dönüm noktasıdır. Bu kanunla gelir bileşenleri, vergilendirme esasları ve vergiye tabi gelir tanımlamaları uluslararası normlarla uyumlu biçimde yeniden düzenlenmiş; bu sayede vergi ve muhasebe sistemi arasındaki ilişki kurumsal hâle gelmiştir (Sürmen, 2018). GVK'nin kabulüyle birlikte vergi matrahının tespitinde muhasebe kayıtlarının belirleyici olması ilkesi benimsenmiş; bu durum işletme muhasebesinin teknik yapısında köklü bir değişimi teşvik etmiştir.

Gelir Vergisi Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte işletmelerde çift taraflı kayıt düzeni, dönem sonu envanter işlemleri, amortisman uygulamaları ve mali tabloların hazırlanması daha sistemli bir yapıya kavuşmuştur. Bu düzenlemeler ticari kazancın tespiti ile vergi matrahının belirlenmesi arasındaki ilişkiyi güçlendirmiş; böylece muhasebe uygulamalarının teknik düzeyi ve bütünlüğünün önemli ölçüde geliştiği değerlendirilmektedir (Karabulut vd., 2017: 93). Bu süreç, vergi idaresinin işletme kayıtlarını daha etkin biçimde izleyebilmesine de zemin hazırlamıştır. Kanunun uygulanması, kamu maliyesinde daha düzenli ve öngörülebilir bir gelir yapısının oluşmasına katkıda bulunmuştur. Dönemin değerlendirmelerinde, yeni vergi düzeninin

mali idarenin gelir toplama kapasitesini artırdığı ve mali disiplinin güçlenmesine katkı sağladığı ileri sürülmektedir (Kuyumcu & Bayri, 2024). Böylece 1949 Gelir Vergisi Kanunu, hem muhasebe düzeninin hem de Türkiye'nin modern mali yapısının kurumsal temelini oluşturan dönüm noktalarından biri olarak değerlendirilmektedir.

Vergi ve Muhasebe Arasındaki Yapısal İlişkinin Değerlendirilmesi

1923-1950 döneminde Türkiye'de vergi sistemi ile muhasebe düzeni arasında karşılıklı ve belirgin bir etkileşim yaşanmıştır. Vergi reformlarının ortaya koyduğu teknik gereklilikler muhasebe uygulamalarının yönünü belirlerken, muhasebe alanındaki modernleşme süreci de vergi düzenlemelerinin uygulanabilirliğini güçlendirmiştir. Bu dönemde gerek kamu gerekse özel sektörde vergi ve muhasebe arasındaki ayrım giderek daralmış; mali yönetim daha bütünleşik bir yapı kazanmıştır.

Vergi sisteminin modernleştirilmesi, muhasebe düzeninin teknik altyapısını doğrudan etkilemiştir. 1920'lerin sonlarından itibaren yapılan düzenlemeler, işletmelerin gelir ve giderlerini daha sistematik bir biçimde kayıt altına almalarını zorunlu hâle getirmiştir. Özellikle 1926 tarihli Muhasebe-i Umumiye Kanunu hem kamu hem de özel sektörde muhasebe uygulamalarının daha standart bir yapıya kavuşmasına katkıda bulunmuş ve vergi idaresi açısından gerekli mali veri akışını güçlendirmiştir (Güvemli, 2000). Bu süreç, ticari defter kayıtlarının vergi matrahının tespitinde daha belirleyici hale gelmesine yol açmıştır.

1930'lu yıllarda devletçilik politikaları doğrultusunda kurulan kamu işletmeleri, muhasebe uygulamalarının vergi idaresinin beklentileriyle uyumlu bir yapıya kavuşmasında önemli bir yönlendirici işlev üstlenmiştir. Bu işletmelerde uygulanan maliyet muhasebesi, amortisman yöntemleri ve üretim giderlerinin ayrıntılı sınıflandırılması gibi düzenlemeler, özel sektör açısından da kayıt

disiplininin gelişmesine katkı sağlayan örnek uygulamalar olmuştur (Sürmen vd., 2000).

Bu uygulamalar, ticari kazancın dönemsel olarak doğru belirlenmesine ve buna bağlı vergi hesaplamalarının daha teknik bir çerçevede yürütülmesine imkân sağlamıştır. 1949 Gelir Vergisi Kanunu ile muhasebe-vergi uyumu yasal bir zorunluluk hâline gelmiş; gelir unsurlarının ayrıntılı tanımlanması vergilendirilebilir kazancın doğru tespitini gerekli kılmıştır. Bu durum işletmeleri daha düzenli bilanço, envanter ve gelir tablosu hazırlamaya yöneltmiş ve raporlama sürecinin bütünlüğünü güçlendirmiştir (Karapınar & Gücenme Gençoğlu, 2012). Böylece muhasebe kayıtları, yalnızca işletme içi karar alma aracı olmaktan çıkarak vergi idaresinin temel veri kaynağı hâline gelmiştir.

Vergi düzenlemeleri, muhasebe uygulamalarının nasıl şekillendiğini doğrudan etkilemiştir. 1925'te aşar vergisinin kaldırılmasıyla tarımda üretim ve gelir kayıtlarının daha düzenli tutulması ihtiyacı ortaya çıkmış ve tarımsal muhasebe uygulamaları daha modern bir yapıya yönelmiştir. Bu dönüşüm, özellikle ticari tarım işletmelerinin defter düzeninde daha ayrıntılı gelir-gider takibi yapılmasını teşvik etmiştir.

1930'lu yıllardaki devletçilik politikaları, muhasebe düzenini şekillendiren önemli unsurlardan biri olmuştur. Kamu işletmelerine getirilen faaliyet raporu, bilanço ve kâr-zarar tablosu hazırlama zorunlulukları, muhasebe uygulamalarının daha sistemli bir yapıya kavuşmasına katkıda bulunmuştur (Sürmen vd., 2000). Bu işletmelerde geliştirilen raporlama düzeni, özel sektörün de benzer şekilde düzenli ve karşılaştırılabilir muhasebe pratikleri benimsemesini kolaylaştırmış; aynı zamanda kamu muhasebesinin raporlamaya dayalı yapısını güçlendirmiştir. 1949 tarihli Gelir Vergisi Kanunu ise muhasebe düzeni üzerinde kalıcı bir etki yaratmış; vergilendirilebilir kazancın doğru belirlenebilmesi için dönemsel gelir ve giderlerin belirli muhasebe ilkelerine göre kaydedilmesini zorunlu kılmıştır (Güvemli, 2000).

Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen mali reformların en belirgin sonuçlarından biri, kamu muhasebesinin daha sistematik ve düzenli bir çerçeveye kavuşturulması olmuştur. Bütçe sürecinin kurumsallaşması ve kamu gelir-gider yapısının Meclis denetimine açılması, kamu maliyesinde saydamlık beklentisini artırmış; bu durum muhasebe kayıtlarının daha özenli ve karşılaştırılabilir biçimde tutulmasını gerekli hâle getirmiştir (Kuyumcu & Bayri, 2024). 1926 Muhasebe-i Umumiye Kanunu ile kamu hesapları ilk kez merkezî bir sistem altında toplanmış; hesap sınıfları, kesin hesap tabloları ve tahakkuk süreçleri ayrıntılı biçimde tanımlanmıştır (Güvemli, 2000).

1940'lı yılların savaş ekonomisi koşulları, kamu muhasebesinde daha güçlü bir raporlama ve denetim yapısını gerekli kılmıştır. Olağanüstü vergilerin uygulanması, kamu harcamalarındaki artış ve bütçe açıklarının kontrol altına alınması gereği, muhasebe sisteminin daha ayrıntılı ve düzenli mali veri üretmesini zorunlu hâle getirmiştir (Sürmen, 2018). Bu dönemde düzenlenen bütçe gerekçeleri ve kesin hesap cetvelleri, kamu muhasebesi kayıtlarının kapsamının genişlediğini ve teknik yapısının daha gelişmiş bir nitelik kazandığını ortaya koymaktadır.

Tartışma

1923-1950 dönemi, Türkiye'de muhasebe sisteminin kurumsallaşma dinamiklerinin belirginleştiği ve vergi düzenlemeleriyle yakın bir etkileşim içinde geliştiği bir süreçtir. Bu dönemde vergi ve muhasebe yapıları birbirini karşılıklı olarak şekillendiren iki kurumsal alan hâline gelmiş; vergi idaresinin düzenli ve güvenilir mali bilgi talebi, muhasebe sisteminde standartlaşma eğilimlerini hızlandırmıştır (Güvemli, 2000). Aynı zamanda muhasebe uygulamalarındaki teknik gelişmeler, vergi düzenlemelerinin uygulanabilirliğini artırarak mali kapasitenin güçlenmesine katkı sağlamıştır.

Erken Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen mali ve yönetsel düzenlemeler, Osmanlı'dan devralınan dağınık mali yapıdaki belirsizlikleri azaltmayı ve kamu hesaplarının bütüncül bir yapıya kavuşturulmasını amaçlamıştır. Bu dönemde oluşturulan kurumsal çerçeve, muhasebenin yalnızca kayıt tutma işleviyle sınırlı olmadığını; bütçe denetimi, mali kontrol ve veri üretimi gibi yönetsel süreçlerin tamamlayıcı bir bileşeni hâline geldiğini göstermektedir. Devletçilik politikaları kapsamında kurulan kamu işletmeleri, muhasebe bilgilerinin düzenli, karşılaştırılabilir ve denetlenebilir biçimde üretilmesini sağlayarak sistemin teknik kapasitesini güçlendirmiştir. Bu işletmelerde uygulanan maliyet hesapları, amortisman yöntemleri ve dönemsel raporlama süreçleri, özel sektör açısından da bir referans oluşturmuş; böylece muhasebe uygulamalarında standartlaşma ve teknik disiplin genişleyerek kurumsal bir nitelik kazanmıştır (Sürmen vd, 2000).

Savaş yılları ise muhasebenin ekonomik ve mali politikaların uygulanabilirliğindeki rolünü daha görünür hâle getirmiştir. Olağanüstü vergi uygulamalarının gerektirdiği ayrıntılı envanter ve değerlendirme süreçleri, muhasebenin düzenleyici müdahalelerin teknik altyapısını nasıl sağladığını açıkça ortaya koymuştur. Bu bağlamda işletmelerin güvenilir mali veri üretme kapasitesi, vergi politikalarının etkinliğinde belirleyici bir unsur hâline gelmiştir (Yoruldu, 2020).

Vergi mevzuatındaki gelişmeler de muhasebenin kurumsal yapısını doğrudan etkilemiştir. Özellikle ticari kazancın hesaplanması, gelir-gider ayrımı, dönemsel envanter işlemleri ve mali tabloların oluşturulmasına ilişkin düzenlemeler, muhasebe sisteminin teknik boyutlarının belirginleşmesini sağlamıştır. Vergi matrahının doğru tespitini amaçlayan bu çerçeve, muhasebe verilerinin nesnelliği ve karşılaştırılabilirliği konusunda yeni standartların oluşmasına yol açmıştır (Sürmen, 2018). Böylece muhasebe, vergi idaresi için kritik bir bilgi altyapısı hâline gelirken,

işletmeler açısından da uyum zorunlulukları doğuran bir düzenleyici alan olmuştur.

Genel olarak değerlendirildiğinde, 1923-1950 dönemi Türkiye'de muhasebenin kurumsal temellerinin atıldığı, mali yönetimin gerektirdiği teknik ve yönetsel işlevleri üstlenen bütüncül bir sistem olarak yapılandığı bir dönemdir. Vergi ve muhasebe arasındaki karşılıklı etkileşim, hem kamu maliyesinin şeffaflık ve disiplin ilkelerini güçlendirmiş hem de işletmelerde modern muhasebe düzeninin oluşumunu hızlandırmıştır. Bu süreç, Türkiye'de muhasebenin yalnızca teknik bir faaliyet olmaktan çıkarak mali yönetim ve ekonomik düzenlemelerle bütünleşmiş bir kurumsal yapı hâline gelmesine zemin hazırlamıştır.

Sonuç

1923-1950 dönemi, Türkiye'de mali yönetim anlayışının temellerinin atıldığı ve vergi ile muhasebe sistemlerinin eş zamanlı olarak yeniden yapılandırıldığı bir kurumsal dönüşüm süreci olarak değerlendirilmelidir. Osmanlı'dan devralınan dağınık yapı, bütçe disiplindeki zayıflık ve hesap birliğinin olmaması, Cumhuriyet yönetiminin mali alanda kapsamlı bir düzenleme ihtiyacını açıkça ortaya koymuştur. Bu dönemin önemi, yalnızca teknik bir revizyondan ibaret olmayıp, mali egemenlik, hesap verebilirlik ve şeffaflık ilkelerinin kamusal yönetim çerçevesine yerleştirilmesi bakımından da belirgindir.

Bu çalışma, vergi düzenlemeleri ile muhasebe uygulamalarındaki dönüşümün birbirini tamamlayan süreçler olarak işlediğini ortaya koymaktadır. Vergi uygulamalarının doğurduğu teknik gereklilikler, muhasebe sisteminin daha ayrıntılı, denetlenebilir ve belgelenebilir bir niteliğe kavuşmasını zorunlu kılmıştır. Buna karşılık, muhasebenin ürettiği düzenli ve güvenilir veri seti, mali idarenin karar alma süreçlerini destekleyen temel bir bileşen hâline gelmiştir. Böylece muhasebe, mali yönetimin pasif bir

unsuru olmaktan çıkmış; vergi politikalarının uygulanabilirliğini destekleyen önemli bir araca dönüştüğü değerlendirilmektedir.

Dönemin kurumsal yapılanması içinde kamu muhasebesinin yeniden sistematik bir çerçeveye oturtulması belirleyici bir gelişme olmuştur. Hesap sınıflarının tanımlanması, tahakkuk süreçlerinin belirli bir düzen altında yürütülmesi ve raporlama standartlarının oluşturulması, kamu maliyesinde bütüncül bir yönetim modeli ortaya çıkarmıştır. Devletçilik dönemindeki kamu işletmeleri ise modern muhasebe tekniklerinin uygulanmasında öncü bir alan işlevi görmüş; zamanla özel sektörün kayıt düzeninin de bu standartlardan etkilenmesini sağlayarak muhasebenin kurumsal niteliğini pekiştirmiştir.

Vergi mevzuatında yapılan düzenlemeler de muhasebe disiplininin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Vergilendirilebilir kazancın doğru tespiti için işletmelerin daha düzenli kayıt tutma zorunluluğunun doğması, gelir-gider ayrımının netleşmesi ve dönemsel envanter işlemlerinin önem kazanması, muhasebenin teknik altyapısının güçlenmesine katkı sağlamıştır. Bu süreç, vergi politikası ile muhasebe sisteminin uzun vadeli ve birbirini tamamlayan iki kurumsal unsur hâline geldiğini göstermektedir.

1923-1950 döneminin vergi ve muhasebe yapılarındaki dönüşümü, Türkiye'nin mali modernleşme sürecinin kurumsal temelini oluşturmuştur. Kamu muhasebesinin şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri doğrultusunda güçlenmesi vergi idaresinin etkinliğini artırırken, işletme muhasebesinde yükselen teknik standartlar ekonomik davranışların daha biçimsel ve rasyonel bir çerçevede şekillenmesine katkı sağlamıştır. Bu özellikleriyle söz konusu dönem, modern mali yönetim anlayışının tarihsel kökenlerinin anlaşılmasında kritik bir konumda yer almaktadır. Çalışmanın sunduğu değerlendirmeler, muhasebe tarihi ve kamu maliyesi alanlarında gelecekte yapılacak ampirik araştırmalar için açıklayıcı ve yönlendirici bir temel sağlamaktadır.

Kaynakça

- AKDOĞAN, Nalan (2002), Türkiye'de Kamu Muhasebesinin Gelişimi ve Muhasebe-i Umumiye Kanununun Tarihsel Önemi, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 16, s. 1-15.
- AKYILDIZ, N. Asuman (2008), Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Bütçe Uygulamaları ve Mali Yapının Dönüşümü, Maliye Dergisi, 155, s. 1-22.
- APAK, Sudi; EROL, Mikail; TÜRKER, Masum; AYBOĞA, M. Hanifi (2023), A Chronological Study of the Evolution of the Turkish Accounting Profession from the Ottoman Period to the Present, International Journal of Accounting, 58/4, s. 69-86.
- ASLAN, Mehmet; APAK, Sudi; EROL, Mikail; AYBOĞA, Hanifi (2023), Türk Muhasebe Mesleği Üzerine Kronolojik Bir İnceleme (1839-2020), Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, 24, s. 1-16.
- ATABAY, İsmail (2023), Cumhuriyet Döneminde Muhasebenin Gelişimine Kronolojik Bir Bakış, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 26/49-1, s. 121-135.
- CAN, Abdullah; KATANALP, Ersin (2022), Accounting and Auditing in Turkish Public Economic Enterprises: Assessment and Evaluation from the Foundation of the Republic to Present, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, 18/35, s. 155-182.
- ÇAKIR, Coşkun (2001), Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi, İstanbul: Küre Yayınları.
- DEMİRBAŞ, Mehmet (2006), Kamu İşletmelerinde Muhasebe ve Raporlama Uygulamaları, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 30, s. 45-60.
- ENGİN, Rıdvan (2024), Erken Cumhuriyet Döneminde Tarım Politikalarını Desteklemeye Yönelik Bir Vergi Reformu:

- Aşar Vergisinin Kaldırılması, Maliye Çalışmaları Dergisi, s. 21-34.
- EROL, Mikail; APAK, Sudi (2024), The Ottoman Bank and the Evolution of Double-Entry Bookkeeping in 19th Century Turkey, Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, 26, s. 69-86.
- GÖKBUNAR, Ali Rıza (2006), Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Mali Sistemdeki Değişimlerin Toplumsal Yapı Üzerine Etkisi, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24/2, s. 179-180.
- GÜVEMLİ, Oktay (2017), Cumhuriyet Muhasebe Düşüncesinde Üçüncü Evre: Batılılaşma Sürecinde Batı Muhasebesine Geçiş Dönemi (1923-1950), Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, 12, s. 29-54.
- GÜVEMLİ, Oktay; GÜVEMLİ, Bülent (2010), Türk Muhasebe Tarihi - Cilt 4: 1920-1950 Dönemi, Türkmen Kitabevi.
- GÜVEMLİ, Oktay; ASLAN, Mehmet (2019), Cumhuriyet'in Muhasebesi, Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, 17, s. 61-72.
- GÜVEMLİ, Oktay (2000), Dünya Muhasebe Tarihi, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- KARAPINAR, Aydın; GÜCENME GENÇOĞLU, Ümit (2012), Türkiye'de Vergi-Muhasebe İlişkisi ve Finansal Raporlamaya Yansımaları, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 53, s. 1-18.
- KARABULUT, Recep; KAYA, Can Tansel; SOLAK, Bilal (2017), XVII. Yüzyıl Osmanlı Ekonomik Krizinde Muhasebecinin Tavsiyeleri ve Devlet Muhasebesinde Alınan Tedbirler, Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, 12, s. 87-119.

- KAVAL, Hasan (2008), Kamu İktisadi Teşebbüslerinde Muhasebe Uygulamalarının Tarihsel Gelişimi, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 40, s. 55-72.
- KUYUMCU, Ozan; BAYRI, Osman (2024), Türkiye'de Devlet Muhasebesi Alanında 2000-2022 Yılları Arasında Yayınlanan Makalelerin Bibliyometrik Analizi, Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, 71, s. 97-122.
- ÖZÇELİK, M. Kürşat (2017), Türk Muhasebe Sisteminin Gelişim Sürecine Vergi Mevzuatının Etkisi, Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, 60, s. 396-413.
- SEVİNÇ, Hasan; KIZILTOPRAK, Özgür (2025), Türkiye'de Bütçe Hakkının Dönüşümü: Tarihsel ve Anayasal Bir Perspektif, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 35/1, s. 207-221.
- SÜRMEN, Yunus (2018), Türkiye'de Muhasebe Uygulamalarının Vergileme ile İlişkili Dönüşümü, Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, 15, s. 93-112.
- SÜRMEN, Yunus; BAYRAKTAR, Yaşar; GÜVEMLİ, Oktay (2020), Multi Ledger Period in Turkish Accounting History: 1926-1949, Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, 18, s. 72-94.
- YILMAZ, Burcu (2018), Erken Cumhuriyet Dönemi Maliye Politikaları ve Kurumsal Dönüşüm, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 73/2, s. 421-450.
- YORULDU, Mutlu (2020), Türk Mali Tarihinde Varlık Vergisi Uygulaması ve Sosyo-Ekonomik Sonuçlarının Değerlendirilmesi, OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 16/29, s. 1630-1655.

